

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi
Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı
oelutem@avim.org.tr

Özet: *Bu yazıda, Haziran-Ekim 2010 döneminde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde ve soykırım iddiaları konusunda ABD, Almanya, Türkiye ve diğer bazı ülkelerdeki gelişmeler ele alınmaktadır. Ayrıca 20 Ağustos 2010 tarihinde süresi uzatılan Ermenistan'daki Rus Üssü konusu incelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Ermenistan protokolleri, Ermeni soykırım iddiaları, ABD, Almanya, Azerbaycan, Rusya, İngiltere, İspanya, İsrail, Ermenistan'daki Rus Üssü*

Abstract: *This article addresses the developments taking place between June-October 2010 in Turkey-Armenia relations and in the US, Germany, Turkey and some other countries concerning the genocide allegations and moreover, examines the issue of the Russian military base in Armenia whose term has been extended on 20 August 2010.*

Key Words: *Turkey-Armenia protocols, Armenian genocide allegations, US, Germany, Azerbaijan, Russia, England, Spain, Israel, Russian military base in Armenia*

“Olaylar ve Yorumlar”ın bu bölümünde Haziran- Ekim 2010 döneminde Türkiye ve diğer bazı ülkelerde Türkiye – Ermenistan ilişkileri ve soykırım iddiaları hakkındaki başlıca gelişmeler ile Ermenistan'daki Rus Üssü'nün süresinin uzatılması, Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasını üstlenmesi ve bu olayın Kafkasya'ya etkisi konuları ele alınmaktadır.

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN PROTOKOLLERİ

10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Türkiye-Ermenistan protokollerinin T.B.M.M. tarafından onaylanması ve ardından uygulanmaya konması Türkiye tarafından Karabağ Sorunu'nun çözümüne, hiç olmazsa çözüm yolunda önemli gelişmeler olmasına bağlanınca, Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan 22 Nisan 2010 tarihinde, önkoşullar ileri sürmeden Türkiye'nin protokollere ilişkin süreci sürdürmeye hazır olmadığını belirttiğini, ayrıca protokollerin onaylanması

için makul zamanın geçtiğini ileri sürerek, Ermenistan'ın Protokollerin onaylanması işlemlerini askıya aldığı açıklamıştı.¹

Ermenistan'ın bu kararı Karabağ Sorunu'nun çözümlenmeye hazır olmadığını göstermektedir. Diğer yandan bu karar, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi sürecinde geriye atılmış bir adımdır. Ne var ki, sürecin durdurulmasının sorumluluğu Ermenistan'a ait olmasına rağmen Rusya, ABD ve AB ülkeleri bu konuda Ermenistan'ı eleştirmemişler ve bu ülkenin Protokolleri tamamen reddetmemesini bir tür meziyet gibi algılamışlardır.

Ermenistan Devlet Başkanı'nun Türkiye'nin hiçbir şekilde kabul edemeyeceği konuları ortaya atması yakın bir gelecekte Türkiye ile bir uzlaşma beklemediğini göstermektedir.

Ermenistan'ın Protokollerin onaylanması sürecini askıya almasının ardından bu konu, Türkiye'nin ve Türk medyasının gündeminde geri plana düşerken, Ermenistan'da böyle bir eğilim görülmemiş, aksine Başkan Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Nalbantyan her fırsatta kendi görüşlerini ileri sürmeye ve Türkiye'yi eleştirmeye başlamışlardır.

Mesela Başkan Sarkisyan Nisan ayı sonunda Rus Ria-Novosti Ajansı'na verdiği bir mülakatta,² Ermenistan'ın Protokollere kapıyı kapamadığını ileri sürmüş, ancak aynı zamanda soykırım iddialarının tartışma konusu yapılamayacağını, zira bu konunun yeterince incelendiğini ve belgelere bağlandığını, buna karşılık soykırım sonuçlarının (tehcire tabi olan Ermenilerin mirasçılarının mallarının iade edilmesi, bu kişilere tazminat ödenmesi gibi) ortadan kaldırılması konusunun ele alınabileceğini söylemiştir.

Protokollerde bu konulara ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır; esasen Lozan Antlaşmasıyla ve daha sonra Türk mevzuatıyla bu tür sorunlar çözümlenmiştir. Hâl böyle iken, Ermenistan Devlet Başkanı'nın Türkiye'nin hiçbir şekilde kabul edemeyeceği konuları ortaya atması yakın bir gelecekte Türkiye ile bir uzlaşma beklemediğini göstermektedir.

Başkan Sarkisyan Mayıs ayı sonuna doğru Brüksel'de NATO ve Avrupa Birliği yetkililerine yaptığı konuşmalarda da³ Türkiye ve protokollere değinmiştir. Önce Türkiye'nin önkoşullar ileri sürmesinin ve üzerinde anlaşmaya varılmış hususlardan vazgeçmesinin Ermenistan'a protokollerin tasdik sürecini askıya almaktan başka çare bırakmadığını ifade etmiştir. Ardından Türkiye'nin

1 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, 2010, Sayı 35, ss. 46-50.

2 "L'interview du Président Sarkissian a é Agence Russe Ria-Novosti, Armennews, 1 Mayıs 2010.

3 Sarkisyan, "Türkiye Azerbaycan'a Yardım Etmiyor", Anadolu Ajansı, 26 Mayıs 2010.

müzakerelerde güvenilir bir muhatap olma niteliğini kaybettiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği standartlarına kavuşursa bundan Ermenistan'ın memnun olacağını, zira Ermenistan'ın, böylece kendi değerlerine yakın olan, daha güvenilir ve istikrarlı bir muhataba kavuşacağını belirtmiştir. Kısacası, Ermenistan Devlet Başkanı Türkiye'nin istikrarsız ve güvenilmeyen bir ülke olduğunu ve bu nedenle de Avrupa Birliği standartlarına sahip olmadığını, buna karşın Ermenistan'ın bu standartlara yakın olduğu gibi pek de inandırıcı olmayan bir iddiada bulunmuştur.

Brüksel'de Ermeni topluluğunun temsilcilerine yaptığı bir konuşmada ise Başkan Sarkisyan, bu kez Başbakan Erdoğan'ı hedef alarak komşu bir devlet liderinin, ülkesindeki Ermenilerin, sadece Ermeni oldukları için sınır dışı edilmeleri gerektiğini söylemesinin 1915 olaylarını düşündürdüğünü söylemiştir. Ermenistan Devlet Başkanı'nın Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'deki kaçak olarak çalışan Ermeni vatandaşlarının ülkelerine gönderilebileceğine ancak insani mülahazalarla bunun yapılmadığına dair sözlerine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır; ancak Türkiye'de yasal olmayan bir şekilde çalışan kişilerin ülkelerine geri gönderilmesini bir tür tehcir olarak görmek kabulü mümkün olmayan bir abartmadır.

Serj Sarkisyan Haziran ayı başında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile görüşmek için gittiği Rusya'nın Rostov kentinde de Ermenilerle bir araya gelmiş ve yaptığı konuşmada⁴ Türkiye'nin protokolleri tasdik etmeye hazır olmadığını, devamlı yeni önkoşullar ileri sürdüğünü, ayrıca Karabağ Sorunu gibi kendisini ilgilendirmeyen bir konuya müdahale etmeye çalıştığını, Ermenistan'ın şu anda güvenilemeyen ve yapılmış anlaşmaları bozan bir ülke ile görüşmesinde yarar olmadığını ifade etmiştir.

Ermenistan Devlet Başkanı'nın bu beyanları Türkiye'de tepkiye neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burak Özügergin bu sert söylemlerin ne Ermenistan'a ne de iki ülke arasındaki normalleşme sürecine yararlı olmayacağını, Türkiye'nin barış dili kullandığını ve bölgesel bir vizyonu bulunduğunu, bu vizyonun içine normalleşme süreci kadar Karabağ sorunun çözümünün de girdiğini ifade etmiştir.⁵

Başkan Sarkisyan Türkiye'yi eleştirmeyi resmi bir ziyaret için gittiği Almanya'da da sürdürmüş, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirmediğini, protokolleri onaylamadığını ve önkoşullar ileri sürmeye başladığını söylemiş ve "komşularla sıfır sorun" politikasının bir sonuç vermediğini iddia etmiştir.⁶

4 "Visited President Sarkissian A Roslow, Armennews, 8 Haziran 2010.

5 "Söylemdeki Sertleşmenin Kimseye Faydası Olmaz", Haberler.com, 27 Mayıs 2010.

6 "President Sargsyan's Speech At The Konrad Adenauer Foundation", President.am, Armenia, 26 Haziran 2010.

Ermenistan Başkanı Temmuz ayında Ermenistan'da gençlere hitaben yaptığı bir konuşmada, “Bütün dünya Türkiye’den gerekli siyasi iradeyi göstermesini ve imzalanmış olan protokolleri onaylamasını istiyor. Biz kendimize düşen siyasi iradeyi gösterdik. Biz, hiçbir zaman bize uzatılan dostluk elini geri çevirmedik, ancak bu el ortada yok; o nedenle dikkate almıyoruz. Yeniden söylüyorum. Biz bize düşen siyasi iradeyi gösterdik şimdi Türklerden iyi niyetlerini göstermelerini bekliyoruz” demiştir.⁷

Serj Sarkisyan Rusya Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev’in Ermenistan’ı ziyareti sırasında Gümrü’de, Türklere karşı savaşlarda ölen Rus askerleri için

Türkiye protokolleri imzalanmış ancak onaylamasını Karabağ Sorunu’nun çözülmesi veya çözüm yoluna girilmesi koşuluna bağlamıştır. Bu konuda bahsedilebilecek tek siyasi irade Türkiye’nin Azerbaycan’ın çıkarlarını zedelememek hususundaki çok güçlü iradesidir.

dikilmiş olan bir anıtta yaptığı konuşmada yine Türkiye’de siyasi irade olmadığı konusunu işleyerek, iki ülke arasında normalleşme sürecinin, Türk tarafında siyasi irade olmadığı için durduğunu ve şimdi kendilerinin Ankara’nın uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesini beklemeye mecbur kaldıklarını söylemiştir.⁸

Ermenistan Devlet Başkanı’nın ağzına pelesenk ettiği, protokollerin onaylanması için Türkiye’de siyasi irade olmadığı savını daha yakından inceleyelim. Türkiye protokolleri imzalanmış ancak onaylamasını Karabağ Sorunu’nun çözülmesi veya çözüm yoluna girilmesi koşuluna bağlamıştır. Bu konuda

bahsedilebilecek tek siyasi irade Türkiye’nin Azerbaycan’ın çıkarlarını zedelememek hususundaki çok güçlü iradesidir. Diğer yandan Başkan Sarkisyan’ın ifadesinin aksine, Türkiye’nin protokolleri onaylayacağına dair uluslararası bir yükümlülüğü yoktur. Ayrıca protokollerin metninde onay süresine dair bir hüküm de bulunmamaktadır. O itibarla, ilke olarak, Türkiye protokolleri uygun gördüğü bir zamanda onaylayabilir. Bu durumda Ermenistan’ın seçeneği ya Türkiye’nin onayını beklemek, beklemiyorsa protokollerden vazgeçmektir.

Sarkisyan bu nitelikteki konuşmalarını sürdürmüştür. Ukrayna’nın Profil Dergisi’ne Eylül ayı içinde verdiği bir mülakatta,⁹ “Evet Türkler soykırım yapmışlardır. Evet, yaşamsal önemi olan topraklarımıza el koymuşlardır. Evet, bu suç yüz yıl inkâr etmişlerdir. Ve bir suçun inkârı onun işlenmesinden daha vahim

7 “President Serzh Sargsyan Responds to the Questions Raised By the Participants Of The Miasin Youth Movement”, President.am, 21 Temmuz 2010.

8 “Armenian President: We Are Forced To Wait For Ankara To Show Real Commitment to Meet Its International Obligations”, Arminfo, 20 Ağustos 2010.

9 Serzh Sargsyan: “I Considered It wrong To Stay In Position of Offended and Wait Until Turkey Recognized Genocide”, Panorama, 17 Eylül 2010.

olabilir” demiştir. Türkiye- Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulması ve sınırın açılmasının sadece Ermenistan ve Türkiye için değil, aynı zamanda Gürcistan ve Azerbaycan içinde yararlı olacağını belirten Sarkisyan, bu nedenle Türkiye’nin soykırımı tanımasını beklemediklerini söylemiş ve Ermeni toplumu ve özellikle Diaspora Ermenilerinin kendisinin bu yaklaşımını tam olarak kabul etmediklerini, Ermeni halkının duygusal olduğunu, hemen her ailenin soykırımdan etkilendiğini ancak artık durumun anlaşıldığını ve şimdi az sayıda kişinin kendisinin hatalı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Türkiye ile ilişki kurulması konusundaki Ermeni girişiminin Ermenistan’ın milli çıkarlarıyla çelişmediğini, bu girişimin soykırımın uluslar arası alanda tanınması sürecinin terk edildiği veya Ermenistan’ın taviz verdiği anlamına gelmediğini, kendilerinin, konfrontasyon hariç Türkiye’nin soykırımı tanıması için her yolu denediklerini Türkiye ile ilişki kurmak sürecinin başlamasından sonra beklenmeyen gelişmeler olduğunu, Türkiye’nin büyük şehirlerinde gençlerin soykırım hakkında konuşmaya başladıklarını söylemiştir. Bu kez Türkiye ile normal ilişki kurmayı başaramadıklarının ifade eden Sarkisyan, şimdi siyasi irade göstermeye hazır olacak yeni siyasi güçlerin veya liderlerin Türkiye’de ortaya çıkmasını beklediklerini belirtmiştir.

Başkan Sarkisyan’ın bu mülakatı Türkiye hakkında düşündüklerinin birçoğuna ışık tutacak niteliktedir. Öncelikle Türkiye, soykırım iddialarını tanımadan bu ülke ile normal ilişki kurmaya çalışmasının neden olduğu ve Ermenistan kadar Diaspora’dan da gelen eleştirilere cevap vermek amacıyla hareket ettiği görülmektedir. Bu savunmayı, Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmasının Ermenistan’ın çıkarlarını zedelediği, Ermenistan’ın taviz vermediği ve soykırımın uluslararası alanda tanınmasından vazgeçilmediği üzerine kurmuş ve Türkiye ile normalleşmenin Gürcistan ve Azerbaycan’a da yararı olacağı gibi tartışılabilir bir sav ileri sürmüştür.

Sarkisyan’ın bu mülakatında dikkati çeken ikinci bir husus, soykırım iddiaları konusunda Türkiye’de beklenmeyen gelişmeler olduğu ve bu konunun büyük şehirlerde gençler arasında konuşulmaya başladığıdır. Türkiye’de Ermeni soykırım iddialarının küçük gruplar tarafından benimsenmesiyle Türkiye’nin AB üyelik süreci arasında paralellik vardır. Bu, büyük olasılıkla, AB çevrelerinden ve ABD’den gelen teşvik hatta yardımların bir sonucudur. Diğer yandan, Ermeni soykırım iddialarını benimseyenlerin büyük çoğunluğunun bazı Kürtçü gruplar ile eski solcu yeni liberal bazı aydınlar olduğu görülmektedir. İçlerinde isim yapmış olanlar olmakla beraber sayıları dolayısıyla etkileri sınırlıdır ve Başkan Sarkisyan’ın ifadesinin aksine hemen hiçbiri genç değildir.

Başkan Sarkisyan Türkiye ile normal ilişki kurmak için ortaya yeni siyasi güç veya liderlerin çıkmasını beklediklerini söylemiştir. Mantıken bu siyasi gücün

ve liderlerin yukarıda değindiğimiz gruplar arasından çıkması gerekmektedir. Ancak bu grupların halen siyasi alanda bir gücü yoktur, ne kısa ne de orta vadede böyle bir güce kavuşmaları beklenmemektedir. Buna göre görünebilir bir gelecekte, Türk-Ermeni uzlaşmasının gerçekleşmeyeceği sonucuna varılmaktadır.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan da çeşitli konuşmalarında Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımlar sergilemiş ve Sarkisyan gibi protokollerin çıkmaza girmesinin sorumluluğunu Türkiye'ye yükleme gayreti içinde olmuştur. Bunları ele almaya yerimiz müsait değildir. Ancak iki olaya, Ermeni Dışişleri Bakanı'nın BM Genel Kurulu'nda yaptığı yıllık mutakat konuşmaya ve Protokollerin imzalanmasının birinci yılı münasebetiyle 12 Ekim 2010 tarihinde The Wall Street Journal'da yayımlanan bir makalesine değineceğiz.

Nalbantyan BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, protokoller konusunda Türkiye'nin taahhütlerine sadık kalmadığını, ön koşullar ileri sürmeye başladığını ve sonuç olarak Türkiye-Ermenistan sınırının Avrupa'nın tek kapalı sınırı olmaya devam ettiğini söylemiştir.¹⁰ Ermeni bakan, ülkesinin Azerbaycan ile olan sınırının da kapalı olduğunu unutmuş görülmektedir.

Nalbantyan The Wall Street Journal'ın 12 Ekim 2010 tarihli sayısında "Türkiye Sözünden Döndü" başlığını taşıyan yazısında da aynı temaları işlemiş ve bu arada, özellikle önkoşul konusu üzerinde durmuştur. Protokollerin herhangi bir önkoşula bağlı olmadan hazırlandığını belirten Nalbantyan, Türkiye'nin ilişkilerin normalizasyon sürecini Karabağ Sorunu'na bağlamaya çalıştığını, ayrıca Türkiye'nin bu bölgedeki tüm sorunlar için kapsamlı bir çözüm bulunmasını istediğini ancak bunun gerçekçi olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin, bazı ülke parlamentolarının soykırımı tanıyan kararlar alırsa bunun ilişkilerin normalleşmesi sürecine zarar vereceğini ileri sürerek bu süreci, riyakâr bir şekilde, kullandığını belirtmiştir. Diğer yandan normalleşme sürecinin yeniden başlaması için Türk medyasında çıkan "sessiz diplomasi"nin veya "yeni görüşmelerin" mevcut olmadığını da vurgulamıştır.

Nalbantyan bu yazısında önkoşul olmaması, ilişkilerin normalleşmesi sürecinin Karabağ'a bağlanmaması gibi konularda Ermenistan görüşlerinin uluslararası toplum (BM, AGIT, AB, ABD, Rusya, İsviçre v.s.) tarafından desteklendiğini, Ermenistan'ın protokollerin onaylanmasını askıya alınmasını da anlayışla karşılandığını söylemiştir. Bu, ilke olarak doğrudur. Ancak kimse bu nedenle Türkiye'yi açıkça eleştirmemiştir. Nitekim bu konuda bir soruya muhatap olan ABD Dışişleri Bakan Sözcüsü "bu sorunların çözümünden yanayız" demekle

10 "Armenia-Turkish Border Continues to Remain Closed As Result of Turkey's Language of Preconditions", PanArmenian. Net., 26 Eylül 2010.

yetinmiştir.¹¹ Diğer yandan, herkesin Ermenistan-Türkiye sorunları yanında veya beraberinde Ermenistan-Azerbaycan sorunlarının da çözümünün son derecede yararlı olacağını bilinci içinde olduğunu ancak bu konuda ne Türkiye'ye ne de Ermenistan'a baskı yapmak istemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin tutumuna gelince, Ermeni devlet adamları kadar olmasa da Türk devlet adamları da yeri geldikçe Ermenistan ile olan sorunlara değinmişlerdir.

Bu konudaki Türkiye'nin tutumu şu şekilde ifade edilebilir: Ermenistan ile hazırlanan protokollerin imzalanmasıyla süreç sona ermiş değildir. Protokollerin yürürlüğe girmesi için her iki ülke parlamentolarınca onaylanması gerekir. Stratejik önem taşıyan Güney Kafkasya Bölgesi'nde kalıcı bir barış ve istikrarın kurulması Türk dış politikasının temel hedeflerindedir. Bunun için Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yeterli değildir, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın çözümü için de somut adımların atılması gereklidir.¹² Kısaca Türkiye protokollere sadıktır, ancak yürürlüğe koymak için Karabağ konusunda somut (önemli) gelişmeler beklemektedir.

Türkiye'de Ermeni soykırım iddialarının küçük gruplar tarafından benimsenmesiyle Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında paralellik vardır. Bu, büyük olasılıkla, AB çevrelerinden ve ABD'den gelen teşvik hatta yardımların bir sonucudur.

Türkiye, Karabağ Sorunu'nun bir an önce çözümlenmesi için ilgili tarafları ve Minsk Grubu üyelerini yeni girişimlerde bulunmaya davet etmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Gül, Ağustos ayında Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında bu konuya da değinerek, aradan 18 yıl geçmesine rağmen Minsk Grubu'nun somut neticeler alamadığını dolayısıyla yeni girişimler gerektiğini açıkça belirtmiştir.¹³

Bu girişimlere Türkiye'nin de katılması normaldir. Bu, Türkiye'nin Minsk Grubu'na dâhil olmasıyla veya bu grup dışında, Azerbaycan ve Ermenistan ile görüşmeler yapmasıyla mümkün olabilir. Bu konuda öncelikle belirtilmesi gereken husus Ermenistan'ın hiçbir şekilde Türkiye'nin Karabağ Sorunu'nun çözümüne katılmasını istememesidir. Bu, Türkiye'nin tarafsız hareket edemeyeceği inancından ileri gelse gerektir. Minsk Grubu'nun Türkiye'nin olası katılımı ile ilgili

11 "Washington Stil Committed to Protocols, Says Spokeman", Asbarez, 13 Ekim 2010.

12 DSP İstanbul Milletvekili Süleyman Yağız'ın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a Protokoller hakkında yönettiği yazılı soru önergesine, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun verdiği cevaptan kısaltılarak alınmıştır. Bkz. "Davutoğlu: Ermenistan'la Hazırlanan Protokollerin İmzasıyla Süreç Sona Ermiş Değildir", Beyzade Gazete, 14 Temmuz 2010.

13 "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Toprakları Uzun Süre Böyle Kalamaz", Zaman, 14 Ağustos 2010.

bir tutumu bilinmemektedir. Bir Ermeni kaynağına göre Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'ndan Andrei Klein isimli bir yetkili Türkiye'nin bu gruba katılmasının ters sonuç vereceğini ve Minsk Grubu'nun diğer üyelerinin de (ABD ve Fransa) Türkiye'nin katılmasına karşı olduklarını söylemiştir.¹⁴

Bu arada Türkiye'nin Ermenistan'a karşı iyi niyet gösterilerinde bulunduğu görülmüştür. Cumhurbaşkanı Gül'ün Ermenistan'ın bağımsızlık yıldönümü münasebetiyle Sarkisyan'a, alışılmışın dışında, tebrikten başka konulara da değinen bir mektup gönderdiği ve protokollerin iki komşu ülke arasında gelecekte kurulacak ilişkilerin temelini teşkil etmesi umudunu dile getirdiği basında yer almıştır.¹⁵ Böylelikle Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme istek ve niyetinin devam etmekte olduğunu göstermiştir.

Aynı istek ve niyet Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Eylül ayı sonunda ABD'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada da görülmektedir. Davutoğlu bu konuşmasında, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek istediğine temas etmiş, bunun daha da ilerisine geçerek, sadece Türkiye-Ermenistan arasında değil, Boston'da, Kaliforniya'da, Arjantin'de, Paris'te, nerede Türk ve Ermeni yaşıyorsa orada normal ilişkiler istediklerini söyleyerek Diaspora'ya bir göndermede bulunmuştur.

Diğer yandan Türk-Ermeni ilişkilerinin yalnızca belirli bir döneme takılıp kalmamasını da istemiş ve iki milletin bin yıl süresince bir arada yaşadıklarını belirtmiştir.

Davutoğlu, Ermenilerin sadece kendi görüşlerini dikkate aldıklarını ve bu nedenle Türkiye'yi suçladıklarını belirttiikten sonra, 1915'de yaşananları 'trajedi' olarak tanımlayarak; "Evet, biz bir acı yaşadık. Ve biz bu acıyı paylaşmaya hazırız. Ancak birileri bizi soykırım ile suçlar ya da 100 yıldır inkâr etmekle itham ederse, aynı yıllarda Türklerin, Kafkaslarda ve Balkanlar'da yaşamış oldukları nedir? Bugün neden Türkiye'de Boşnak, Gürcü, Arnavut var kendi ülkelerinde olduğundan daha fazla? Çünkü onlar da aynı şeyleri yaşadıkları için Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldılar. Ancak biz bugün Balkan milletlerini suçlamıyoruz, biz bugün Rusları Kafkaslarda Abazalara, Çeçenlere neden baskı yaptınız diye suçlamıyoruz. Tüm Ahıska Türkleri Stalin döneminde vatanlarından sürgün edildi. Ancak biz Rusları soykırım yapmakla suçlamadık, çünkü bunlar geçti ve biz bugün bu sıkıntıları paylaşmaya hazırız. Buradaki kritik şey, sadece hatıralar." demiş ve ayrıca Türkiye'nin 1915 olaylarını konuşmaya hazır olduğunu ifadeyle, "Olayın yalnızca bir taraftan hikâyesini anlatmayın. Bu olayda iki tarafın da hikâyesini dinleyin.

14 "Moscou Réaffirme Son Opposition A La Participation D'Ankara Au Processus de Paix du Karabagh", Armenews, 28 Eylül 2010.

15 "Gül'den Ermenistan'a Bağımsızlık Günü Mektubu", Hürriyet, 22 Eylül 2010.

Fakat kapıları kapamayın, suçlamayın. Dinleyin aynı zamanda" şeklinde konuşmuştur.¹⁶

Ancak Ermenistan'da olduğu gibi, Diaspora'da da bu iyi niyet beyanlarına cevap verilmemiştir. Bir ara Türk basınında, Türkiye ile Ermenistan arasında yeniden müzakerelerin başlayacağı, bunun için İsviçre aracılığıyla gizli temasların yapıldığı şeklinde çıkan haberler de¹⁷ yukarıda değindiğimiz, Nalbantyan'ın 12 Ekim 2010 tarihinde Wall Street Journal Gazetesi'ne yazdığı makalede yalanlanmıştır.

Bu anlattıklarımızdan sonra tarafların durumunu şöyle özetleyebiliriz: Türkiye Protokollere sadıktır ancak bu belgelerin onaylanarak uygulanmasını Karabağ Sorunu'nun çözümü yolunda atılacak önemli adımlara bağlamaktadır. Ermenistan da protokollere sadıktır. Ancak bu belgelerin başka bir soruna bağlanmadan onaylanması ve uygulanmasını istemektedir. Diğer yandan Türkiye, Karabağ Sorunu'nun çözümüne katkıda bulunmayı istemekte ancak Ermenistan bunu kabul etmemektedir. Minsk Grubu'nu oluşturan üç büyük devlet de genelde bu kanıdadır ve gruplarına dışarıdan katılma olmasının lehinde değildir.

Güney Kafkasya Bölgesi'nde kalıcı bir barış ve istikrarın kurulması Türk dış politikasının temel hedeflerindedir. Bunun için Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yeterli değildir, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın çözümü için de somut adımların atılması gereklidir.

Halen, gerek Türkiye gerek Ermenistan yeni gelişmeleri bekleme dönemindedir. Türkiye'nin Ermenistan'a karşı iyi niyet gösteren beyanlarına karşın Ermenistan'ın, devlet adamlarının konuşmalarından da anlaşılacağı gibi, Protokollerin yaşama geçirilememesi için Türkiye'yi suçlama yolunu benimsediği görülmektedir. Diğer yandan Ermenistan'ın, Diaspora'nın yardımıyla, ABD Temsilciler Meclisi'ndeki karar tasarısı, Fransız Senatosu'ndaki kanun tasarısı veya bazı ülkeler parlamentosuna soykırım konusunda verilebilecek tasarılarla Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştığı da gözlemlenmektedir. Ancak şimdiye kadar yaşanan deneyimler bu tür baskıların Türkiye'de, ilgili ülkeye karşı tepki doğurmanın ötesinde, bir etkisi olmadığını ve özellikle Türkiye'nin bilinen tutumunu değiştirmedeğini göstermektedir. Aksine bu baskıların çok arttığı bir durumda, Türkiye'nin protokollerden vazgeçmesi dahi mümkündür. Böyle bir kararı, Türkiye'de alkışlayacak çok kişi vardır.

16 "Davutoğlu Ermenistan'ı Böyle Uyardı", İnternet Haber, 29 Eylül 2010.

17 "İsviçre Protokoller İçin Nabız Yokladı", Hürriyet, 2 Ekim 2010.

Son olarak Karabağ Sorunu'nun çözümünün veya çözüm yoluna girmesinin protokollere etkilerine değineceğiz.

Bu konuda genel kanı, Türkiye'nin derhal protokolleri T.B.M.M.'den geçirerek uygulamaya koyacağı merkezindedir. Ancak bu gerçekleşmeyebilir, zira Protokoller, Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin 12 Ocak 2010 tarihli kararıyla, yorum yoluyla, önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu karar, soykırımın hiçbir şekilde tartışılmayacağını belirterek, 2. Protokolde kurulması öngörülen Tarihi Boyut Alt Komisyonu'nu işlevsiz hale getirmiştir. Sonra, Birinci Protokol'ün sarih metnine rağmen, iki ülke arasındaki sınırın, sınır geçişleri için tanındığı gibi bir yorumla, mevcut sınırın hukuken değil fiilen tanınmakta olduğu gibi bir kanı uyandırmıştır. Oysa bu iki husus, soykırım iddiaları ve sınırın tanınması, Ermenistan'ın bağımsızlığından bu yana yapılan tüm temas ve müzakerelerde Türkiye'nin üzerinde önemle durduğu konulardır. Bunların Anayasa Mahkemesi kararıyla ortadan kaldırılması, hiç olmazsa anlamsız hale getirilmesi, Türkiye'nin Protokollere duyduğu ilgiyi de ortadan kaldıracak niteliktedir. O nedenle, Karabağ Sorunu'nun çözümü yolundaki olumlu gelişmeler, Türkiye'nin mutlaka protokolleri onaylayacağı ve uygulamaya koyacağı anlamına gelmemektedir.

II - A.B.D.'DE YAŞANAN GELİŞMELER

Ermeni Diasporası'nın en faal olduğu ülke A.B.D.'dir. Bir süper güç olan bu ülkenin hükümetleri, izledikleri global siyaset ve stratejik yaklaşımlar nedeniyle, Türkiye- Ermenistan ilişkilerine, diğer ülkelerden veya AB gibi ülke gruplarından daha fazla ilgi göstermekte ve bu ilişkileri normalleşme çabalarını teşvik etmektedir. Bu arada ABD'deki Ermeni Cemaati'nin iç siyaset alanında bazı eyaletlerde etki sahibi olduğunu da dikkate almak gerekmektedir. Sonuç olarak ABD, her zaman Türk-Ermeni ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin odağında bulunan bir ülkedir ve o nedenle de daima yeni gelişmelere sahne olmaktadır. Bunlardan en önemli gördüklerimizi aşağıda sunuyoruz.

1. Soykırım İddialarına İlişkin Karar Tasarısı

Dergimizin geçen sayısında soykırım iddialarını içeren ve metni son 10 yılda hemen hiç değişmemiş olan bir karar tasarısının 4 Mart 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi tarafından kabul edildiğini bildirmiştik.¹⁸ Normal olarak bu tasarının Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'nun gündemine alınması ve oya sunulması gerekirdi. Bu, Ermeni Diasporası'nın ve Temsilciler Meclisi'nde sayıları

18 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.33–36.

epey fazla olan Ermeni taraftarlarının gayretlerine rağmen, gerçekleşmemiştir. 2 Kasım 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi seçimi yapıldığından, söz konusu tasarı kadük olmuştur.

Bu tasarinın Temsilciler Meclisi'nde oya sunulmamasının, birbirine bağılı iki nedeni vardır. Birincisi, ABD Hükümeti'nin bu tasarıya karşı olmasıdır, ikincisi ise tasarinın, başlıca bu nedenle, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu sağlamasının şüpheli bulunmasıdır. Söz konusu tasarı Temsilciler Meclisi'nde reddedilirse bu, Ermeni soykırım iddiaları için çok ağır bir darbe olacaktır ve bu durumda yeniden bir tasarı sunulması için uzun yılların geçmesini beklemek gerekecektir. Bu durumda Ermenilerin kaybetmektense beklemeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi, söz konusu tasarinın önümüzdeki dönemde yeniden Temsilciler Meclisi'ne sunulması normal olacaktır. Zamanını şimdiden tahmin etmek güçtür; ancak tasarinın kabul edilme şansının en yüksek olacağı zaman 2012 başkanlık seçimleri öncesidir, zira halen bazı güçlükleri olan Başkan Obama, yeniden aday olacağı bu dönemde, oy getirecek her telkine açık olacaktır. Aynı olgu, 2012'da yeniden seçime girecek Temsilciler Meclisi üyeleri ve Senato'nun 1/3 üyesi için de geçerlidir. Yaklaşık iki yıl sonra ne olacağını bugünden bilmek mümkün olmamakla beraber, Türkiye-ABD ilişkilerinde bugün mevcut olan sorunlar (İran, İsrail, Füze kalkımı vb.) çözümlenebildiği ve geleneksel yakın işbirliği dönemi yeniden açılabilirdiği takdirde, Ermeni tasarisının da kabul edilme şansının azalacağı, hatta ortadan kalkacağı söylenebilir.

Bu arada 2 Kasım 2010 tarihinde yapılan Temsilciler Meclisi seçimleri sonuçlarının, ilke olarak, Türkiye'nin lehine olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu seçimler sonucunda Demokratlar, çoğunluğu Cumhuriyetçilere kaptırmış olduklarından Meclis Başkanı gibi Dışişleri Komisyonu Başkanı da değişecektir. Buna göre, Ermeni yanlısı tutumuyla bilinen Bayan Nancy Pelosi Meclis Başkanlığı'nı, Türk görüşlerine yatkın ve soykırım tasarıları aleyhinde oy kullanan John Boehner'e bırakacaktır. Ermeni yanlılığını, oy vermesi için koridordan adam toplama noktasına getirmiş olan¹⁹ Dış İşler Komitesi Başkanı Howard Berman da koltuğunu Cumhuriyetçi İleana Ros-Lehtinen'e devredecektir. Lehtinen, geçen Martta kabul edilen soykırım tasarisının aleyhinde oy kullanmıştı. Böylelikle Türkiye lehinde bir durum oluşmuş olmakla beraber, Cumhuriyetçiler ABD'nin güvenliği ve dışişleri ile ilgili sorunlarda, Demokratlara nazaran daha katı bir davranış içinde olduklarından, özellikle İran'ı kollayan politikası nedeniyle Türkiye'yi de eleştirebilecekleri ve Ermeni tasarisı aracılığıyla baskı kurmaya çalışabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

19 Aynı kaynak s.35

Son olarak, ABD’de en büyük ve en etkili Ermeni kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi’nin (ANCA) Ermeni oylarını belirli adaylar üzerinde toplamak için bir aday listesi yaptığını ve burada her adaya, Ermeni çıkarlarını ne derecede koruduğunu gösteren, notlar verdiğini (Örneğin, A+ =10, A - = 9 gibi) ve bu notlar dikkate alarak oy kullanılmasını istediğini bildirelim.²⁰ Bir Ermeni kaynağa göre ANCA’nın desteklediği adaylardan %90 kadarı seçimleri kazanmıştır.²¹

2. Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi’nin Türkiye- ABD İlişkileri Oturumu

Türkiye’nin Ermenistan’a karşı iyi niyet gösteren beyanlarına karşın Ermenistan’ın, devlet adamlarının konuşmalarından da anlaşılacağı gibi, Protokollerin yaşama geçirilememesi için Türkiye’yi suçlama yolunu benimsediği görülmektedir.

Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Howard L. Berman’ın girişimiyle 28 Temmuz 2010 tarihinde bu Komite’de “Türkiye’nin Yeni Dış Politika Yönü: ABD-Türk İlişkilerine Etkileri” başlığı altında bir oturum düzenlenmiştir. Berman bu oturumda Türkiye’nin İran, İsrail, Filistinlilere yönelik politikalarındaki kaygı verici değişimlerin ele alınacağını söylemiştir.²² Kongre üyesi olan ve olmayan yirmi kişinin söz aldığı bu oturum hakkında, sadece bizi ilgilendiren Ermeni sorunu açısından bilgi vereceğiz.

Bu konuya en fazla temas eden kişi, Ermeni yanlısı tutumunu daha önce açıkladığımız²³

Komite Başkanı Berman olmuştur. Adı geçen, açılış konuşmasında bazı noktaların tartışılmayacağını belirtmiş ve bunları Türkiye’den olabilecek talepler şeklinde sıralamıştır. Bunlardan üçüncüsü Ermeni sorununa ilişkindir. Berman, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni halkına karşı Osmanlı İmparatorluğunca yapılan soykırımın Türkiye tarafından kabul edilmesinin çok önemli olduğunu, Türklerin geçmişleriyle hesaplaşınca kendilerini ve çocuklarını büyük bir moral yükten kurtardıklarını keşfedeceklerini söylemiştir. Burada ilginç olan, sayıları ve etkileri az bazı liberal aydınlar dışında Türkiye’de kimsenin neredeyse bir asır öncesi olaylar için kendini moral bir yük altında hissetmediğidir. Buna karşın bu olayların soykırım olarak nitelendirilip bugün Türkiye’ye dayatılması, Türk kamuoyunda ciddi bir infiale (kızgınlığa) yol açmaktadır. Türkiye’de kamuoyu yoklamalarında ABD’nin en aşağılarda yer almasının başlıca nedeni budur.

20 “ANCA Announces 2010 Congressional Endorsements”, Asbarez, 22 Ekim 2010.

21 “More Than 90% of ANCA Backed Candidates Win in Midterm Elections”, Asbarez, 3 Kasım 2010.

22 “Türkiye’yi Kongre’de Zor Bir Dönem Bekliyor”, Voanews.com/Turkish, 29 Temmuz 2010.

23 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.35.

Bu oturumda söz alan diğer kişiler soykırım iddialarına ve Türkiye- Ermenistan ilişkilerine ya hiç ya da pek az temas etmişlerdir. Sonuç olarak bu sorunların Türkiye-ABD İlişkilerinin de önemli bir yer işgal etmediği gibi bir kanı doğmuştur.

Bunlardan birinin, Michael Rubin'in sözlerinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Rubin Ermeni soykırımı konusunda bilim adamları arasında mutabakat olmadığını, bir çoğunun soykırım olduğunu ileri sürdüğü, buna karşın Orta Doğu konusunda uzmanlığı olan Bernartd Lewis, Andrew Mango ve Edward Erickson gibilerinin ise olayları yeterince trajik bulmakla beraber soykırım olarak görmediklerini belirttikten sonra “ Kongre bilim adamları arasındaki tartışmayı susturmamalı, aksine kolaylaştırmalı” demiştir.²⁴ Bu saptama çok önemlidir, zira ABD Kongresi 1915 olaylarını soykırım olarak tanıdığı takdirde bunun aksini iddia etmek ve bu yönde çalışmalar yapmak, imkânsız değilse de, son derecede güç hale gelecek ve bu tür çalışmalar hemen hiç rağbet görmeyecektir.

3. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un Ermenistan Ziyareti

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Güney Kafkasya ülkelerine yaptığı ziyaretler çerçevesinde 4 ve 5 Temmuz 2010 tarihlerinde Ermenistan'da bulundu. Dışişleri Bakanı Nalbantyan ve Devlet Başkanı Sarkisyan ile görüşmeler yaptı.

Başkan Sarkisyan Bayan Clinton ile beraber gazetecilere yaptığı bir konuşmada Türkiye –Ermenistan ilişkilerine verdiği devamlı destek için kendisine teşekkür etti. Türkiye Ermenistan ile önkoşulsuz ilişki kurmaya hazır olmadığı için ABD'nin Ermenistan'a verdiği desteğin çok önemli olduğunu belirtti. Dışişleri Bakanı Clinton ise verdiği cevapta Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi konusunda Ermenistan Hükümeti'nin ve Başkanı'nın şahsi çabalarını takdir ettiklerini, bu konuların (Türkiye-Ermenistan sorunlarının) çözümünün bölge için olduğu kadar Ermeni halkının barış ve istikrarın yararına olacağını söyledi.²⁵

Ayrıca Clinton, Nalbantyan ile görüşmesinden sonra gazetecilerle yaptığı konuşmada Türkiye Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinden de bahsettiklerini, bir barış vizyonu olduğu için Ermenistan Başkanı'nın cesur kararına karşı beğenisini ifade ettiğini, ABD'nin normalleşmenin her iki ülkeye de büyük yararlar sağlayacağına inandığını, kendilerinin iki ülkenin daha ileri gidebilmesine yardım etmek için her şeyi yapmaya hazır olduklarını söyledi. Bir gazetecinin sorusuna cevaben de ilişkilerini normalleştirmek için Türkiye ve Ermenistan'ın protokolleri

24 “Turkey’s New Foreign Policy Direction: Implications for US-Turkey Relations” US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs; <http://www.foreignaffairs.house.gov/III/57688.pdf>.

25 “Remarks At The Top of Her Meeting With President Sargssian”; <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/07/143963.htm>.

imzalamış olmalarını kutladığını, iki ülke arasındaki yaklaşma olmasının, açılmış sınırlar aracılığıyla, istikrar ve refahı arttıracığını ve zamanla Ermenistan'a büyük avantaj sağlayacağını, ancak bunun bazı sorunlar ve engeller nedeniyle gerçekleşmediğini, Başkan Sarkisyan'ın Türkiye'nin çıkardığı sorunlara rağmen Ermenistan'ın normalleşmeye devam etmeye hazır olduğuna, ancak Türk tarafı ileri gitmeye hazır olana kadar çabalarını askıya aldığına dair sözlerinden memnunluk duyduğunu, Başkanın bu kararını alkışladığını, zira bunun, engellere rağmen, barış, istikrar ve uzlaşma için çalışmak anlamına geldiğini söylemiştir. Bayan Clinton, Türkiye'yi söz verdiği adımları atmaya ve iki tarafı da uzlaşma ve normalleşmeye giden yolu bulmaya davet ettiklerini söyledikten sonra, Ermenistan'ın geçen Nisan ayında aldığı kararın (protokollerin reddedilmeyip onay sürecin durdurulması) devlet adamına yakışır ve etkileyici bir karar olduğunu, şimdi topun karşı sahada (Türkiye'de) olduğunu söylemiştir.²⁶

Hillary Clinton'un Güney Kafkasya ülkelerine yaptığı ziyaretin dış politika açısından birinci amacı, ABD'nin uzun zamandan beri yeterince ilgi göstermediği veya gösteremediği bu bölge ile yeniden yakın ilişkiler kurmak olduğu görülmektedir. Bunun yanında Ermenistan için bir sempati kazanma çabası olduğu da gözlemlenmektedir. Bu çabanın birinci nedeni ABD iç siyasetini ilgilendirmektedir. Başkan Obama gibi Bayan Clinton da, 2008 yılında, başkanlık seçimleri sırasında Ermeni soykırım iddialarını tanıyacakları vaadinde bulunmuştur. Ancak Dışişleri koltuğuna oturur oturmaz, Türkiye'nin ABD için büyük önemi karşısında bunun mümkün olmadığını görmüş ve ona göre davranmıştır. Ancak bu, ABD Ermenilerinde Başkan Obama için olduğu gibi Bayan Clinton için de düş kırıklığına yol açmıştır. Bunu bir ölçüde giderebilmek için, esasen bu yolda ABD'deki en büyük Ermeni teşkilatı olan ANCA'nın da talebi olduğunu²⁷ da dikkate alarak Soykırım Anıtı'na gitmiş ve çelenk koymuştur. (Bu konuyu bu yazımızda ayrıca işlemekteyiz)

ABD Dışişleri Bakanı Ermenistan Hükümet ve kamuoyunun da sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Yukarıda Başkan Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Nalbantyan ile görüşmeleri hakkında gazetecilere verdiği bilgilerden bu çaba açıkça fark edilmektedir. Mesela "Başkanın şahsi çabalarını takdir etmek", "Başkan'ın cesur kararını beğenmek" , "Başkanın kararını alkışlamak", "devlet adamına yakışır ve etkileyici bir karar almak" ifadeleri bu amaca yöneliktir.

Bayan Clinton hangi karardan bahsetmektedir? Yakından bakıldığında tek değil iki kararın söz konusu olduğu görülmektedir. Birincisi, selefi Koçaryan'ın aksine Başkan Sarkisyan'ın Türkiye ile normal ilişkiler kurmak için inisiyatif almış

26 Joint Pres Availability With Armenian Foreign Minister Eduard Nalbantyan, US Department of State, 5 Temmuz 2010.

27 "Clinton'a Yoğun Baskı", Milliyet, 4 Temmuz 2010.

olmasıdır ki, kanımızca bu konudaki kararı takdir edilmeye değerdir. İkincisi ise, Başkan'ın 22 Nisan 2010 tarihinde protokollerin onaylanma sürecini durdurma kararıdır. ABD Ermenistan'ın protokolleri toptan reddetmeyip sadece onayını durdurmuş olmasına çok memnun olmuştur. Bu kez, Bayan Clinton'ın “devlet adamına yakışır ve etkileyici” olarak nitelendirdiği karar budur. Türkiye'nin protokoller karşındaki tutumu ile karşılaştırıldığında Ermenistan'ın bu kararı olumsuz olarak görmek de mümkündür; zira Türkiye protokolleri onaylamamakla beraber bu belgeleri meclis gündeminde tutmaya devam etmiştir. Ermenistan da onaylamamış ancak protokolleri gündemden çıkarmıştır.

4. Los Angeles Davası

29 Temmuz 2010 tarihinde Los Angeles'ta Türkiye Devleti aleyhine ve ayrıca resmi banka sıfatıyla Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine Garbis Davuyan ve Hrayır Turabian adında iki Ermeni adına bir dava açılmıştır. Davanın konusu tehcir sırasında el konan Ermeni malları ve banka hesaplarındaki paralar için tazminat ödenmesidir. Davayı açanlar, Türk Hükümeti'nin Ermenilerin geride bıraktıkları malları iade etmeyi, kiralardan ve hisse senetleri satışından olacak gelirleri toplamayı, mallar sahiplerine iade edilinceye kadar bu gelirleri bir hesapta tutmayı kabul ettiğini ancak Hükümet'in bu mallara ve malların gelirlerine el koyduğunu iddia etmektedir.²⁸ Bir başka kaynak Ermenilere ait olup da Türkiye'de müzelere konmuş bazı dini eşyaların iadesinin istendiğini de belirtmektedir.²⁹

Türkiye'nin protokoller karşındaki tutumu ile karşılaştırıldığında Ermenistan'ın bu kararı olumsuz olarak görmek de mümkündür; zira Türkiye protokolleri onaylamamakla beraber bu belgeleri meclis gündeminde tutmaya devam etmiştir.

Davacıların avukatları daha önce Ermeniler tarafından bazı sigorta şirketlerine açılan davaların da avukatlığını yapmış olan Brian S. Kabateck, Richard Kellner (Los Angeles'teki Kabateck, Brown & Kellner Avukatlık Firması ve Mark Geragos'dur. (Las Vegas'taki Garagos & Geragos Avukatlık Firması) Bu avukatların hepsi ünlüdür. Özellikle Mark Geragos şarkıcı Michael Jackson'a açılan taciz davasını kazandığı için isim yapmıştır.

Mark Geragos bu konuda verdiği bir mülakatta³⁰ olaylardan neredeyse bir asır kadar sonra neden bu davanın açıldığı hakkında bir soruya, bunun bazı belge ve

28 “Events in Turkey From 1915 Find Way to Los Angeles Federal Court”, Wall Street Journal, 30 Temmuz 2010.

29 Harut Sassounian, “Armenians Seek Billions of Dollars in Lawsuit Against Turkey”, The Armenian Weekly, 3 Ağustos 2010.

30 “Celebrity Lawyer Takews on Tuckish Government, Banks for Armenian Assets”, Los Angeles Times, 10 Ağustos 2010.

olayların yeni ortaya çıkmasından ileri geldiğini, bu konuda stratejik nedenlerle (?) fazla konuşamayacağını 180 gün sonra (Ocak 2011 ayı sonu olmaktadır) bazı gelişmeler görüleceğini söylemiştir. Ne kadar tazminat istendiği hakkındaki bir diğer soruya ise, henüz bunu hesaplamadıklarını ancak bu meblağın milyarlarca dolar olacağını belirtmiştir. Bu davanın Ermeni soykırımının uluslararası daha fazla tanınmasına yardım edip etmeyeceği hakkındaki bir soruya cevaben ise, artık “tanınma” döneminin ötesine geçildiğini, A.B.D.’de Başkan Reagan’ın “soykırım” sözcüğünü telaffuz ettiğini, şimdi konunun tanınma değil telâfi olduğunu ileri sürmüştür. Geragos aynı mülakatında Türk halkının tarihin ilerlemekte olduğunu anlaması gerektiğini ve kafalarını kuma gömme yerine telâfi etmeye çalışmalarını, tarihi bir olayı inkâr etmek için paralarını lobi için harcamamaları gerektiğini söylemiştir. (Geragos’un kullandığı “restitution” sözcüğünün ilk anlamı geriye iadedir, ancak sadece malların iadesinin değil tazminat ödenmesinin de istendiği anlaşıldığından bu deyimden çevrilmesi için daha kapsamlı olan “telâfi” sözcüğü kullanılmıştır)

Dava avukatlarından Brian Kabateck ise açtıkları dava için ABD hukukunda “class action suit” denen ve Türkçeye “kolektif dava” veya “toplu dava” olarak çevrilebilecek olan bir statü tanınmasını istediklerini belirtmiştir.³¹ Bu hukuki deyim az sayıda kişi adına açılan bir davanın aynı durumda olan tüm kişiler için de açılmış sayılacağını ifade etmektedir. Ancak mahkemenin bunu kabul etmesi gerekmektedir. Bizdeki bilgilere göre daha önce bu avukatların bazı sigorta şirketlerine açtıkları dava “toplu dava”ya dönüştürülmüştü.

Bu konuyu hukuksal ve siyasal açıdan olmak üzere iki yönden inceleyeceğiz.

Hukuki yönden ilk dikkate alınması gereken, davanın açıldığı mahkemenin bu davaya bakmaya yetkili olup olmadığıdır. Türkiye veya herhangi bir diğer devlet, sadece yargı yetkisini kabul ettiği mahkemelerde yargılanabilir ki, bu mahkemeler uluslararası mahkemelerdir ve hiçbir yerel veya milli mahkemenin bir yabancı devleti yargılama yetkisi yoktur. Bu yetkiyi kendinde görür ve yargılama yaparsa alacağı kararlar geçerli değildir. Los Angeles’teki mahkeme bu dava için yetkili olup olmadığı hakkında henüz bir karar almamıştır. Diğer yandan bu kuralın, ticari nitelikleri nedeniyle Ziraat Bankası ve Merkez Bankası için geçerli olmaması mümkündür.

İkinci olarak bir davanın, dava konusu olan olayların bulunduğu yerdeki mahkemeler tarafından görülmesi esastır. 1915 olayları Türkiye’de vuku bulduğuna ve talep edilen mallar da Türkiye’de olduğuna göre, davanın da Türkiye’de açılması gerekir. Buna göre Ziraat ve Merkez Bankaları aleyhine dava açılacaksa,

31 “ABD’li Ermeniler Türkiye’ye Dava Açtı”, Vatan, 30 Temmuz 2010. ;“Ermeni Soykırım İddiasında Bir İlk”, NTVMSNBC, 30 Temmuz 2010.

bunun Türk mahkemelerinde açılması lâzımdır. Büyük olasılıkla bu mahkeme, iki bankanın merkezinin bulunduğu Ankara'daki bir mahkeme olacaktır. Ancak daha önce, Ermenilerin bıraktığı mallarla bu iki bankanın ilgisinin bulunduğuunun kanıtlanması gerekecektir.

Usul dışında konunun esasına girildiğinde, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Hükümeti'nin Ermenilere ait olup da el konan malları, talep üzerine, sahiplerine iade ettiğini görmekteyiz. Bu uygulama 1919–1922 yılları arasında devam etmiştir. Lozan Antlaşması da malların iadesi ilkesini benimsemiştir. Ancak bu iade zaman aşımına bağlanmıştır. Bu süreler çoktan dolmuştur. Bazı Ermeniler zaman zaman bu mallar üzerinde hak iddia ettiğinden, Anayasa Mahkemesi 31 Temmuz 1963 tarihli bir kararıyla 6 Ağustos 1924 tarihine kadar malını almamış olan kişiler, Türkiye'ye geri dönseler bile mallarının Hazineye kalacağına karar vermiştir.³² Sonuç olarak, Türkiye'de bu konu, hukuksal alanda, yıllar öncesinde çözümlenmiştir ve artık, Türk hukukuna göre, tehcir edilen Ermenilerin mirasçılarının malları talep etme hakkı bulunmamaktadır.

Bu arada Lozan Antlaşması'nı, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmediği için imzalamamış olan ABD, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini düzenlemek için 1923 yılı Aralık ayında bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya göre de kendi vatandaşı olan Ermenilerin mallarının tazminini istemiştir. Ermenilerin, kendilerine Türkiye'den toprak vermeyen her metne karşı olmaları ve Senato'ya baskı yapmaları nedeniyle bu antlaşma hemen uygulanamamıştır. Ancak Türk Hükümeti, tazminatı ilke olarak kabul ettiğinden bu konuda çok uzun süren ve ancak 23 Eylül 1937 tarihinde imzalanabilen bir diğer anlaşma yapılmış ve ABD vatandaşı Ermenilere, 899.338 dolar tazminat ödenmesi hususunda mutabakata varılmıştır. Bu meblağ 100.000 dolarlık taksitlerle 1938–1944 yılları arasında ödenmiştir.³³

Bütün bu hususların, yani Türk devleti aleyhine ABD'de dava açılmayacağını, açılrsa da 1937 Sözleşmesi'ne göre tazminat ödenmiş olduğundan bu davanın kazanılamayacağını, bazı yerel baskılarla kazanılsa da hukuki bir sonuç doğurmayacağını deneyimli avukatların bilmesi gerekir. Ancak avukatların amacının davayı kazanmak değil, 2015'e giden ve soykırım iddialarını kabul etmesi, tazminat ödemesi hatta Ermenistan'a toprak vermesi taleplerinin çok artacağı bir süreç içinde, Türkiye aleyhine çok istismar edilebilecek bir konuyu ortaya atmak ve davayı uzatarak gündemde kalmasını sağlamaya çalışmak olduğu anlaşılmaktadır.

32 Mine Kırkkanat, "Kaliforniya'da Açılan Tazminat Davası Konusunda Emekli Büyükelçi Pulat Tacar ile Söyleşi", Vatan, 2 Ağustos 2010.

33 Aynı Kaynak.

5. Massachussets Davası

ABD’de Müfredat Programı (eğitimde işlenecek ve öğretilecek konuların listesi) eyaletler tarafından saptanmaktadır. Ermeni soykırım iddialarının bu büyük ülkede geniş bir kabul görebilmesi için militan Ermeniler yıllardan beri müfredat programlarında “Ermeni soykırımı” konusunun da yer alması için çaba göstermişlerdir. Bunların sonucunda halen 11 eyaletin (California, Georgia, Illinois, Kansas, Massachussets, Minnesota, New Jersey, New York, Ohio, Rhode Island ve Virginia) Müfredat programında bu konu konmuş bulunmaktadır.³⁴

Massachussets, California’dan sonra Ermenilerin en fazla nüfuz sahibi olduğu eyalettir. Bu eyaletin müfredat programına 1998 yılında Ermeni soykırımı konusu konmuştu. Bu konu ile ilgili kararda, okutulacak veya başvurulacak kitapların sadece böyle bir soykırım olduğunu ileri süren yapıtlar olduğunun saptanması üzerine bazı veliler, aksi görüşü savunan kitap ve kaynakların da listede bulunmasını istemişler ve Eğitim görevlisi David P. Driscoll bu eserleri de listeye eklemişti. Ancak Ermeni cemaati bu durumu şiddetle protesto edince ve en azından bir senatörün çekincesiz desteğini sağlayınca bu kez söz konusu kitap ve kaynaklar 1999’da listeden çıkartılmıştı.³⁵ Bostan’daki Türk kuruluşları bu karara itiraz ederken, ülke çapında bir Türk kuruluşu olan ATAA (Assembly of Turkish American Associations) 2005 yılında bu konuda ilgili mahkemeye dava (US District Court) açtı. Dava dört yıl sonra sonuçlandı ve Hâkim Mark L. Wolf ATAA’nın müfredat programına 1999’da çıkarılan kaynak ve kitapların yeniden konması istemi reddetti.

ATAA Temyiz’e gitti. David Souter başkanlığındaki Federal Temyiz Mahkemesi 11 Ağustos 2010 tarihinde, Massachusetts Eyaleti müfredat programından 1915 olaylarına ilişkin Türk tarafının görüşlerini destekleyen eserlerin çıkartılmasının ABD Anayasası’nın ifade özgürlüğüne ilişkin "Birinci Değişikliğe" aykırı olmadığına hükmetti. Kararında, "müfredat programının, bir kütüphane kitabından ziyade, müfredatın parçasını oluşturan bir kitapçık olduğunu, bu nedenle 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarına karşı çıkan görüşlerin müfredattan çıkartılmasının öğrencilerin ifade özgürlüğü hakkını ihlal etmediğini" savundu.³⁶

ATAA’nın avukatı Harvey Silverglate, müfredat programından Ermeni soykırımı iddialarının aleyhindeki kaynak ve kitaplarının çıkarılmasının hükümet sansürü anlamına geldiğini ve öğrencilerin iki tarafı da dinlemesini engellediğini söyledi.³⁷

34 “GenEd Pushes Armenian Genocide Education In USA Schools”, The Armenian Weekly, 21 Temmuz 2010.

35 “USA: Les Ecoles Peuvent Exclure Des Matériaux Niant le Génocide Arménien”, Armenews, 15 Eylül 2010.

36 “1915’e Dair Sadece Ermeni Görüşü Kaldı”, NTVMNSNBC, 13 Ağustos 2010.

37 “Schools Can Exclude Materials Disputing Armenian Genocide”, Boston Globe, 12 Ağustos 2010.

ABD ifade özgürlüğüne büyük önem verilen bir ülkedir. Massachussets Eyalet Müfredât Programı üzerinde yapılan, mahkemelerdekiler dâhil, tüm tartışmalar ifade özgürlüğü hakkı üzerinde cereyan etmiştir. ABD Anayasası'nın “Birinci Değişiklik” (First Amendment) adı verilen maddesi ifade özgürlüğünün veya basın özgürlüğünün yasaklanamayacağını veya kısıtlanamayacağını kesin bir dille belirtmektedir. Ancak söz konusu mahkeme kararları, öğrencilere bir konuda mevcut iki görüşü de dinleme ve öğrenme hakkını vermemektedir; diğer bir deyimle ifade özgürlüğünü peşin olarak ortadan kaldırılmaktadır. Bu husus iki kere ikinin dört ettiği kadar açıktır. Bu duruma, Massachussets mahkemelerinin siyasi etki veya çevre baskısı altında hareket ettiklerini düşünmenin dışında bir açıklama bulmak zordur. Temyiz mahkemesinin kararına bir üst mahkemede itiraz etmek mümkündür. Ancak, kanımızca orada da siyasi mülahazalar esas alınacak ve sonuç değişmeyecektir.

Ancak söz konusu mahkeme kararları, öğrencilere bir konuda mevcut iki görüşü de dinleme ve öğrenme hakkını vermemektedir; diğer bir deyimle ifade özgürlüğü peşin olarak ortadan kaldırılmaktadır. Bu husus iki kere ikinin dört ettiği kadar açıktır.

Temyiz mahkemesinin kararı militan Ermeniler ve kuruluşları tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bir Taşnak kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee of America = ANCA) yayımladığı bildiriye memnuniyetini ifade ettikten sonra, bu konuda işbirliği yaptıkları kuruluşlara teşekkür etmiştir. Bunlar arasında ABD’de Ermeni Barosu, İrlanda Göç Merkezi, Hukuk ve Sosyal Eylem için Yahudi Birliği, Soykırım Eğitim Projesi ve Ermeni Zoryan Enstitüsü de bulunmakta ve böylelikle bazı Yahudi ve Massachussets’te özel yeri olan İrlandalıların, hiç olmazsa bir bölümünün, Ermenilerin yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.³⁸ ABD’de ikinci büyük Ermeni Kuruluşu olan Amerikan Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America = AAA) ise ATAA'nın açtığı davayı kaybetmesinin “ağır bir yenilgi” alması anlamına geldiğini bildirmiştir. Bu kuruluşun başkanı Hirair Hovnanian bu kararın, “Ankara’nın devlet destekli inkâr kampanyasını sürdürmek için tarihin yeniden yazılamayacağı yönünde açık bir mesaj olduğunu” söyledi. Yönetim Kurulu Başkanı Carolyn Mugar da bu kararın soykırım hakkında eğitim verilmesi ve soykırımın önlenmesi konusunda kaygı duyan herkes için bir zafer olduğunu ileri sürdü.³⁹

Bu vesileyle ABD’de Ermenilerin, soykırım iddialarının okullarda okutulmasını sağlamak amacıyla 1997 yılında “The Genocide Education Project” (Soykırım Eğitim Projesi) başlığını taşıyan bir örgüt kurmuş olduklarını belirtmekte fayda

38 Noyan Tapan, “ANCA Welcomes Landmark Court Decision Against Genocide Deniers”, 13 Ağustos 2010.

39 “AFP: ABD’den Türkiye’yi Üzecek Soykırım Kararı”, Hürriyet, 12 Ağustos 2010.

vardır. Bu örgüt, resmi okul öğretmenlerine Ermeni soykırımının öğretilmesi için gerekli kaynakları nasıl bulabileceklerini bildirmekte ve çeşitli kaynakları ve soykırım öğretimi için en etkili metotları tanıtmak için çalışma toplantıları düzenlemektedir. Bu amaçla, www.TeachGenocide.com adresinde, çoğu ücretsiz olarak indirilebilecek bir online kitaplık bulunmaktadır.⁴⁰

Buna göre, Genocide Education Project'in amacının Ermeni soykırım iddialarının A.B.D.'de okullarda öğretilmesini sağlamanın yanında, öğretimde kullanılacak kaynakları ve öğretim metotlarını da denetim altında tutmak olduğu anlaşılmaktadır.

6. Guenther Lewy Davası

Aslen Alman Yahudisi olan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye yerleşerek çeşitli üniversitelerde ders verip en son Massachusetts Üniversitesi'nden emekli olan Profesör Guenther Levy 2005 yılında, "The Armenian Massacres in the Ottoman Turkey: A Disputed Genocide" (Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Katliamları: Tartışmalı bir Soykırım) başlıklı bir kitap yayımladı. Kitap, ABD'de artık âdet haline gelmiş, Ermeni soykırım iddialarını savunmak yerine bunların doğru olmadığını ortaya koyuyor, ancak o dönemde Ermenilere katliam yapıldığını da belirtiyordu.

Aslında kitap daha önce kaleme alınmış ancak Guenther'in kitaplarını basan Oxford University Press dahil, bir çok yayınevi, Ermenilerin açık veya kapalı baskıları nedeniyle, kitabı basmaktan kaçınmış, sonunda Utah Üniversitesi kitabı yayımlamaya razı olmuştu.

Soykırım iddialarına bilimsel açıdan yaklaşan Lewy, kitabının yayımlanmasından sonra 23-25 Kasım 2005 tarihlerinde Gazi Üniversitesince düzenlenen "Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları" başlıklı büyük bir konferansa katılarak "What We Know and What We don't Know About the Events of 1915" (1915 Olayları Hakkında Ne Biliyoruz Ve Ne Bilmiyoruz) başlıklı bir tebliğ sunmuştu.⁴¹

Türkiye'yi ziyareti sırasında kendisine Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü'nün Yüksek Ödülü verilmişti.⁴²

40 "GenEd Pushes Armenian Genocide Education in U.S. Schools", The Armenian Weekly, 21 Temmuz 2018.

41 Tebliğin metni için bkz. "Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri; Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2006, ss. 181-186.

42 Mustafa Serdar Palabıyık, *Ermeni Araştırmaları*, Prof. Dr. Guenther Lewy'e verilen, "ASAM İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yüksek Ödülü", Sayı 19, ss. 124-129.

Prof. Lewy, kitabının yayımlanmasından sonra Ermeni çevreleri tarafından şiddetle tenkit edilmişti, ancak saptayabildiğimiz kadarıyla bu tenkitler bilimsel, yani savunduğu görüşleri geçersiz kılan ve kanıtlara dayanan bir tarzda değil, soykırımı karşı duyarsız kalma, eserin değerini küçümseme ve bazen de karalama şeklinde olmuştur. İnsan hakları savunucusu olarak A.B.D.’de de son yıllarda hayli isim yapmış “Southern Poverty Law Center - SPLC” (Fakirlik Hukuku Güney Merkezi) 2008 yılında Prof. Lewy’i Türk Hükümeti tarafından finanse edilen bir akademik ağın parçası olmak, neo-nazilere benzemekle itham etmişti. Almanya’da Yahudi Holokost’undan kurtulan, sonraları İngiliz Ordusu’nda Nazilere karşı savaşmış olan Lewy, SPLC’ye karşı 8 milyon dolarlık dava açmıştır. Dava tarafların uzlaşa yoluna gitmeleriyle sonuçlanmıştır. Buna göre SPLC ithamlarını geri almış ve Prof. Lewy’den özür dilemiştir.⁴³ Ayrıca Lewy SPLC’den miktarı açıklanmayan bir tazminat almıştır.⁴⁴

Lewy bu konuda yaptığı bir basın toplantısında kitabının yayımlanmasından sonra kendisine “soykırım inkârcısı” gibi isimler takıldığını, önce bunlara aldırış etmediğini ancak SPCL’in suçlamaları üzerine, çizginin aşıldığını hissederek, dava açtığını, artık kendisine “ajan” denilemeyeceğini ancak “soykırım inkârcısı” nitelendirmesinin devam edeceğini söylemiştir. Lewy ayrıca konu ile ilgili tarihçilerin katılımıyla 1915 olayları hakkında bir anket düzenlenmesi halinde tarihçilerin büyük çoğunluğunun, 1915 olaylarını tanımlamada “soykırım” etiketinin kullanılmasını sorgulayacağı söylemiştir. Diğer yandan Lewy Ermenilerin 2015 yılında yapabilecekleri hakkında çok endişeli olduğunu da belirtmiştir.⁴⁵

Lewy’nin davayı kazanması Ermenilerin, şimdiye kadar yaptıklarının aksine, ,soykırım iddialarını kabul etmeyenlere karşı fütursuz bir şekilde saldırılarını, karalama kampanyaları açmalarını, tamamen önlemese bile, daha dikkatli davranmalarına neden olacaktır.

7. ABD CBS Televizyonunda “60 Dakika” Programı

ABD’de, CBS Televizyonunun en fazla izlenen programlarından biri olan “60 Dakika” da, 28 Şubat 2010 tarihinde, Ermeni soykırımını ele alınmıştır. Program, daha önce Fener Rum Patriği Bartholomeos ile de tartışmalı bir program yapmış olan Bob Simon tarafından yönetilmiştir. Ermeni yazar Peter Balakyan da programda hazır bulunmuş, ayrıca programın hazırlanmasına katılmıştır.

43 “Soykırım’a Karşı Çıkan ABD’li Profesörün Zaferi”, Hürriyet, 1 Ekim 2010.

44 “Génocide Arménien: Les Théories Gratuites de Guenther Lewy”, Armennews, 13 Ekim 2010.

45 “Türk Ajanı olmakla Suçlanan Lewy’den Uyarı”, Radikal, 5 Ekim 2010.

Tahmin edileceği üzere bu program Ermeni iddialarına güç kazandırmak ve özellikle kamuoyunun dikkatini bu iddialar üzere çekebilmek amacıyla hazırlanmıştı. Özellikle Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi'nde 4 Mart'a yapılacak⁴⁶ etkilemeyi amaçladığı açıktı.

Bu kez ele alınan konu Ermenilerin tehcir edildiği Suriye'nin Deyr ez Zor bölgesi oldu. Bu bölgeye Peter Balakyan ile beraber giden Simon burasının dünyadaki en büyük Ermeni Mezarlığı olduğunu iddia etti ve yerden kemiklerin çıktığını dair görüntülere yer verdi. Ayrıca içine bilinmeyen sayıda kadın ve çocuğun atıldığı söylenen bir mağara, kadın ve çocuklara ait bazı ceset fotoğraflarıyla beraber

Lewy'nin davayı kazanması Ermenilerin, şimdiye kadar yaptıklarının aksine, soykırım iddialarını kabul etmeyenlere karşı fütursuz bir şekilde saldırmalarını, karalama kampanyaları açmalarını, tamamen önlemese bile, daha dikkatli davranmalarına neden olacaktır.

gösterildi ve bu mağaranın önünde ateş yakılarak dumanın içindekileri öldürdüğü, böylelikle ilkel bir gaz odasının yaratıldığı iddia edildi. Peter Balakyan ise Deyr ez Zor'da 450 bin Ermenin öldüğünü, "Yahudiler için Auschwitz ne anlam ifade ediyorsa Deyr Ez Zor'un da Ermeniler için aynı anlamı taşıdığını ileri sürdü. Bunun haricinde Hrant Dink'in öldürülmesi konusuna da yer verilerek, Dink'in Ermenistan'da soykırımın en son kurbanı ve şehiti olarak görüldüğünün altı çizildi.⁴⁷

Tek taraflı davranılmadığını kanıtlayabilmek için programa Türkiye'nin Washinton'daki eski Büyükelçisi Nabi Şensoy'da çağrılmıştı. Ancak Simon, Şensoy'a karşı bir sorgu yargıcı gibi

davranarak, "suçunu" itiraf ettirmek isteyen bir davranış sergiledi, sık sık sözünü kesti. Bu arada "Suriye'deydik. Toprağı avuçladığımızda elimize kemikler geldi. Bunu nasıl açıklarsınız?" gibi garip sorular yönetildi.

Sonuç olarak programda Ermeni soykırım iddiaları bir propaganda üslubu içinde ve en demagojik bir şekilde yer verildi.

Ermeni tehciri sırasında 1,5 milyon Ermeninin öldüğü (veya öldürüldüğü) iddiasının kanıtlanamaması üzerine son yıllarda Ermeni propagandasının, Ermenilerin sürüldüğü Suriye'nin Der ez Zor bölgesini ön plana çıkarma çabası içinde olduğu görülmektedir. Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan da bu çabalara katkıda bulunarak Mart ayında Suriye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında, Şam'dan 400 kilometre uzaktaki Deyr Ez Zor'a giderek burada soykırım iddialarına yer veren bir konuşma yapmıştır.⁴⁸ Öte yandan Ermeni görüşlerini

46 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.33-36.

47 "ABD TV'sinde Soykırım", *Hürriyet ve AA*, 1 Mart 2010.

48 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2002, Sayı 35, ss.30-31.

benimseyen bazı Türk gazetecilerinin de bu bölgeye giderek yazılar yazdıkları gözlemlenmiştir.⁴⁹

Ermeni propagandasının, öteden beri Yahudi holokostu ile benzer olaylar veya Yahudilerin öldürülmesi metotlarıyla benzerlikler bulmak peşinde olduğu bilinmektedir. Anadolu'da Ermenilere ait toplama kampı bulunamayınca, Der ez Zor'un böyle bir yer olduğu ileri sürülmeye başlanmış ancak bu bölgenin binlerce kilometre kare büyüklüğünde olduğu unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nu Ermenilere karşı gaz kullandığına dair hiçbir bilgi olmayınca, bu kez kadın ve çocukların bir mağaraya doldurularak önünde ateş yakılıp dumandan boğuldukları gibi bir iddia ortaya atılmıştır.

1,5 milyon kişi öldüyse, bunlara ait toplu mezarların bulunması gerekmektedir. Anadolu'da, özellikle Doğu Anadolu'da, Ermeni çetelerinin katlettiği Müslümanlara ait çok sayıda toplu mezar vardır ve bunlar halen de keşfedilmektedir. Buna karşın Ermenilere ait toplu mezar bilinmemektedir, ayrıca Ermeniler de toplu mezar olduğuna dair hemen hiçbir iddia ileri sürmemektedir. Bu durum soykırım savına ciddi surette zarar vermektedir. Bu nedenle de, gitmesi ve inceleme yapılması zor bir yer olan Der ez Zor'da toplu mezar olduğu iddiası ortaya atılmış, adeta her yerde Ermenilere ait kemikler bulunduğu gibi bir hava yaratılmış ancak bu çok büyük bölgenin neresinde toplu mezar olduğu belirtilmemiştir.

Deyr ez Zor'daki hayali toplu Ermeni mezarları iddiasına Suriye makamlarının yaptığı bir açıklama son vermiştir. Suriye Enformasyon Bakanı Muhsin Bilâl, bu konuda Türk gazetecilerinin sorularına Deyr ez Zor'da, CBS'in iddia ettiği gibi, bir toplu bir mezar olmadığını, bu konudaki haberin düzmece olduğunu, eğer bilgileri olsaydı çekim yapılmasına izin vermeyeceklerini söylemiştir.⁵⁰

Daha sonra Lübnanlı Ermeni bir televizyon ekibinin Ermenilerin öldürüldüğü alanları çekmek üzere Deyr ez Zor'a gitmesine izin verilmemiştir.⁵¹

Suriye'de büyük sayılabilecek bir Ermeni cemaatinin de bulunmasının etkisiyle, Ermenistan- Suriye ilişkileri geleneksel olarak iyidir. Ancak son yıllarda Türkiye-Suriye ilişkileri de büyük gelişme göstermiştir. Son olarak, Deyr ez Zor misalinde görüldüğü gibi, Ermeni propagandacıları arzu etmedikleri bazı gelişmelerle karşılaşabilmektedir. Her halde bu tür gelişmeleri önlemek için Erivan'da, soykırımdan kurtulan Ermenilerin Arap halkının içten davranışına şükran ifadesi olarak, Ermeni-Arap dostluğunu sembolize eden bir anıt inşa edilmeye

49 Cengiz Candar, "Suriye Çölünün Ortasında 24 Nisan", Radikal, 25 Nisan 2010; Amberin Zaman, "İster İstemez Yine Ermeniler" Taraf, 19 Mart 2010; Oya Baydar, "Der Zor'u Hatırlamak", T24.com.tr, 27 Nisan 2010.

50 "Suriye CBS Haberini Yalanladı: Ermenilere Ait Toplu Mezar Yok", Zaman, 4 Mart 2010.

51 Harut Sassounian: "Growing Turkish Influence in Middle East Leads to Restriction in Armenian Rights", Panorama. am, 15 Haziran 2010.

başlanmıştır. 9 Ekim 2010 tarihinde Deyr ez Zor Valisi Hüseyin Arnus başkanlığında bir heyet Erivan'ı ziyaret etmiş ve bu vilayet ile Ermenistan'ın Armavir Eyaleti arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır.⁵²

8. Boston'da "Ermeni Mirası Parkı"nın Temelinin Atılması

Boston kenti ve çevresi ABD'nin doğu kıyısında da Ermenilerin ilk önce yerleştikleri ve halen de bu kıyıda en fazla siyasi nüfuz sahibi oldukları bir bölgedir.

Bununla beraber şehrin en seçkin yerlerinden birinde Ermeni soykırım iddialarına yer veren bir anıtın olmasının, bu iddiaların yayılmasına katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Boston kentinin içinden geçen otoyolların bir bölümüne Başkan Kennedy'nin annesinin adına Rose Fitzgerald Kennedy Greenway adı verilmişti. Kentin Ermenileri, bu bölgede 13. numaralı parselde, içinde Ermeni soykırımında ölenleri için bir anıtın da bulunacağı bir "Ermeni Mirası Parkı" (Armenian Heritage Park) yapılması için 1999 yılından beri çaba göstermişlerdir.⁵³ Bu semtte oturanlardan bazı kişiler soykırım gibi bir konuya ele alan bir anıtı karşı çıkmışlardır. Kentteki Türk kuruluşları da

aynı düşünceyle anıtın yapılmasını önlemeye çalışmışlardır. Hayli uzun süren tartışmalardan sonra kent makamları bu anıt ve parkın yapılmasına karar vermiştir.

Bu projenin maliyeti 6 milyon doları aşmakta olup tamamı Massachussets eyaletinde oturan Ermeniler tarafından ödenmektedir.⁵⁴ Ancak valilik internet sitesine göre parkın inşası 2,2 milyon dolar tutacaktır. Aradaki fark olan yaklaşık 4 milyon doların neye harcandığı veya harcanacağı hakkında bilgi yoktur.

Park ve anıtın temel atma töreni 9 Eylül 2010 tarihinde yapılmıştır. Törene Massachussets Valisi Deval Patrick, Boston Belediye Başkanı Thomas Menino, yerel meclis üyeleri ve Ermeni Cemaati'nin temsilcileri katılmışlardır. Ermenistan'dan ise Baş Patrik Karekin II gelmiştir. ABD'nin Doğu ve Batı yakası başpiskoposları olan Hajag Barsamyan (Khajag Barsamian) ile Oşagan Çoloyan (Oshagan Choloyan) da törende bulunmuştur.

Federal düzeyde ise Temsilciler Meclisi üyesi Michael Capuano törene katılmıştır.

52 "Erivan'da Ermeni-Arap dostluğunu sembolize eden bir anıt inşa ediliyor", News.am/tr, 9 Ekim 2010.

53 "Watertown Representatives Gather At Armenian Heritage Park Grounbreaking in Boston", Watertown, 20 Eylül 2010.

54 "A Testimony to the Past, and Future: The Armenian Heritage Park's Grounbreaking Ceremony", Armenianweekly, 11 Eylül 2010.

Capuano yaptığı konuşmada, Ermenileri övdükten sonra, Kongre'deki Ermeni soykırım tasarısına değinmiş, tarihi yeniden yazma çabaları olduğunu, ancak tarihte değiştirilemeyecek şeyler olduğunu, Ermeni soykırımının da bunların arasında bulunduğunu ve bunun bir gerçek olduğunu söylemiş, ardından Türk Hükümeti ile sorunu olmadığını, Türkiye'yi ABD'nin müttefiki olarak gördüğünü ancak bunun kimseye tarihi olayları inkâr etmek hakkını vermediğini belirtmiştir.

Vali Deval Patrick da yaptığı konuşmada soykırım konusuna da değinerek, "Ermeni soykırımı gerçektir. Olmuştur ve olduğu tanınmalıdır. İnkâr edilemez" demiştir.

Baş Patrik Karekin II de konuşmasında soykırım iddialarına yer vererek, bu projeyi Ermeni soykırımının 1,5 milyon kurbanına adadıklarını ancak sadece bu değil, 1915'den evvel ve sonra soykırımın tüm kurbanlarına, Holokost, Kamboçya, Rwanda ve Afrika kurbanlarına da adanmış olduğunu söylemiştir.⁵⁵

1000 kişinin katıldığı belirtilen bu törenin yerel kaldığı, diğer bir deyimle Capuanu dışında ABD Kongre üyelerinin törene katılmadığı dikkati çekmiştir. Oysa Massachussets Eyaletinin iki senatöründen başka 10 Temsilciler Meclisi üyesi vardır. Bununla beraber şehrin en seçkin yerlerinden birinde Ermeni soykırım iddialarına yer veren bir anıtın olmasının, bu iddiaların yayılmasına katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

III – ALMANYA'DA YAŞANAN GELİŞMELER

Almanya'nın soykırım konusunda özel bir yeri vardır. Her şeyden önce dünyanın en mükemmel soykırımı Almanya'da Naziler döneminde Yahudilere karşı işlenmiş ve yaklaşık altı milyon kişi ortadan kaldırılmıştır. Ermeni tehciri olduğu dönemde Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefik olması, özellikle Osmanlı Ordusu içinde kumandan veya danışman olarak çok sayıda Alman subayının bulunması ve kararların alınmasında etkili oldukları bilinmektedir. Bazı yazarlara göre Ermeni tehciri, askeri nedenlerle Almanlar tarafından istenmiştir. O yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan bir Alman misyoner olan Johannes Lepsius, yazdığı bir kitapta tehcirin aslında bir soykırım niteliği taşıdığını ilk ileri sürenlerdendir. Armeni T. Wegener adındaki Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli diğer bir Alman Subayının o dönemde çektiği fotoğraflar halen soykırımın kanıtı olarak sergilenmektedir. Savaşın sonra Almanya'ya sığınan Sadrazam Talat Paşa 1921'de, İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden Dr. Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Bey 1922'de Berlinde Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Talat Paşa'nın katili yakalanmış, mahkemede suçunu itiraf etmesine rağmen jüri

55 Aynı kaynak

tarafından suçlu bulunmayarak beraat ettirilmiştir. Ermeni propagandasına göre Hitler, Yahudi Soykırımı için örnek olarak Ermeni tehcirini almış ve bu konuda “artık Ermenileri kimsenin hatırlamadığını” söylemiştir.⁵⁶

Kısaca geçmişte Ermeni sorunu ile Almanya'nın yakın ilgisi olmasına rağmen günümüzde soykırım iddialarında Almanya'da büyük bir faaliyet olduğunu söylemek güçtür. Her ne kadar Bundestag 2005 yılında, 1915 olaylarına ilişkin bir karar almışsa da burada soykırım sözcüğü bulunmamakta, daha ziyade eşanlamlı sözcükler kullanılmıştır.⁵⁷

1. Die Linke'nin Soruları

2005'de yukarıda değindiğimiz Bundestag kararından sonra, Almanya'da soykırım iddialarında bir tür sessizliğin hâkim olduğu görülmüştür. Bu, soykırım konusunun Alman kamuoyunun büyük bir bölümü tarafından hoş karşılanmaması kadar, başta AB üyeliği ve Almanya'daki Türklerin durumu olmak üzere, Türkiye ile çeşitli sorunları olan Alman Hükümetlerinin bu konudan uzak durmak istemeleriyle de açıklanabilir. Buna karşın Almanya'daki küçük ancak faal Ermeni cemaati, soykırım iddialarının ön plana taşınması gayreti içinde olmuştur.

1915'in 95. yıldönümünde Almanya'daki söz konusu sessizliği bozmak için bir dizi etkinlik düzenlendiği, adeta Ermenilerin bir tür Almanya çıkartması yaptığı görülmektedir.

Bu konudaki ilk girişim, Die Linke (Sol) Partisi'nin 10 Şubat 2010 tarihinde Alman Meclisi'nde hükümetin cevaplaması istemiyle bir yazılı soru önergesi vermesidir. Bu önergede, giriş bölümünde, Ermeni soykırımının 95. yıldönümünün bu konuda bir bilânço çıkarılması için uygun bir fırsat olduğu belirtildikten sonra, Türkler ve Ermeniler arasında barış olabilmesi için Ermeni halkının katliamının tanınması istenmekte ve Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olarak, Ermenilere karşı işlenen cinayetleri önlemediği için bir sorumluluğu bulunduğu, o itibarla Ermeni soykırımının Alman tarihinin bir parçası olduğu gibi, bilinen Ermeni görüşleri tekrar edilmektedir. Ayrıca 2005 yılı kararında Ermeni soykırımı konusunun Almanya'da okutulması öngörülmüşken, Brandenburg Eyaleti hâriç, hiç bir Alman eyaletinde bu konuda eğitim verilmediği belirtilmektedir. Ardından, cevaplaması için Alman Hükümeti'ne 11 soru yöneltilmektedir. Bunların bir kısmı Türkiye'de ifade özgürlüğünün sağlanmasına, Türk Ceza Kanunu'nda 301. maddenin kaldırılmasına, Almanya'nın Ermeni

56 Hitlerin bu sözleri sarf etmediği anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz, Türkkaya Ataöv, *Hitler And the Armenian Question*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiöler Fakültesi, 1984.

57 Bu konuda bkz. Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar*, Sayı 16-17, ss. 66-72.

soykırımı araştırmalarını teşvik etmesine, Almanya’da Ermeni soykırımının okullarda öğretilmesine, Potsdam’daki Lepsius Evi’nin desteklenmesine, Türkiye’nin AB üyeliği ile Ermeni soykırımını tanıması arasında bağ kurulmasına ve Alman Hükümeti’nin 1915–1916 olaylarını, BM’nin 1948 Sözleşmesi’ne göre bir soykırım olarak görüp görmediğine ilişkindir.⁵⁸

Alman Hükümeti tarafından bu sorulara verilen cevapta, özetle, Türk Ceza Kanunu’ndaki 305. maddenin tamamen kaldırılmamış olması eleştirilmiştir. 1915–1916 olaylarının değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu belirtilmiş ve bunun öncelikle ilgili ülkeler olan Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifade edilmiştir. Ermeni soykırımının Almanya’da okullarda okutulmasına gelince, bu konuda tarih dersleri ve müfredatının Land’ların (eyaletlerin) görev alanına girdiği bildirilmiştir.⁵⁹

Bu arada Alman Hükümeti’nin bu konunun değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu ve bunun da öncelikle Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifadeleri, Türk Hükümetin’in aynı konudaki görüşlerine çok yakındır. Diğer yandan Alman Hükümeti’nin Almanya’da özel bir duyarlılık yaratan soykırım konusundan uzak durmak istediği ve esasen birçok sorunu olan Türkiye ile bir de Ermeni iddiaları nedeniyle anlaşmazlığa düşmemeye gayret ettiği görülmektedir.

Bu arada Alman Hükümeti’nin bu konunun değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu ve bunun da öncelikle Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifadeleri, Türk Hükümetin’in aynı konudaki görüşlerine çok yakındır.

2. Alman Hükümeti’ne Dava Açılması

Alman Hükümeti’nin bu tutumu şüphesiz militan Ermeniler için tatmin edici olmaktan uzaktır. O itibarla hükümete bu konuda baskı yapma girişimleri devam etmektedir. Bunlar arasında Ermenistan Başkanı Sarkisyan’ın Almanya ziyareti arifesinde Stefan Taschjian isimli bir avukatın 1915–1916 olaylarının BM 1948 Sözleşmesi’ne göre bir soykırım olduğunu ve bu konuda Alman Hükümeti’nin de sorumlu bulunduğunu kabul etmesi için 21 Haziran’da bir dava açtığı basında yer almıştır.⁶⁰

58 “Allemagne: Petited Question Parlementaire Sur le Génocide Arménien”, Armenews, 23 Şubat 2010.

59 “Almanya Parlamentosunda 1915 Önergesi”, AGOS, 3 Mart 2010.

60 “Lawyer Files Lawsuit Against Germany For Responsabiliy in Armenian Genocide”, The California Courier Online, 1 Temmuz 2010.

3. Der Spiegel'in Yayınları

Almanya'nın en ünlü haftalık dergisi olan Der Spiegel (Ayna) 3 Nisan 2010 tarihli sayısında "Damonen der Vergangenheit" (Geçmişin Zebanileri) başlığı altında 1915 olaylarını tamamen Ermenilerin gözünden anlatan bir yazı ile Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan ile yapılmış bir söyleşi yayımladı. Bilinen hususları tekrarlayan bu yazının içeriğini ayrıca anlatacak değiliz, ancak aşağıda bahsedeceğimiz ve o tarihte henüz gösterime girmemiş olan "Aghet" başlıklı belgeselin adeta reklâmını yaptığından, yazı ve bu belgeselin aynı kişi veya kuruluşlar tarafından ısmarlandığı sonucuna varabiliriz.

Sarkisyan ile yapılan söyleşiye gelince. Ermenistan Başkanı bu mülakatta sadece iki konuya temas etmiştir. Mülakatın büyük kısmını soykırım iddialarına, yaklaşık 1/4'ü Karabağ Sorunu'na ayrılmıştır.

Sarkisyan, Başbakan Erdoğan'ın bir soykırımdan bahsedilemeyeceği sözlerine karşı ne diyeceği sorusuna, biraz alaycı bir ifadeyle, kimin tarafından söylendiğini belirtmeden, geçenlerde "Türkler soykırım yapmış olamazlar ve Türk tarihi güneş kadar parlak ve açıktır" şeklinde bir beyan daha olduğunu, ancak bu konuda kararın Ankara'ya ait olmadığını söylemiştir. Ardından da Türkiye'de bir çok gencin bu beyana karşı olduğunu ve ülkeyi idare edenlerin gençlerin düşüncelerini hesaba katması gerektiğini belirtmiştir. Ermenistan Başkanı'nın Türkiye'deki durumdan pek haberdar olmadığı görülmektedir. Türkiye'de 1915 olaylarını soykırım olarak görenler varsa da bunların sayısı gayet azdır, ayrıca gençten ziyade orta yaşı dahi geçirmiş kişilerdir.

Sarkisyan, bir tarihçiler komisyonunu neden istemedikleri hakkındaki bir soruya üç neden göstererek cevap vermiştir. Birincisi, Türkiye'de soykırım deyimini kullanmak suç olduğundan, böyle bir komisyonun tarafsız bir şekilde çalışamayacağıdır. Sarkisyan bu sözlerle, TCK 301. maddesi gereğince Ermeni soykırımı olduğunu söylemenin suç olduğunu o nedenle de komisyonun Türk üyelerinin tarafsız bir şekilde çalışamayacağını ifade etmek istemektedir. Ancak, 301. madde böyle bir yasak getirmemektedir. Tamamen Türklüğe hakaret amacıyla soykırım iddiasında bulunmak suç sayılabilir. Sarkisyan ikinci olarak böyle bir komisyon kurulduğu taktirde parlamentoları soykırım kararını almak isteyen ülkelere "karışmayın bu konuda tarihçilerimiz çalışıyor" deneceğini söylemiştir ki bunda haklı olduğu düşünülmektedir. Zaten bir yandan soykırım olup olmadığı üzerinde bir komisyon çalışırken, diğer yandan bazı parlamentoların soykırım kararı alması da anlamsızdır. Üçüncü olarak Ermenistan Devlet Başkanı böyle bir komisyonun kurulmasının soykırım gerçeğine kuşku getireceğini ifade etmiştir. Kanımızca gerçek neden budur. Böyle bir komisyonun kurulması halinde, başta Taşnaklar olmak üzere, tüm Ermenistan muhalefetini soykırımdan vazgeçtiği

iddiasıyla Ermenistan Hükümeti'ni eleştirecek ve bunun da seçimlere etkisi olacaktır.

Sarkisyan'a sorulan diğer bir soru, Azerbaycan ve Türkiye sınırlarının kapalı olması ve sınırların açık olduğu Gürcistan ve İran'ın güç komşular olması nedeniyle Ermenistan'ın içinde bulunduğu izalasyonu kırmanın (yani Türkiye ile normal ilişki kurmanın) soykırım konusunda Türkiye ile devamlı kavga etmekten daha iyi olup olmadığıdır. Bu çok önemli soruya Sarkisyan, "soykırımın tanınması ile sınırların açılmasını birbirine bağlamadıkları, eğer Türkiye ile bir uzlaşma olmuyorsa bunun kendi suçları olmadığı" gibi kaçamak bir cevap vermiştir.

4. "Aghet" Belgeseli

Der Spiegel'in yayınından birkaç gün sonra, 7 Nisan 2010 tarihinde, Berlin'de Babyon sinemasında "Aghet: Ein Völkermord" başlıklı bir belgesel filmin galası yapıldı. Almanya'daki Ermenistan Büyükelçisi Armen Martirosyan, kordiplomatikten adı verilmeyen bazı kişiler, Berlin'deki bazı Ermeniler ile Alman gazete ve televizyoncuları bu galaya katıldı.⁶¹ Aynı film iki gün sonra, 9 Nisan'da, bir devlet televizyonu olan ARD'de gösterildi.

"Aghet" sözcüğü Ermenicede "felaket" anlamına gelmektedir; buna göre "Aghet; Ein Völkermord" başlığı "Felaket; Bir Soykırım" olarak çevrilmiştir. Yapımcısı Katharina Trebitsch, Rejisörü Eric Friedler olan ve 90 dakika süren bu filmin,⁶² her yıl genellikle Nisan ayında ve çok kere A.B.D.'de yapılan, Türkler/Osmanlılar tarafından Ermenilere soykırım uygulandığını ileri süren belgesellere benzediği anlaşılmaktadır. ABD'de yapılanlardan farkı konuyu, yukarıda değindiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı/Alman İttifakı döneminde Almanların Ermenilere yapılan muameleye mâni olmadığı açısından da ele almasıdır. Bunun haricinde soykırım iddiasından bir gerçekmiş gibi bahsetmekte, bu iddiayı destekleyenlerin sözlerine yer vermekte, bir denge oluşturması için araya bazen Türkler de konuşturulmaktadır. Ancak bir olayın soykırım olup olmadığına ilgili yerel mahkemelerin veya uluslararası ceza mahkemesi karar verebileceğinden, Ermeni tehcirinin esas nedeninin Ermenilerin Rus ordularıyla işbirliği yapmış olmasından, yarım milyon kadar Müslümanın Ermeniler tarafından katledilmesinden ve nispeten yakın zamanlarda Türk diplomatlarının Ermeni terörünün kurbanı olduğundan bahsedilmemektedir.

"Aghet" Almanya'daki Türklerin tepkisini çekti. Televizyona kınama mektupları

61 "German Documentary on Armenian Genocide", USA Armenian Life Magazine, 18 Nisan 2010.

62 "Le Génocide Armenien Présenté Comme Un Docu-Fiction A La Télévision Allemande", Armenews, 12 Nisan 2010.

gönderildi.⁶³ Köln’de ise Almanya Türk Dernekleri Birliği Merkezi WDR (West Deutsche Rundfunk) binası önünde bir gösteri düzenlediler. Adı geçen birliğin başkanı İsa İlyasoğlu okuduğu basın bildirisinde şunları söyledi: “Soykırım gibi milletimizi çok ağır bir şekilde suçlayan bir filmi biz Almanya’da yaşayan üç buçuk milyon Türkün vergileriyle finanse edilen bir kurumun yayınlamasını şiddetle kınıyoruz. Filmin yapımına kaynak gösterilen belgelerin ağırlıklı olarak Ermeni tarafından ve bazı subjektif kaynaklara dayandırılması, katiyetle Türk arşiv ve belgelerine başvurulmaması, bu filmin ne kadar yanlı ve ön yargılı yapıldığını ortaya koymaktadır. Böyle bir film tarafsız yayıncılık adına kesin olarak kara bir lekedir. Böyle bir filmde Türk, Rus, Fransız ve İngiliz arşivlerine yeterince başvurusaydı ve Türk tarafının Ermeniler tarafından katledilmiş 537 bin civarındaki kayıtlarına yer verilseydi, o zaman böyle bir filmin objektif bir şekilde yapıldığına kanaat getirirdik. Bu konunun arşivlere bakılarak tarihçiler tarafından araştırılması taraftarıyız. Bu tür belgesel filmlerde profesyonel oyuncularla kamuoyunu etkilemeye çalışmayı ve bir milleti haksızca yargılamaya cüret etmeyi büyük bir saygısızlık ve hakaret olarak görüyoruz”.⁶⁴

Ancak bir olayın soykırım olup olmadığına yalnızca ilgili yerel mahkemeler veya uluslararası ceza mahkemeleri karar verebilir.

Bu filmin Almanya dışında gösterilmesine de çalışıldı. Bir Alman-Fransız kanalı olan Arte’de gösterileceğinden bahsedildi.⁶⁵ A.B.D.’de de oynatılmasına çaba gösterildi.

Bunda başarısız olunmuş olmalı ki, Temsilciler Meclisi üyesi olup son yıllarda devamlı Ermeni çıkarlarının savunmasını yapan Adam Schiff bu filmin Kongre binasının bir salonunda gösterilmesini sağladı. Bu gösteriye Kongre’nin Ermeni Çıkar Grubunun bazı üyeleriyle ABD Doğu kıyısındaki Ermeni Cemaatinin ileri gelenleri de katıldılar. Geçmiş yıllarda A.B.D.’de hazırlanan ve yine Türklerin ve Türkiye’nin tepkisini çeken “Screamers” (bağırانlar) belgeselinin rejisörü Carla Garapedian toplantıya katıldı. Adam Schiff bu münasebetle yaptığı konuşmada Vaşington’daki Türkiye Büyükelçiliği’nin kendisine bir mektup göndererek bu filmin gösterilmesine itiraz ettiğini bildirdi. Türklüğe hakaret edenleri cezalandıran Türk Ceza Kanununun 301. maddesinin burada geçerli olmadığını ve gerçeği söylemekte özgür olduklarını ifade etti.⁶⁶ Bu vesileyle Adam Schiff’in Kasım ayında

63 “Protest Action in Germany Over Film on Fictional Armenian Genocide”, Journal of Turkish Weekly, 14 Nisan 2010; “Aghet- Un Génocide: Les Turcs ‘Allemagne Fulminent”, Collectif VAN, 13 Nisan 2010.

64 “Türklerden Alman TV’ye Tepki”, Hürriyet, 13 Nisan 2010.

65 “Le Génocide Armenien Présenté Comme Un Docu-Fiction A La Télévision Allemande”, Armenews, 12 Nisan 2010.

66 “Capitol Hill Screening of Armenian Genocide Film ‘Aghet’ Draws Standing Room Only Crowd”, Armenian National Committee of America, Pres Release, 21 Temmuz 2010.

Kaliforniya'dan yeniden Temsilciler Meclisi'ne seçilmek istediğini ve 2 Kasım seçimlerinde bunu başardığını belirtelim.

Son olarak, "Aghet" filmi her yıl Erivan'da yapılan Altın Kayısı Uluslararası Film Festivali'ne götürüldü,⁶⁷ ancak bir ödül alamadı. Bunda uluslararası jüride sadece bir Ermeni üye bulunması rol oynamış olabilir.

5. Başkan Sarkisyan'ın Almanya Ziyareti

Başkan Sarkisyan 21 Haziran'da Almanya'yı resmen ziyaret etmiştir. Burada yaptığı konuşmalarda da yukarıda değindiğimiz bilinen temaları işlemiştir.

Bu arada başta Almanya'daki Ermeni Kilisesi Başpiskoposu Karekin Bekçiyen olmak üzere Ermeni cemaati temsilcileriyle de görüşmüştür.⁶⁸

Alman Şansölyesi Angela Merkel ile yaptığı basın toplantısında, Türkiye'nin normalleşme sürecini başka amaçlar için kullanmak istemesi ve müzakereler için önceden üzerinde anlaşmaya varılan ilkeler hakkında görüş ayrılıkları nedeniyle Türkiye ile ikili ilişkileri normalleştirme ve sınırı açma çabalarının sonuç vermediğini söylemiştir. İki tarafın, bir ön koşul olmadan Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine devam edilmesinin önemini vurguladıkları da belirtilmiştir.⁶⁹

Bu bilgiler Ermenistan Başkanlığı web sitesinden alınmıştır. Ancak Ermeni basınındaki bilgiler biraz farklıdır. Şansölye Merkel, Türkiye-Ermenistan arasında ikili ilişkiler kurma sürecinin ertelendiği veya durdurulduğunu söylemiş ancak Karabağ anlaşmazlığı çözümlenince bu sorunun (ertelemenin) da üstesinden gelineceğini belirtmiştir.⁷⁰ Buna göre, Alman Şansölyesi "bir ön koşul olmadan Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine devam edilmesini" değil, aynen Türkiye'nin istediği gibi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesini açıkça Karabağ Sorunu'nun çözümüne bağlamıştır.

6. Guenter Grass Türkiye'de

Almanya konusunda Nobel Ödüllü Alman yazar Günther Grass'ın Nisan ayında Türkiye'ye yaptığı bir ziyaretten de bahsetmemiz gerekmektedir. Grass, "Avrupa

67 "Eric Friedler's Catastrophe Docudrama on Armenian Genocide to be Featured at Golden Apricot", PanArmenian.Net, 19 Haziran 2010.

68 Türkiye doğumlu olan Karekin Bekçiyen, hastalığı nedeniyle görevini yapamayacak durumda olan Ermeni Patriği Mutafyan yerine Patrik olarak seçilmek istemiştir. Patrik seçimi yerine bir Patrik vekili seçilince buna itiraz etmiş, bu konuda Ermeni Ruhani Kurul Başkanı Tatul Anuşyan ile Patrik Vekili Aram Ateşyan'a sorular önerilmiş, tatmin edici cevaplar alamadığından yakınmıştır. Agos, 10 Eylül 2010.

69 <http://www.president.am/events/visits/eng/?visits=1&pn=0&id=162>

70 "Contradictory Stwements Revel Truth", Hetq.am, 26 Haziran 2010.

Edebiyatı Türkiye’de- Türkiye Edebiyatı Avrupa’da” adlı bir kültür projesi kapsamında 14 Nisan’da Türkiye’ye gelerek bazı etkinliklere katılmış ve bazı mülakatlar vermiştir. Kültür Bakanı Ertuğrul Günay, Alman Büyükelçisi’nin İstanbul’da Grass şerefine verdiği bir davete giderek kendisiyle tanışmıştır.⁷¹

Günther Grass yaptığı konuşmalarda, Ermeni Sorunu’na da birçok kez değinmiştir. Bu konudaki düşüncesinin temelinde Türkiye’nin, Almanya gibi, geçmişiyle yüzleşmesi ve 1915 olayları nedeniyle Ermenilerden özür dilemesi gerektiği bulunmaktadır. Grass bu konuda “ Ermenistan’la yakınlaşma adımını atabilen Erdoğan hükümetinden Ermeni kurbanlarının anısı önünde eğilmesini, özür dileyebilmesini de beklerdim”⁷² demiştir.

Grass “Aghet” belgeseline de temasla “Film suçlayıcı değildi ama (?) Türk yetkililerden tepki geldi. Belgelerin hepsi gerçektir (?) dedikten sonra ardından, “Tarihçilerin oluşturacağı bir komisyon kurmak ve artık reddedilmeyecek belgeler ışığında bu süreci ele almak belki gerekli” ifadelerinde bulunmuş ve sözlerin Türkiye’nin “tarihçiler komisyonu” önerisine benzemesi dikkati çekmiştir.⁷³

Diğer yandan bir konuşmasında soykırım sözcüğüne ilişkin fikri sorulduğunda “Dikkat ederseniz ben soykırım demedim. Türkiye bu olayları nasıl isimlendireceğine kendisi karar verecektir. Almanya’da yaşananlar soykırımdır”⁷⁴ şeklinde konuşmuştur. Grass ‘ın bu ifadeleri, Yahudilerin kendilerine yapılanları diğer soykırımlardan ayırmak için kendi soykırımlarına, holokost veya shoah gibi başka ad verme gayretlerini hatırlatmaktadır.

IV - TÜRKİYE’DE GELİŞMELER

1. 24 Nisan’ın Türkiye’de Anılması

24 Nisan tarihinin Ermeni çevrelerince “soykırım”ın başladığı gün olarak kabul edildiği ve dünya Ermeni toplumlarınca anma törenleri ve soykırım iddialarını tanıtmaya yönelik bazı eylemler yapıldığı bilinmektedir. Gerek Ermenistan halkı gerek Diaspora Ermenileri bu törenlere özel önem vermekte ve katılmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında 24 Nisan’ı anma törenleri Ermenistan’ın bağımsızlığını kutlayan törenlerden çok daha fazla ilgi çekmektedir.

71 Milliyet, 15 Nisan 2010.

72 “Utaç Duymak Önemlidir”, Taraf, 22 Nisan 2010.

73 “Türkiye Gerçeğiyle Yüzleşmeli”, Taraf, 16 Nisan 2010.

74 Aynı kaynak.

Aslında söz konusu eylemler ve törenler, çoğunluğu 24 Nisan gününe rastlatılmakla beraber Mart, Nisan ve Mayıs aylarına yayılmaktadır. Bu aylar içinde, anma toplantıları dışında kongre, konferans, sempozyum gibi toplantılar da düzenlenmekte, sergiler açılmakta, belgesel ve konulu filimler gösterilmekte, kitaplar da genellikle bu dönemde yayımlanmaktadır. Bu faaliyetlerin boyutu çok geniştir ve her yıl daha da artmak eğilimi göstermektedir. Diğer yandan bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi önemli meblağların harcanmasını gerektirmektedir. Ancak bunlara katılmak çok kere ücrete tabi olduğundan, kitap ve diğer bazı eşya satıldığından ve bu dönemde çok sayılabilecek bağış da toplandığından kaynak sıkıntısı çekilmemekte, hatta faaliyeti düzenleyenlerin kazanç sağladıkları da anlaşılmaktadır. Sonuç olarak parasal boyutu olan bir üretim ve tüketim faaliyeti mevcut olduğundan ortada bir “Ermeni Soykırım Endüstrisi”nin bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Sonuç olarak parasal boyutu olan bir üretim ve tüketim faaliyeti mevcut olduğundan ortada bir “Ermeni Soykırım Endüstrisi”nin bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Bu yıl 1915’in 95. yıldönümü olduğundan anma tören ve diğer eylemlere özel bir önem verilmesi bekleniyordu. Ancak incelemelerimiz, Türkiye hariç, bu eylemlerin geçen yılların düzeyinin fazla aşılmamış olduğunu göstermektedir. Dünyanın birçok ülkelerindeki bu çeşitli eylemlere ve anma törenlerine, özetle dahi olsa, değinmeye yerimiz müsait değildir. Burada, Türkiye’deki İstanbul ve Ankara’daki tören ve eylemlere değineceğiz. Ermenistan’da Erivan’daki törenleri ise ayrıca ele alacağız.

Türkiye’deki Ermeni soykırımı yanlılarının, 1915’in 95. yıldönümü olması nedeniyle bu yılın 24 Nisan’ının en geniş şekilde anılması için özel bir gayret gösterdikleri görülmektedir. Geçen yılın törenlerine nazaran⁷⁵ daha kapsamlı gösteriler düzenlenmiştir. Ancak bunlar yine de sınırlı olmuş ve geniş kitlelerin dikkatini çekememiştir.

24 Nisan’ın, 2005 yılından beri Türkiye’de anıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁶ Bu yılda Bilgi Üniversitesi’nde bazı liberal aydın ve akademisyenlerinin 1915 olaylarının soykırım olarak niteleyen ve dışarıdan müdahaleler nedeniyle bir hayli olaylı geçen bir konferans düzenlediklerini hatırlatalım.⁷⁷ Bu vesileyle 2005 yılının Türk kamuoyuna 1915 olaylarının soykırım olarak kabul ettirme çabalarının başlangıç yılı olduğunu da belirtelim.

75 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2020, Sayı 32, s. 48.

76 “Le Collectif Van Rend Hommade Aux Militants Turcs”, Collectif Van, Communiqué de Presse, 27 Nisan 2010.

77 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.52.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yıl da 24 Nisan gösterilerinin başlıca organizatörü İnsan Hakları Derneği (IHD) İstanbul Şubesi olmuştur. Ayrıca Cengiz Aktar'ın sözcülüğünü yaptığı “İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De” girişimi de bu organizasyona katılmıştır.

Gösteriler öğlen saatlerinde Haydarpaşa Garı'nın önünde başlamıştır. Burada toplanan elli kadar kişi, bazılarının ellerinde 24 Nisan 1915 tarihinde sürgün edilen Ermenilerin fotoğrafı olduğu halde gar merdivenlerinde gösteride bulunmuşlar ve burada IHD'nin İstanbul Şubesi eski Başkanı Eren Keskin bir konuşma yapmıştır.

Burada yakın bir yerde bazı emekli büyükelçiler, vatandaşların gönüllü katılımıyla bir karşı gösteri düzenlenmiştir. Bu grup 1973–1994 yılları arasında Ermeni teröristleri tarafından şehit edilen diplomatların fotoğraflarını içeren ve “Biz Niçin Katledildik” başlığını taşıyan bir pankart taşımış ve bir broşür dağıtmıştır. E.Büyükelçilere katılan Emekli Orgeneral Edip Başer, “Onlar tehciri neden kınayacaklar, bilemiyorum. Asıl kınamaları gereken onların iddia ettiği şeyler. ‘Ermeni soykırımı gerçektir’ düşüncesini kınamaları gerekiyor. Türk ulusunun tarihinde soykırım yoktur. Bunu hiçbir tarihi belge ifade etmemektedir” demiştir.⁷⁸ Emekli Büyükelçi Ahmet Banguoğlu ise “Bugün şehitlerimize (Dışişleri Şehitleri) karşı haksızlık yapıyorlar. Belge varsa çıkarsınlar, Biz de onlara katılalım” şeklinde konuşmuştur.⁷⁹

Akşamüstü Taksim meydanında birkaç yüz kişilik⁸⁰ bir Grup “Bu Acı Bizim Acımız, Bu Yas Hepimizin” pankartı etrafında, ellerinde mumlarla ve karanfillerle bir oturma eylemi gerçekleştirmiştir. Dansçı Zeynep Tanbay'ın hitap ettiği bu grup sonra İstiklâl Caddesi'nden Galatasaray Lisesi önündeki meydana kadar yürümüştür. Bu arada Taksimde bir başka Grup Türk Bayrakları açıp bu eyleme katılanları, “Burası Türkiye”, “Kahrolsun Ermeni Diasporası”, “Biz Mustafa Kemal'in Askerleriyiz” sloganlarıyla protesto etmiştir.⁸¹ Ezilenlerin Sosyalist Platformu adını taşıyan küçük bir grup ise AGOS gazetesine karanfiller bırakmıştır.⁸²

Diğer bir gelişme Büyük Birlik Partisi'nden 70 ila 100 kişilik bir grubun ellerinde “Diasporanın Ücretli Aydınları, Bir Özür Kaç Dolar”, ve “Diasporanın Ücretli

78 “Atatürk'ün Gölgesinde Tehcir Eylemi Yaptılar” , Posta, 25 Nisan 2010.

79 “Haydarpaşa'da Çifte Anma”, Habertürk, 25 Nisan 2010.

80 Bu toplantıya katılanların sayısı hakkındaki bilgiler çelişkilidir. 25 Nisan Tarihli Radikal 200, Hürriyet 400, Haber Türk ve Vatan 500, Cumhuriyet ise “yüzlerce kişiden kişiden” bahsetmektedir. Toplumsal Tarih Dergisinde (Temmuz 2010, s.16) bir Ermeninin kaleme aldığı “İstanbul, 24 Nisan 2010” başlıklı yazıda 1.000 kişi demektir.

81 “24 Nisan Gerilimi Sokaklara Yansıdı”, Zaman, 25 Nisan 2010.

82 Aynı kaynak

Sözde Aydınları, Türk Bayrağına Düşen Soysuzların Karanlığı” gibi yazılar bulunan pankartlarla Taksim meydanında gösteri yapmaları ve “Sözde Aydınlar, SatılmışKorkaklar”, “Ermeni Şaşırma, Sabrımızı Taşırma” gibi sloganlar atmaları olmuştur. Emniyet güçlerinin uyarısına rağmen bu grup bir Ermenistan Bayrağı yakmıştır.⁸³

“İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De” girişimi Sözcüsü Cengiz Aktar Taksim’deki eyleme destek vermesi için 200 kadar aydına çağrıda bulduklarını, 70’inin olumlu yanıt verdiğini söylemiştir. Ayrıca www.buacihepimizin.org” adresinde bir imza kampanyası açtıklarını ve ilk 24 saat içinde bini aşkın destek imzası aldıklarını ifade etmiş, isim vermeden, bazı MHP ve CHP milletvekillerinin olumsuz yaklaşımlar sergilediklerini, oysa metinde “soykırım” denmediğini belirtmiştir.⁸⁴

İmzalanması istenen metin şudur:

“Bu acı BİZİM acımız. Bu yas HEPİMİZİN.

1915’te, nüfusumuz henüz 13 milyonken, bu topraklarda 1,5 – 2 milyon Ermeni yaşıyordu. Trakya’da, Ege’de, Adana’da, Malatya’da, Van’da, Kars’ta... Samatya’da, Şişli’de, Adalar’da, Galata’da...

Mahalle bakkalımız, terzimiz, kuyumcumuz, marangozumuz, kunduracımız, yan tarladaki rençberimiz, değirmencimiz, sınıf arkadaşımız, öğretmenimiz, subayımız, emir erimiz, milletvekilimiz, tarihçimiz, bestekârımız... Arkadaşlarımızdılar. Kapı komşularımız, dert ortaklarımızdılar. Trakya’da, Ege’de, Adana’da, Malatya’da, Van’da, Kars’ta... Samatya’da, Şişli’de, Adalar’da, Galata’da...

24 Nisan 1915’te “gönderilmeye” başladılar. Onları kaybettik. Artık yoklar. Çok büyük çoğunluğu aramızda yok. Mezarları bile yok. “Büyük Felaket”in vicdanlarımıza yüklediği “Büyük Acı” ise olanca ağırlığıyla VAR. 95 yıldır büyüyor.

Bu “Büyük Acı”yı yüreğinde hisseden bütün Türkiyelileri 1915 kurbanlarının anısı önünde saygıyla eğilmeye çağırıyoruz. Siyahlar içinde, sessizce. Ruhlarına yakacağımız mumlarla, çiçeklerle...

Çünkü bu acı BİZİM acımız. Bu yas HEPİMİZİN”

83 “Ermenistan Bayrağını Yaktılar”, Habertürk.com, 25 Nisan 2010.

84 “24 Nisan Türkiye’de Anılacak”, Milliyet, 24 Nisan 2010.

Bu metni ilk imzalayanların ve aynı zamanda Taksimdeki toplantı için çağrıda bulunanların adlarını, daha önce birçok yerde yayımlanmış olduğunu dikkate alarak, aşağıda dip notta veriyoruz.⁸⁵

İlk 24 saat içinde binden fazla imza toplayan bu metne, soykırım sözcüğünü içermemesine rağmen, sonradan katılanların sayısı az olmuştur. Beş ay sonra, Eylül ayı sonunda bu sayı 1300 civarındadır.

Diğer ilginç bir saptama, “Bu Acı Hepimizin, Bu Yas Hepimizin” kampanyasını ilk imzalayan yetmiş kişi arasında isimleri “yan” ekiyle biten sadece iki kişi olmasıdır.

Bu metni imzalayan 1300 küsur kişi arasında da Ermeni kökenlilerin gayet az olduğu görülmektedir. Aynı durum Özür Dileme Kampanyası’na katılanlarda da görülmüştü. Ermeni soykırımına ilişkin kampanyaların Ermeni kökenli Türk vatandaşlarını pek ilgilendirmediğini, bu kampanyaların, Ermeni Sorunu’na ilgi göstermek kisvesi altında, liberal aydınlar, eski solcular ile bazı Kürtçülerin laik Türklere karşı yürüttükleri mücadelenin bir parçası görülmektedir.

Bazı köşe yazarları ise “soykırım” iddialarına hiç girmeden 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden yazılar yayımlamışlardır. Ancak Türk kamuoyunun çok büyük bir kesimi bu düşünceden çok uzaktır.

Bu konuda diğer bazı gelişmelere de değinmemiz gerekmektedir. Bunların başında Türk medyasının kamuoyunun geniş kitleleri tarafından kabul görmeyen 24 Nisan’ı anma eylemlerine geniş denebilecek yer vermesi ve fotoğraflar yayınlamasıdır. Bazı köşe yazarları ise “soykırım” iddialarına hiç girmeden 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden yazılar yayımlamışlardır. Bu durum, 24 Nisan’ı anma eylemlerinin önemli olduğu ve Ermenilere karşı alınan önlemlerde Osmanlıların suçlu olduğu gibi yanlış bir kanının yayılmasına neden olmaktadır. Ancak Türk kamuoyunun çok büyük bir kesimi bu düşünceden çok uzaktır.

İkinci olarak “bir soykırım kahramanı” yaratma girişimine tanık olunmuştur. 24 Nisan günü soykırımı temsil eden gün olarak kabul görse de, bu günü temsil eden

85 “Taksimde Tarihi Bir Gün”, Taraf, 24 Nisan 2010:Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, Aslı Erdoğan, Avi Haligua, Ayhan Bilgen, Ayla Yıldırım, Aysin Yeşilay İnan, Ayşe Batumlu, Ayşegül Devecioğlu, Baskın Oran, Cafer Solgun, Cengiz Aktar, Cengiz Alğan, Deniz Zarakolu, Dilek Gökçin, Doğan Tarkan, Eren Keskin, Erol Koroğlu, Ferhat Kentel, Fethi İnan, Fethiye Çetin, Garo Paylan, Gülten Kaya, Hakan Tahmaz, Halil Berktaş, Hayko Bağdat, Hilal Kaplan, Hürriyet Şener, İpek Çalışlar, İsmail Erdoğan, Jale Mildanoğlu, Kadir Cangızbay, Kerem Öktem, Kutluğ Ataman, Lale Mansur, Leman Yurtsever, Levent Şensever, Mahir Günşiray, Mehmet Demir, Mithat Sancar, Neşe Düzel, Nil Mutluer, Orhan Miroğlu, Osman Köker, Öztürk Türkoğan, Perihan Mağden, Roni Margulies, Semra Somersan, Sezgin Tanrikulu, Sırrı Süreyya Önder, Şanar Yurdatapan, Şenol Karakaş, Tamar Nalçı, Tanıl Bora, Tatyos Bebe, Turgay Oğur, Ufuk Uras, Ümit Kardeş, Ümit Kıvanç, Ümit Şahin, Vivet Kanetti, Yalçın Ergünoğan, Yaman Yıldız, Yasemin Çongar, Yıldız Önen, Zeynep Gambetti, Zeynep Tanbay. 24 Nisan 2010 tarihli Milliyet’e “Ermenilerin 24 Nisan Acısını Paylaşıyorum” başlıklı bir yazı kaleme alan Hasan Cemal’in de bu listeye eklenmesi gerekmektedir.

bir kişi bulunmamaktadır. Fransız Ermenileri bu eksikliği doldurabilmek üzere müzisyen/rahip Gomidas'ı seçmişler ve Paris'in en seçkin bir yerine heykelinin dikilmesini sağlamışlardır. Ne var ki Gomidas tehcir sırasında değil, yaklaşık yirmi yıl sonra Paris'te ölmüştür. Bu konu ile ilgisi 24 Nisan günü tevkif edilip sürülenler arasında olması ve muhtemelen Halide Edip'in girişimiyle birkaç gün sonra serbest bırakılarak İstanbul'a dönmesidir.

Diğer yandan, belki papaz olmasının Türkiye'de sempati uyandırmayacağı gibi bir düşünceyle, "soykırım kahramanı" olarak Gomidas ileri sürülmemiş, onun yerine 1908'den beri Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında milletvekili olan, Talat Paşa ile yakın ilişkileri bulunduğu söylenen, 24 Nisan 1915'te İstanbul'da tevkif edildikten sonra Diyarbakır'a gönderilen ve orada öldürüldüğü iddia edilen Kirkor Zohrap'tan yararlanılmak istenmiştir. Bazı gazete ve köşe yazarları⁸⁶ tarihimizde, uzmanlar dışında, hemen hiç bilinmeyen bu kişiye övgüler düzerek kendisinin gündeme gelmesini sağlamışlar ancak, izlediğimiz kadarıyla bir tepki alamamışlardır.

24 Nisan münasebetiyle Türkiye'de bir de konferans düzenlenmiştir. "Öncesi ve Sonrasıyla 1915: İnkâr ve Yüzleşme Sempozyumu" adını taşıyan bu toplantı, daha ziyade yapılmadan evvel yaşananlar nedeniyle dikkat çekmiştir. Ankara Düşünce Özgürlük Girişimi tarafından organize edilmeye çalışılan bu toplantı söz konusu kuruluş tüzel kişiliğe sahip olmadığından bu niteliğe sahip bir kuruluş tarafından yapılması gerekmiş ancak çeşitli nedenlerle böyle bir kuruluşun bulunması gecikmiş, bu arada toplantının yapılacağı salonu bulmak da bir sorun olmuş, sonunda toplantı iptal edilmiş ancak İçişleri Bakanlığı'nın devreye girmesiyle sempozyumun yapılması sağlanmıştır.⁸⁷

Söz konusu sempozyumun oturumlarının konusu şöyledir: 1. Oturum: Tarihsel Açıdan Ermeni Meselesi; 2. Oturum: İttihat ve Terakki'den Kemalizm'e Resmi İdeolojik İnkâr ve İmha; 3. Oturum: Sermayenin Türkleştirilmesi veya Ermeni Emval-i Metrûkesi Ne Oldu?; 4. Oturum: Ermeni Meselesi, Ne ve Nasıl Yapılmalı; 5. Oturum: Poster Bildiriler; (Poster Bulletins) 6. Oturum: Sorun ve Yaklaşım

Toplantıya katılan Türkler arasında şu kişiler dikkati çekmektedir. İsmail Beşikçi, Sait Çetinoglu, Ragıp Zarakolu, Baskın Oran, Temel Demirer, Recep Maraşlı ve Sevan Nişanyan.

86 Manşet: "Zohrap Efendi'yle Yüzleşme", Taraf, 25 Nisan 2005.; Ali Bayramoğlu, " 95 Yıl sonra Talat Paşa ve Zohrap; Yıldırım Türker, " Bir 24 Nisan Günü Kaybettiklerimiz", Radikal, 26 Nisan 2010; Taha Akyol, "Ermeni Acısı ve Ermeni Milliyetçiliği", Milliyet, 26 Nisan 2010.

87 www.koxuz.org/anasayfa/node/5823,23 Nisan 2010.

Toplantıya şu yabancıların katıldığı anlaşılmaktadır: Khatchig Mouradian, Henry Theriault, Eilian Williams, Harry Parsekian ve Sarkis Hatspanian

Toplantıya sunulan bilgiler yayımlanmamıştır. Ancak toplantı sonuç belgesinde bazıları kısa bilgiler vardır. Bu arada Henry Theriault'un soykırım kurbanlarına verilecek tazminatın gerçek bir politik açılım için tek şans olduğunu belirtmesine karşın, Servan Nişanyan'ın suçun şahsiliği ilkesine dikkat çektiği, bu tip taleplerin süreci geliştirmeyeceğini, aksine bu ülkede birlikte yaşanma imkânını daraltacağını söylemesinin dikkatleri çektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç bildirisinde bu sempozyum için “Misyonu karartmak ve parlatmak olan resmi tarihçiliğe karşı halkların onurlu ortak tarihine katkı sağlama yolunda mütevazı ve önemli bir adım olduğu” belirtilmiş, ayrıca toplantıya katılanların “süreci soykırım olarak niteleyip, soykırım nitelemesinin suç olmaktan çıkarılması, devletin bu gerçekle yüzleşmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekliliği ile tekçi anlayışlara son veren ve tüm farklılıkların eşitçilik temelinde son bulmasını sağlayan demokratik bir anayasa gereğini öne çıkardıkları” kaydedilmiştir.

Burada ilginç olan TCK 301. maddesine getirilen değişikliklerden sonra, bir Ermeni soykırımı olduğunu iddia edenlere karşı dava açmak için Adalet Bakanlığı'nın izni gerekmesi ve bakanlık bu izni son zamanlarda hemen hiç vermediğinden, 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmenin artık fiilen suç sayılmamasıdır. Nitekim Türkiye Dışişleri Bakanlığı internet Sitesinde, “Sorularla Dış Politika” başlığı altında “Türkiye’de, 1915 olaylarını “soykırım” olarak nitelendirmek suç mudur ve yasal takibata mı maruz kalmaktadır?” sorusuna şu cevap verilmektedir:

“1915 olaylarının yegâne serbestçe ve özgürce tartışıldığı ülkenin Türkiye olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı kişilerin Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi kapsamında adli kovuşturmayla ve takibata tabi tutulduğu yönündeki iddiaları da gerçek dışıdır. Zira, Türk Ceza Kanununun ne 301. Maddesinde, ne de başka bir bölümünde “Ermeni soykırımı”nın inkarı gibi bir hüküm bulunmadığı gibi, halihazırda 1915 olaylarının “soykırım” olduğunu ileri sürmesi nedeniyle adli kovuşturmayla maruz kalmış herhangi bir kimse bulunmamaktadır.

Öte yandan, “soykırımın inkarı yasası” bulunan pek çok ülkenin aksine, Türkiye’de 1915 olaylarının “soykırım” olduğunu ileri süren kitap, makale ve benzer yayınlar gerek orijinal olarak yazıldıkları dillerde, gerek Türkçe çevirileriyle satılmaktadır. Bu kitapların arasında, bilimsel araştırmadan

çok ateşli propaganda malzemesi olarak nitelendirilebilecek eserler de mevcuttur.

Türkiye'deki bu özgürlük ortamının aksine, aralarında AB üyesi olan pek çok ülkenin de bulunduğu Avrupa ülkelerinin arasında, "soykırımın inkarı"nu suç sayan ve bu konuda vatandaşlarımız aleyhinde adli kovuşturma başlatan ülkeler mevcuttur.

Ermeni diasporasının aşırı unsurlarının baskı ve yönlendirmeleriyle yürütüldüğü bilinen bu girişimler tarafımızca üzüntüyle karşılandığı gibi, 1915 olayları konusunda açık ve serbest bir tartışma ortamının yaratılmasına da engel teşkil etmektedir.”⁸⁸

Yukarıda değindiğimiz gibi, artık Türkiye’de 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmek fiilen suç olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle soykırım iddialarını ileri süren her türlü kitap veya yazı basılmakta, basında veya toplantılarda yine kolaylıkla bu iddialarda bulunulmaktadır. Ancak, bu durum, Türkiye’nin lehine olduğundan, Ermeni çevrelerinde ve onları destekleyenler tarafından görmezden gelinmekte ve hala Türkiye’de Ermeni soykırımı deyimini kullanmanın yasak olduğu iddia edilmektedir.

24 Nisan münasebetiyle Türkiye’de düzenlenen ve kısaca yukarıda anlatmaya çalıştığımız anma etkinliklerinin Ermenistan’da ve Diaspora’da memnunluk yarattığını belirtmemize gerek yoktur. Türkiye’de Ermeni tezlerini destekleyen kişiler yabancı ülkelerde hep takdirle karşılanmışlar ve desteklenmişlerdir. Bu çerçevede söz konusu kişiler Türkiye dışında birçok toplantıya davet edilip konuşturuldukları ve bu yolda devam etmeleri için teşvik edildikleri malumdur. Bu takdir üst makamlara kadar uzanmaktadır. Amerikan Cumhurbaşkanlarının 24 Nisan mesajında bu tür kişilere dolaylı atıflar vardır. Başkan Sarkisyan’da yeri geldiğinde bu Türklere değinmektedir.⁸⁹ Ayrıca, aşağıda göreceğimiz gibi bu 24 Nisan’da yayımladığı mesajda da Ermenilerin yanında yer alan Türklere minnettarlığını ifade etmiştir. Söz konusu Türklerin takdir edilmesi konusunda diğer bazı Avrupa ülkelerinden veya bizzat AB makamlarından da örnekler verilebilir.

Sonuç olarak, 2010 yılında Türkiye’de Ermeni soykırım iddialarının anılması için yapılan etkinlikler, geçmiş yıllara göre daha büyük olmakla beraber, Hrant Dink’in cenazesine yaklaşık 100.000 kişi katıldığı,⁹⁰ 2008 Aralık ayı Ermenilerden Özür Dileme Kampanyası’na⁹¹ yaklaşık 30.000 kişinin imza verdiği düşünüldüğünde,

88 <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>

89 Ukranya’nın Profile Dergisine verdiği 17 Eylül 2010 tarihli mülakat.

90 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 23-24, ss. 7-19.

91 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 31, s. 12-22.

“Bu Acı Hepimizin. Bu Yas Hepimizin” kampanyasının 1.300 kadar imza toplayabilmesi ve 24 Nisan gösterilerine de birkaç yüz kişinin katılması, Ermeni görüşlerini destekleyenlerde sayısal anlamda bir gerileme olduğunu göstermektedir. Buna karşın, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, basında, genelde soykırım iddialarına ve Ermeni taleplerine değinmeyen ancak 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden bazı yazılar geçen yıllara nazaran oldukça fazladır. Bu tutum, zaman içinde Türk kamuoyunun bir kısmının soykırım iddialarına inanmaları için bir zemin hazırlayabilir.

Bu yılki 24 Nisan eylemlerinin ortaya koyduğu bir diğer durumda, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu eylemleri yapanların ya eski solcu yeni liberal, ya halen aşırı solculuğu sürdürenler ya da bir kısım Kürtler olduğudur. Onlara meydanlarda karşı çıkanlar ise, emekli Büyükelçiler istisna edilirse, aşırı sağ düşünceyi benimsemiş kuruluş ve kişilerdir. Sonuç olarak aşırı uçlar arasında bir mücadele cereyan etmekte ve geniş kitleler bunun dışında kalmaktadır.

Eski bir kiliseye haç takılmasının referandumda oyları etkileme olanağının hemen hiç olmamasının yanında, referandumun 12 Eylül’de ayının 19 Eylülde olduğu dikkate alındığında haçın takılmamasının teknik nedenlerden ileri geldiğine inanmak gerekmektedir.

2. Ahtamar Kilisesi’nde Ayın

X. asırda, 915-921 yılları arasında, Van Gölü’nde bir ada üzerinde inşa edilen Ermeni Ahtamar Kilisesi 1915 yılından beri metruk bir durumdaydı. Dindar Ermeniler için özel bir önemi bulunduğu anlaşılan bu kilisenin restorasyonunun yapılmasına 2005 yılında karar verildi ve yaklaşık 2 milyon 600 Lira harcanarak restorasyon tamamlandı. Kilise 29 Mart 2007 tarihinde zamanının Kültür Bakanı Atila Koç, Türk Ermenileri Patriği Mesrop II ve Ermenistan Kültür Bakan Yardımcısı Gagik Gürciyan’ın da katıldığı bir törenle müze olarak açıldı.⁹²

Türk Hükümeti’nin bu kiliseyi restore etmesi Ermenilere ve Ermenistan’a karşı bir iyi niyet jestiydi. Ancak, bu jest değil takdir edilmek, eleştirildi. Bu eleştiriler yapının müzeye dönüştürülmesi, haç takılmaması, kilise olarak İstanbul’daki Ermeni Patrikhanesi’ne verilmemesi gibi noktalarda toplanıyordu. Ayrıca bu olay tehirden sonra Anadolu’daki Ermenilere ait dini yapıların (kilise, manastır vb.) tahrip edilmiş olduğu iddiaların yeniden ortaya atılmasına da neden oldu. Ecmiyazin’deki Baş Patrik Karekin II yapının müze olarak kullanılmasının Hıristiyan inanışlarına ve Ermeni halkının duygularına aykırı olduğunu ileri sürerek açılış törenine gelmemiş, Beyrut yakınlarındaki Antelias’ta oturan diğer Baş Patrik

92 “Büyük Bir Vizyon, Biraz Daha Cesaret”, Zaman, 21 Eylül 2010.

Aram II ise Türkiye Ermeni soykırımını tanımayı reddettiği için törene katılmayacağını bildirmişti.⁹³

O tarihten sonra müze olarak kullanılan bu kilisede ayin düzenlenmesi konusu, özellikle İstanbul Ermenileri ve Patrikhanesi tarafından sıkça dile getirildiği anlaşılmaktadır. Sonunda “Haç Yortusu” münasebetiyle bu kilisede 19 Eylül 2010 tarihinde bir ayin yapılmasına izin verildi.

Bu haber her yerde gayet iyi karşılandı. Ancak hemen Ermenistan’da ve Diaspora’daki aşırı eğilimli Ermeniler, kiliseye haç konmamış olmasını eleştirdiler. Oysa haç, yerine konmamış olmakla beraber, kilisenin avlusunda, herkesin görebileceği bir yerdedi. Yerine takılması için karar da alınmıştı. Ancak Van Valisi Münir Karaoğlu, teknik açıdan kolay bir iş olmayan haçın kubbenin üstüne takılması işi için gerekli zamanın kalmadığını söylüyordu. Buna karşılık bir görüş bu konunun teknik zorluklardan değil, referandum ile ilgili olduğunu, oy kaygısı ve muhalefet korkusuyla iktidar partisinin temkinli hareket ettiğini ileri sürüyordu.⁹⁴ Eski bir kiliseye haç takılmasının referandumda oyları etkileme olanağının hemen hiç olmamasının yanında, referandumun 12 Eylül’de ayinin 19 Eylülde olduğu dikkate alındığında haçın takılmamasının teknik nedenlerden ileri geldiğine inanmak gerekmektedir.

Kiliseye haçın takılmamış olması, Ermenistan’da olduğu kadar Diaspora’da da söz konusu ayine katılmaması için büyük bir kampanya açılmasına neden oldu. Aslında gerçek dindarlar için bu tarihi kilisede 95 yıl sonra ilk defa yapılacak bir ayine katılmak esas olmalı ve haç konusu geri planda kalmalıydı. Söz konusu kampanya bunu tersine çevirdi. Tahmin edileceği üzere bu kampanyanın başını Ermenistan’da ve Diaspora’da Taşnaklar çekti. Ancak Ermenistan’da Başkan Sarkisyan’ın başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Parti de katılma aleyhinde tutum aldı.⁹⁵ Taşnaklar gibi, hemen her zaman ve hemen her konuda Türkiye aleyhinde olan Miras Partisi de bu ayinin Ermenistan’ın protokolden çekilmesi için iyi bir neden oluşturduğunu ileri sürdü.⁹⁶

Bu kampanya sonucunda, daha önce ayine iki temsilci göndereceğini bildirmiş olan Ecmiyazın Baş Patrikliği bir bildiri yayınlayarak, haçın yerine takılacağını sözünün verilmesi ve İstanbul Patrikliği’nin talebi üzerine ayine temsilci gönderme kararının alınmış olduğunu, verilen sözün tutulmadığından temsilci

93 Bu konuda bkz. Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2020, Sayı 23-24, ss. 19-21.

94 Markar Eseyan, “Ahtamar Ah!”, *Taraf*, 20 Eylül 2010.

95 “Calls to Boycott Akhtamar Mas Cross Party Lines”, *Asbarez*, 10 Ağustos 2010.

96 “Heritage: The Liturgy on Akhtamar Could Be A Good Reason for Armenian Authorities To Withdraw Armeniam- Turkish Protocols From Armenian Parliament”, *Arminfo*, 20 Eylül 2010.

gönderilemeyeceğini ifade etti.⁹⁷ Diğer iki başpatriklik de (Küdüs ve Antelias) temsilci göndermeyeceklerini bildirdiler.

Ermenistan Hükümeti'nden de temsilci gelmedi; ayrıca Ermenistan basınından ve diğer kamuoyu kuruluşlarından da fazla katılan olmadı. Ermeni basınına göre Başbakan Erdoğan, tüm masrafları karşılanmak üzere birçok kişiye davetiye göndermiş ancak hiç takılmaması nedeniyle bu davete icabet edilmemişti.⁹⁸

Ayin 19 Eylül Pazar günü, Türkiye Ermenileri Patriği Genel Vekili Başpiskopos Aram Ateşyan'ın yönetiminde gerçekleştirildi. Küçük bir yapı olan kiliseye ancak 50 seçkin davetli alındı. Dışarıda kalanlar iki saati aşan bu ayini büyük bir ekrandan izlediler.

Aleyhteki kampanya'ya rağmen Ahtamar adasına 4 bin kadar kişi gelmişti.⁹⁹ Ancak burada önemli olan Ermenistan'dan ve diasporadan gelenlerin sayısıdır. Çeşitli tahminler bu sayının 200 civarında olduğunu, ayrıca başta İstanbul olmak üzere Türkiye Ermenilerinden de yaklaşık 700 kişinin ayine katıldığı merkezindedir. Bu durumda katılanların büyük çoğunluğu Van ve diğer yerlerden gelen Ermeni olmayanlar ile basın mensupları (148 Türk, 63 yabancı) ve az sayıda resmi kişidir. Türk Hükümeti'nden ayine katılan olmadı. Buna karşılık Van ve Gevaş İlçesi resmi erkânı ayindeydi. Kordiplomatikten de, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Eckart Cuntz hariç, katılan olmadı. Büyükelçinin katılma nedeni de anlaşılamadı.¹⁰⁰

Patrik Vekili Ateşyan ayinden sonra yaptığı konuşmada adını telaffuz etmeden boykot kampanyasına temasla "Bu ayinde yalnız kaldığımızı ileri sürenler oldu. Biz dualarımızda yalnız değiliz, diyerek İsa'nın, meleklerin, başta Meryem ana olmak üzere tüm azizlerin, kiliseyi inşa eden Kral Gagik'in ve diğer kişilerin ruhlarının kendileriyle olduğunu" söyledi. Gerçekten de bu ayine siyasi açıdan değil de dini açıdan yaklaşılsaydı, üç Ermeni Patrikliği'nin temsilcileri ile çok sayıda inanan Ermeninin Van'a gelmesi gerekirdi.

Patrik Vekili ayrıca, "Bizim için önemli olan, müze statüsünde korunan kilise binasının gelecek nesillere aktarılmasıdır. Çünkü bir sanat değeri olan bu kilise bir kültür abidesidir ve bu nedenle insanlık onun ortak sahibidir. Bu vesileyle kilise binasını koruma altına alarak devlet imkânlarıyla restorasyonuna olanak sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Hükümeti'ne müteşekkirimiz" dedi.¹⁰¹

97 "Etchmiadzin To Boycott Akhtamar Mass", Armenianweekly.com, 5 Eylül 2010.

98 Sassoumian, "Who Von Akhtamar War: Armenians or Turks?", The Armenian Weekly, 21 Eylül 2010; "Armenian NGOS Decline Turkish Premier's Invitation", news.am, 15 Eylül 2010.

99 "Türkiye Ermeni Kilisesinden Ermenistan'a ve Diasporaya Mesaj", Hürriyet, 19 Eylül 2010; "Ermeniler Van'da Mutlu Ayrıldı", Milliyet, 20 Eylül 2010.

100 "Akdamar'da 95 Yıl Aradan Sonra İlk Ayin", CNN Türk, 19 Eylül 2010.

101 Aynı kaynak

Ermenistan’da, Hükümet’ten bu ayinle ilgili olarak bir tepki gelmedi, buna karşılık, yukarıda da değindiğimiz gibi, Hükümet Partisi olan Cumhuriyetçiler aleyhte tutum aldılar. Diğer yandan resmi bir kuruluş olan Erivan Soykırım Anıtı ve Müzesi, anıtta, Ermeni soykırım kurbanları anısına, Van’daki ayin ile aynı saatte bir karşı ayin düzen ve ardından bir protesto gösterisi düzenledi.¹⁰²

Türk Hükümeti üyeleri de Van’daki ayin hakkında doğrudan konuşma yapmadılar. Bir yabancı gazeteye göre Başbakan Erdoğan ayinin yapılmış olmasından memnuniyetini dile getirerek, bunun Türkiye’nin hoşgörüsünün bir göstergesi olduğunu söyledi.¹⁰³

Söz konusu ayin dünya basınında da yer buldu. İlgili yazılar, kiliseye hacın konmamış olmasına yer vermekle beraber, genelde olumluydu ve her halde Ermeni çevrelerinin üslubundan çok farklıydı.

Milliyetçi Hareket Partisi Başkanı Devlet Bahçeli, 1 Ekim 2010 tarihinde beraberinde bir heyetle beraber Ani harabelerindeki Fethiye camiinde Cuma namazı kıldı ve ardından yaptığı bir konuşmada Ahtamar’ın yeniden ibadete açılması ve Sürmela Manastırı’nın faaliyete geçirilmesi için Anadolu’nun fethedilmediğini belirterek “Gerekirse yeniden fetih için yollara düşeriz” dedi.

***Patrik Vekili ayrıca,
“Kilise binasını koruma
altına alarak devlet
inkânlarıyla
restorasyonuna olanak
sağlayan Türkiye
Cumhuriyeti Devleti ve
Hükümeti’ne
müteşekkirimiz” dedi.***

Ecmiyazın Baş Patrikliği bu Cuma namazına tepki gösterdi. Yayımlanan bir bildirimde, Türk Hükümeti’nin bu namaza izin vermesi kınandı, bu hareketin Ani’deki Aziz Bakire Katedralinin (Fethiye Camiinin) Ermeni kökeninin inkârı girişimi olduğu, Hristiyan bir mabette namaz kılınmasının kabul edilemez bulunduğu, bu gibi hareketlerin Türk Hükümeti’nin Ermeni eserlerinin imhası politikasını sürdürdüğünü ve ayrıca Türkiye’nin bir Türk-Ermeni diyalogu oluşturulması ve ilişkilerin normalleştirilmesi çabalarını sabote ettiğini gösterdiği öne sürüldü.¹⁰⁴ Erivan’daki Soykırım Anıtı ve Müzesi Müdürü Mark Demoyan ise âdeti üzere daha sert bir dil kullanarak, “Bahçeli’nin bu tavrı Avrupa kültür mirası ve hatırası için ciddi bir meydan okumadır. Bu Avrupa medeniyetine atılmış bir tokattır, çünkü onlar Ani’yi yok ettikten ve fethettikten sonra, Avrupa’ya girdiler, dolayısıyla bu girişim sadece Ermenistan’da değil Avrupa’da da değerlendirilmelidir. Türkiye Avrupa’nın bir kısmını işgal edip yüzlerce kültür eserini yok etti” şeklinde konuşmuştu.¹⁰⁵

102 “The Turkish Government Is Not Able To Erase ThWord ‘shame’ From Its Bloody Forehead” , News.am, 19 Eylül 2010.

103 Le Figaro, 21 Eylül 2010.

104 “Etchmiadzine Condamne La Prière Des Nationalistes Turcs”, Armenews, 3 Ekim 2010.

Ermenistan Hükümeti bu konuda sessiz kalmıştır. Ancak, gerek Eçmiyazın gerek Soykırım Anıtı, hükümetin paralelinde hareket ettiğinden, bu sert ifadelerin hükümetin görüşünü yansıttığında kuşku bulunmamaktadır.

Bu vesileyle Ani katedralinin inşasının 1001 yılında bitirildiğini, Selçuklu döneminde bu binanın Fethiye Camii adı altında Müslüman ibadetine açıldığını, 1319 yılında bir depremde yıkıldığını ve sonra kullanılmadığını belirtelim.

V- BAZI ÜLKELER VE SOYKIRIM İDDİALARI

Dergimizin son iki sayısındaki “Olaylar ve Yorumlar” yazılarının çok büyük bir kısmı Türkiye- Ermenistan Protokolleri’ne ayrılmış olduğundan, soykırım iddialarına ilişkin çeşitli ülkelerdeki gelişmeler hakkında yeterince bilgi verilememiştir. Bu yazımızda bu eksikliği gidermeye çalışacağız.

1. Çin

Son zamanlarda soykırım iddialarını Çin’e taşımak için bazı girişimler yapılmış olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede Erivan’da Milli Yeni Muhafazakâr Hareket adını taşıyan bir grup Erivan’daki Çin Büyükelçiliği’ne bir mektup vererek Çin Halk Cumhuriyeti’ni Ermeni Soykırımını tanımaya ve Karabağ’a yapılan Azeri saldırısının bir Pan-Türk (Türklerin birleştirilmesi anlamında) programının sonucu olduğunu kabul etmeye çağırılmış, Tayvan’ın Çin’le birleşmesiyle Karabağ ve Ermenistan arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.¹⁰⁶

24 Nisan’da bir grup Ermeni sanatçı ve bilim adamı Erivan’daki Çin Büyükelçiliği’ne bir dilekçe vererek, bu gibi trajedilerin yeniden yaşanmaması için, Çin’in Ermeni soykırımını tanıması isteminde bulunmuştur.¹⁰⁷

Halk Temsilcileri Çin Kongresi’nin Ermenistan-Çin Dostluk Grubu, Nisan ayında Erivan’a yaptıkları bir ziyaret sırasında Soykırım Anıtı’na da gitmiş ve saygı duruşunda bulunmuştur.¹⁰⁸ Genellikle Çin temsilcilerinin kendi ülkelerini ilgilendirmeyen anlaşmazlıklarda taraf tutar duruma düşmekten itina ile kaçındıkları bilindiğinden, bu olay normal değildir. Çinli grubun soykırım iddialarını ve bunlara Türkiye’nin karşı çıktığından haberdar olmadığı için Anıt’a gitmiş olması olasıdır.

105 “Bahçeli’nin Ani Katedrali’nde Kıldığı Namaz Avrupa Medeniyetine Atılan Bir Tokat”, Tert.am/tr, 1 Ekim 2010.

106 “Armenian Neoconservatives Call on China to Recognize Genocide”, PanArmenian. Net, 25 Şubat 2010.

107 “Group of Armenians Call on China to Recognize the Armenian Genocide”, Panorama. am, 23 Nisan 2010.

108 “Chinese Delegation Pays Tribute to 1915’s Genocide Victims”, Aysor, 13 Nisan 2010.

2. İsviçre

Soykırım iddiaları konusunda İsviçre'nin dosyası kalındır. Soykırım iddialarının kabul edilmesi, İsviçre toprakları üzerinde Ermeni soykırımı olmadığını ileri süren kişilerin kovuşturulması (Halaçoğlu ve Perinçek olayları), hatta mahkûm edilmesi (Perinçek olayı) iki ülke ilişkilerinde gerginlik yaratmıştı. Bu konudaki gelişmeleri daha evvel okurlarımıza duyurmuştuk.¹⁰⁹ Buna karşın İsviçre'nin Türkiye-Ermenistan Protokolleri'nin hazırlanmasındaki arabuluculuğu, ilişkilerin normale dönmesini sağlamıştı.

İsviçre'de yerel yönetimlerinin gücü bazı konularda merkezi hükümetin devre dışı kalmasını sağlamaktadır. Bunun en son örneği Cenevre'de görülmüştür. Cenevre Kantonu 2001 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanımış, 2008 yılında ise bu şehirde bir Ermeni Soykırım Anıtı yapılmasına karar verilmiş ve bu yılın Mayıs ayında bu konuda bir yarışma açılmıştır.¹¹⁰ Bu projenin terk edilmesi için, başta Batı İsviçre Türk Dernekleri Federasyonu olmak üzere Türk kişi ve kuruluşların yaptığı başvurular kabul edilmemiştir. Burada ilginç nokta, İsviçre'deki Türklerin sayısının Ermenilere nazaran çok daha fazla olduğudur. Türk kuruluşlarının başarısızlığının temelinde İsviçre'ye gitgide daha fazla yayılan yabancı (Müslüman) karşıtlığı bulunmaktadır. Diğer yandan İsviçre'deki Ermenilerin daha örgütlü ve geniş mali olanaklara sahip oldukları da görülmektedir.

Öteden beri mevcut dinsel ve ırksal önyargılar dışında, yakın geçmişte İsviçre'de Ermeni Sorunu somut olarak bir kez kendisini göstermiştir. 6 Eylül 1981 tarihinde Mardiros Jankodjian (Cankoçyan) adını taşıyan ASALA mensubu Beyrut doğumlu bir Ermeni, kendi ifadesine göre binadan ilk çıkan Türk'ü öldürmek üzere Cenevre'deki Türkiye Başkonsolosluğu önünde beklemeye başlamış ve ilk çıkan olan, konsolosluk sekreteri Savaş Ergüz'ü tabanca ile öldürmüştür. Adı geçen kişi yakalanmış ve 20 yıl hapse mahkûm edilmiş, ancak 10 yıl sonra serbest bırakılmıştır.¹¹¹ Ermeni sorunu konusunda İsviçre'de bir anıt dikilmesi gerekiyorsa Türk olmanın dışında hiçbir " günahı" olmayan Ergüz'ün bir heykelinin veya büstünün dikilmesi isabetli olurdu. Ne var ki bugün İsviçre'de bu cinayeti hatırlayan yok gibidir.

Bu arada İsviçre'de Ermeni soykırımı olmadığını ifade etmenin suç sayıldığı, bu konudaki bir davanın sona ermesiyle kesinlik kazanmıştır. 2007 yılında Winterthur şehrinde İsviçre'deki Türkler tarafından düzenlenen bir toplantıda, Bern ve Zürih Atatürkçü Düşünce Dernekleri başkanları Ethem Kayalı ve Hasan Kemahlı ile Türkiye İşçi Partisi Avrupa Temsilcisi Ali Mercan, Ermeni

109 Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, s.37; Sayı 3, s.15; Sayı 5, s.17; Sayı 11, Sayı 18, s.32.

110 "Cenevre'de Söзде Soykırım Anıtı Yapılıyor", Hürriyet, 24.5.2010.

111 Bilâl N. Şimşir, "Şehit Diplomatlarımız", s.421,422.

soykırımının yalan olduğunu söyledikleri için, mahkemeye verilmişler ve ilk iki kişi dört, Ali Mercan ise altı aya mahkûm olmuş ancak bu cezalar para cezasına çevrilmiştir. Konu bir üst mahkemeye taşınmış sonuç değişmemiştir.¹¹² Başvurulan Federal Mahkeme de kararı onaylamıştır. Federal Mahkeme, Ermeni soykırımının kamuoyunda olduğu kadar bilimsel çevrelerde de geniş bir şekilde kabul gördüğü, bazı devletlerin henüz bu soykırımı tanımamış olmasının önemi olmadığını belirtmiştir.¹¹³

Burada dikkat edilecek husus, ilgililerin sadece Ermeni soykırımına inanmadıklarını belirttikleri için mahkûm olmalarıdır. Ortada ifade özgürlüğünün çok açık ve aynı zamanda vahim bir ihlâli vardır. Diğer yandan, Ermeni soykırımı iddialarına inanmayan kişiler mahkeme yoluyla susturulmuş bulunmaktadır.

Burada dikkat edilecek husus, ilgililerin sadece Ermeni soykırımına inanmadıklarını belirttikleri için mahkûm olmalarıdır. Ortada ifade özgürlüğünün çok açık ve aynı zamanda vahim bir ihlâli vardır.

3. İtalya

Erivan'daki İtalyan Büyükelçisi Bruno Scapini, 24 Nisan'da İtalya'nın Ermeni soykırımını tanıyan ilk ülkelerden biri olduğunu (doğru değil) ve ülkesinin benzer olayların tekrarlanmaması için soykırımların uluslararası tanınması ve kınanmasına taraftar olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

AGİT 'deki İtalyan Heyeti Başkanı Riccardo Migliori ise Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanımadan AB'ye katılımının mümkün olup olamayacağı konusunda Avrupa'nın Türkiye'den hatalarını kabul etmesini istediğini ifade etmiştir.¹¹⁵

Senatör olan Bayan Albertina Soliani ise İtalya Senatosu'nda yaptığı bir konuşmada Ermenistan Cumhuriyeti ve İtalya'daki Ermeni Cemaati ile birlikte 24 Nisan'ın kutlanmasını önermiş ve soykırımın tanınmasının Türkiye ve Ermenistan arasında yeni ilişkiler ve sağlam bir işbirliğinin temelini oluşturacağını söylemiştir.¹¹⁶

112 "Soykırım Yok Diyen Türklere Para Cezası", CNN Türk, 11 Şubat 2010.

113 "Suisse: Condamnés Pour Négation du Génocide Arménien", Armenews, 30 Eylül 2010.

114 "Riccardo Migliori: Europe Urges Turkey to Admit Its Mistakes", PanArmenian, 24 Nisan 2010.

115 Aynı kaynak

116 "La Sénatrice Albertina Soliani Demande Au Sénat italien de reconnaître le Génocide Arménien", Armenews, 22 Nisan 2010.

4. Sırbistan

Mart ayı sonunda Bosna Hersek'in, Sırp Parlamentosu'na Muhalefet Partisi SRS, "1915–1923 yıllarında Osmanlı Türkiyesi tarafından Ermenilere karşı yapılmış olan soykırımın kınanması için bir karar tasarısı sunmuştur.¹¹⁷ Bosna Hersek'in Sırp Hükümeti Başbakanı Milorad Dodik de bu konuda Bosna Hersek Parlamentosu'ndan bir karar alınmasına çalışacaklarını belirtmiştir.¹¹⁸ Bosna Hersek Parlamentosu'nda Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği Başkanı Drago Kalabic ise, "Bosna Hersek Parlamentosu Ermeni Soykırımı hakkında bir karar almaz ise bu kararın Borsa Hersek'in Sırp Parlamentosu tarafından alınacağını" belirtmiştir.¹¹⁹

Diğer yandan, Sırbistan Parlamentosu'nda da Ermeni Soykırım iddialarının kabulü yönünde girişimler olmuş ancak Sırbistan Hükümeti böyle bir kararın Türkiye ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyeceğini, Türkiye'nin bölgede önemli bir faktör ve Sırbistan'ın kaydadeğer bir ortağı olduğunu, böyle bir karar kabulünün ters etki yapacağını bildirerek karşı çıkmıştır.¹²⁰

Bosna Hersek'te ve Sırbistan'da Ermeni soykırım iddialarına birden ilgi gösterilmesinin temelinde, uzun müzakere ve çekişmelerden sonra Sırbistan Parlamentosu'nun, az oy farkıyla, Srebrenitsa'da Boşnakların öldürülmesini kınanması hakkında bir karar alması yatmaktadır. Ermeni soykırım iddialarının kabul edilmesinin sözkonusu kararı dengeleyebileceğinin düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

5. Rusya

Ermenistan dışında en fazla Ermeni, Rusya'da yaşamaktadır. Rus Duma'sı iki kez, 1995 ve 2005 yıllarında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almıştır. Rus Devleti ilgilileri, yeri geldiğinde, soykırım iddialarını anma törenlerine katılmakta ancak Türkiye'yi rencide edecek sözlerden kaçınmaktadırlar. Mesela Başkan Medvedev, son orarak 20 Ağustos 2010 tarihinde Erivan'a yaptığı ziyaret sırasında Soykırım Anıtı'nı ziyaret ederek bir çelenk koymuş ve 2008 yılı ziyareti sırasında bu anıtın bahçesine dikmiş olduğu ağacı sulamıştır.¹²¹

Rus Kilisesi de bu tür etkinliklere katılmaktadır. Geçen Mart ayında Ermenistan'ı

117 "Armenian Genocide Resolution Submitted to the Serbian Parliament", Armradio.am, 27 Mart 2010.

118 "Bosnian MPS To Adopt Declaration For Armenian Genocide Recognition", BalkanInsight.com, 7 Nisan 2010.

119 "Bosnian Serbs to Adopt Armenian Genocide Resolution if Sarajevo Declines", Times. am, 14 Nisan 2010.

120 "Serbian Government Against Armenian Genocide Resolution", Vacernje novosti websitesi, 23 Haziran 2010.

121 "Medvedev Trip Begins with Dzidzernagapert Visit", The Armenian Weekly, 20 Ağustos 2010.

ziyaret eden Rus Patriği Kiril II de Soykırım Anıtına gitmeyi ihmal etmemiş, burada bir ayine katıldıktan, çelenk koyduktan ve ağaç diktikten sonra verdiği beyanatta, “Ermenilerin Hristiyan olmasalardı tamamen ortadan kalkacaklarını” söylemiştir.¹²² Patrik, Erivan Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada Ermenilerin bu trajediyi anımsamalarının çok önemli olduğunu, ancak bu anıların Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellememesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹²³

Rusya’daki Ermeni topluluğu da kalabalık oldukları şehirlerde 24 Nisan’ı anma törenleri düzenlemektedirler. Bu yıl 24 Nisan vesilesiyle Kuban bölgesindeki bir girişim özellikle dikkati çekti. Bir Ermeni haber ajansına göre,¹²⁴ bu bölgede farklı dini ve etnik toplulukları (Rus, Kozak, Asuri, Yunan, Pontus, Lezgi, Dağıstanlı, Kürt, Oset, Ahbaz, Roman, Yugoslav, Bulgar, Başkırt, Tatar, Alman ve Yahudi toplulukları) “Kuban Etnik Topluluklarından Türk Hükümetine Çağrı” başlıklı bir bildiri kabul ederek, Türkiye Hükümeti ve Parlamentosu’nun 1915-1923 olaylarını adil bir şekilde değerlendirmesi, yerli halk katliamlarını kınaması ve milyonlarca sivil masumun anısına pişmanlık duyması gerektiğini bildirdiler ve 20. yüzyılın insanlığa karşı işlenmiş bu ilk vahşi suçunu kınamaya çağırıldılar. Ayrıca, Alman Hükümeti’nin kendi devleti tarafından işlenen utanç verici tarihi olayı kabul ettiğini ve bu vahşi suçu işleyen Almanlar adına resmen özür dilediğini hatırlattılar. Bildiride “Rusya Federasyonu dünyanın en çokuluslu devletidir. Yüzyıllar boyunca farklı ulus ve dinlerden halk bu toprakta yaşadı. Aralarından hiçbiri kendisini ezilmiş veya hakları engellenmiş hissetmedi” gibi hiç de doğru olmayan ifadelerin bulunması, Rus makamlarından gelebilecek itirazları önleyebilmek için konduğu kanısını verdi. Bu bildiriye imzalayanlar arasında Ermenilerin bulunmadığı görülmekle beraber, bu bölgenin en önemli şehri olan Krasnodar’da hayli Ermeni yaşamaktadır.

6. Ukrayna

Ermenistan basınında yayımlanan bazı yorumlara göre, Ukrayna’da iktidar değişikliğinden sonra bu ülkedeki Ermeni Cemaati’nin taleplerinin dikkate alınması olasılığı artmıştır.¹²⁵ Gerçekten de bu konuda bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Mesela Kiev ve Uzhgorod şehirleri belediye meclisleri 24 Nisan’ın Ermeni soykırımını kurbanlarını anma günü olarak kabul etmişlerdir.¹²⁶ Ayrıca Kiev Şehri Belediye Meclisi Ukrayna Parlamentosu’ndan bu konuda aynı kararı almasını

122 “Patriarch Remembers 1915 Genocide”, The Voice of Russia, 18 Mart 2010.

123 Aynı kaynak

124 “Rusya’da 25 topluluk Türk Hükümetine Ermeni Soykırımını Tanıma Çağrısında Bulundu”, Tert.am/tr, 21 Mayıs 2010.

125 “Israel and Ukraine, New Bother For Turkey?”, OanArmenian.Net, 1 Mayıs 2010.

126 “Uzhgorod City Council Recognize Armenian Genocide”, PanArmenian.Net, 20 Mayıs 2010.

127 “Ukraine’s Verkhovna Rada Urged to Proclaim April 24 as the Commemoration Day of the Armenian Genocide Victims”, Panorama.am, 29 Nisan 2010.

istemiştir.¹²⁷

7. Norveç

Norveç'in Ermeni soykırım iddialarını tanınması konusunda bu ülkenin Dışışleri Bakanlığınca yapılan bir açıklamada, "Ermenilerin 1915 yılında mezalime uğradıklarında kuşku olmamakla beraber, mevcut ölçütlere göre bu mezalimin soykırım olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği hususunda bir tutum alınmayacağı, diğer yandan bir tutum almak için gerekli hukuki temelin de bulunmadığı" bildirilmiştir.¹²⁸

Norveç Dışışlerinin bu kısa açıklaması tanıma konusunun esasına değinmektedir. Önce, hiçbir parlamento veya hükümetin bir tarihi olayın niteliği hakkında karar vermesi gerekmemektedir. Ayrıca bu konuda yetkili de değildirler, zira bu yetki 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne göre, özel olarak kurulmuş yerel mahkemelere veya uluslararası ceza mahkemesine aittir.

*Hollanda'da İşçi Partisi
9 Haziran'da yapılacak
olan erken genel seçimler
öncesi milletvekili
adaylarına, sözde Ermeni
soykırımı dayatmasında
bulunmuştur.*

8. Hollanda

Hollanda'da İşçi Partisi'nin 9 Haziran'da yapılacak olan erken genel seçimler öncesi milletvekili adaylarına sözde Ermeni soykırımı dayatmasında bulunduğu, Türk kökenli adaylara, 2004'te Hollanda Parlamentosu'nda kabul edilen "Türkiye ile müzakere sürecinde 'Ermeni soykırımını tanıması gerektiği' konusunu gündeme getirmesi" önergesini partinin desteklediği hatırlatıldı ve Ermeni soykırımını inkârın adaylığa engel oluşturacağı belirtildi.¹²⁹

Amsterdam'ın De Nieuwe Ooster Mezarlığına, Hollanda'daki Ermeni Kilisesi tarafından finanse edilen bir Haçkar konuğu.¹³⁰

Hollanda'daki bazı Ermeni dernekleri Lahey'de bir Ermeni Soykırım anıtı dikilmesi için girişimde bulunmuşlardı. Türk-Azeri Kültür Derneği 20 bin imzalı bir dilekçeyle Lahey Belediye Başkanlığı'na başvurarak bu girişimi protesto etti.

128 "Norwegian Government Refrained From Debating on Genocide", News.am, 16 Mart 2010.

129 "Türk Vekil Adaylarına Soykırım Dayatması", Hürriyet, 27.Nisan 2010.

130 "Armenian Khatchkar Erected in Amsterdam", Express.am, 24 Eylül 2010.

131 "Türk-Azeri Dayanışması, Lahey'de Ermeni Soykırımı Anıtı Dikilmesini Engelledi" Turkishny.com, 1 Ekim 2010.

Konuyu inceleyen Belediye Başkanı bu projeye izin verilmeyeceğini açıkladı.¹³¹

9. Kanada

Kanada'daki çok büyük olmayan ancak gayet aktif Ermeni Topluluğu sayesinde, bu ülke parlamentosunun Ermeni soykırım iddialarını 1996, 2002 ve 2004 yıllarında tanıdığı, ayrıca 2009'da Kanada Başbakanı Stephen Harper'in de, diğer ülkelerde görülmemiş bir şekilde, bu iddiaları benimsemesinin iki ülke arasında bir bunalıma yol açtığı bilinmektedir. Bu konu halen de Türkiye- Kanada ilişkilerinin gündemindedir. Nitekim G-20 ülkeleri parlamento başkanlarının toplantısı münasebetiyle Kanada'ya giden T.B.M.M. Başkanı Mehmet Ali Şahin de bu fırsattan yararlanarak konuyu Kanada Senatosu Başkanı Noel Kinsella'ya açmıştır.¹³²

Halen Beyrut yakınlarındaki Antelias'ta ikamet eden Kilikya Patriği Aram I, 19 Haziran 2010 tarihinde Montréal Şehrindeki Ermeni Kilisesi'ne, 1915 Ermeni Soykırımını anmak üzere konmuş olan bir Haçkar'ı kutsamıştır.¹³³

“Haçkar” masif taştan büyük boy bir haç anlamına gelmektedir. Son yıllarda, genelde Ermeni soykırım iddialarını sergilemek üzere bu haçların birçok ülkeye konduğu ve bu münasebetle de gösterişli törenler yapıldığı gözlemlenmektedir. Söz konusu haçkarlardan pek çoğu Ermenistan'da “Halk Ustası” ünvanına sahip Varazdat Hambardzumyan tarafından yapılmaktadır. Adı geçenin yonttuğu 400'den fazla Haçkar, Ermenistan'dan başka, Yunanistan, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, ABD, Rusya, Ukrayna ve Türkiye'de adı tasrih edilmeyen bir Ermeni kilisesine konmuş bulunmaktadır.¹³⁴

10. Lübnan

Beyrut'un Antura St. Joseph Koleji Mezarlığı üzerinde “Osmanlı İmparatorluğu'nun işlediği soykırımı kurban giden Ermeni şehitlerin anısına” yazılı bir haçkar dikilmiştir. Bu haberi veren Ermeni Haber Ajansı'na göre,¹³⁵ son araştırmaların Beyrut'taki Antura Yetimhanesi'nde kolera ve açlıktan 300 Ermeni çocuğun öldüğünü ortaya çıkardığını, o yıllarda bu yetimhanenin Cemal Paşa ve

132 “Les Présidents Des Assemblées Nationales De Turquie Et Du Canada Discutent De La Question Arménienne”, Armenews, 30 Eylül 2010.

133 “Catholicosate of Cilicia”, Pres Release, 20 Haziran 2010.

134 “Cross-Stone Dedicated to Armenian Genocide to be placed in The court of St.Hakob Church of Canada”, Armenpress, 24 Haziran 2010.

135 “Beyrut'ta Soykırım Kurbanı Ermeni Yetimlerin Mezarlarının Bulunduğu Alana Bir Haçkar Anıt Dikildi”, News.am/tr, 25 Eylül 2010.

Halide Edip Adıvar tarafından yönetildiğini, bu kişilerin Ermeni çocuklarına Türk isimleri verdiğini, Müslüman olmaya zorladığını ve Ermenice konuşanların dövdüğü gibi hususlar da yer almaktadır. Ayrıca Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın 5 yaşından büyük Ermeni çocuklarının katledilmesini istediği de ileri sürülmektedir. Oysa Osmanlı kaynaklarında, 1921 yılında Ermeni teröristlerce katledilen Cemal Paşa'nın IV. Ordu Kumandanlığı zamanında Suriye'ye tehcir edilen Ermenilere yardım etmeye çalıştığına ayrıca Halide Edip Adıvar'ın da özellikle Ermeni çocukları ile ilgilendiğe dair bilgiler vardır.

11. Çek Cumhuriyeti

Bilindiği üzere, Çek Cumhuriyeti Parlamentosu bazı girişimlere rağmen, Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar almış değildir. Ancak, Ermenistan'ı ziyaret eden Çek devlet adamları, soykırım iddialarının kabulü anlamına gelen, hiç olmazsa Ermeniler tarafından böyle addedilen, Erivan'daki Soykırım Anıtını ziyaret etmekten kaçınmamışlardır. İncelediğimiz dönem içinde bu ziyaretlerin en önemli olanları Savunma Bakanı Martin Bartak (Mart ayı)¹³⁶ ve Başbakan Jan Fisher'in (Mayıs ayı) ziyaretleridir. Adı geçenler anıta çelenk koymuşlardır. Fisher özel deftere "Çek halkı 1915'te olanları hiç unutmayacaktır" yazmıştır.¹³⁷

12. İran

İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hamid Begayi'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında İran'ın işgal edilmesinin 70. yıldönümü nedeniyle Tahran'da düzenlenen "İran: Zafer köprüsü" isimli konferansta, "yüz yıl önce Osmanlı döneminde Ermenilere karşı soykırım uygulandı" şeklinde ifadelerde bulunduğu Ermeni basınında yer almıştır.¹³⁸ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun telefonla konuşup bilgi istediği İran Dışişleri Bakanı Manuşehr Mottaki ise İran'ın bu konudaki tutumunun Türkiye tutumu ile aynı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ankara'daki İran Büyükelçiliği de bir açıklama yayımlayarak Begayi'nin sözlerinin bazı medya tarafından doğru yansıtılmadığı, Begayi'nin bu konuya Türkiye ile Ermenistan arasındaki bir sorun olarak değindiği ve bu sorun hakkında kendi fikirlerini dile getirmediğini bildirilmiştir.¹³⁹ Daha sonra Bagayi'de kendisine atfedilen sözlerin doğru olmadığını söylemiştir.¹⁴⁰

136 "Martin Bartak Visited Genocide Memorial", News.am, 26 Mart 2010.

137 "Czech Prime Minister Pays Tribute to the Memory of the Victims of the Armenian Genocide", Armenpress, 18 Mayıs 2010.

138 "'Ottoman Government Committed Genocide,' Says Iran's VP", <http://www.artsakank.com.cy/en/news/general/2010/ottoman-government-committed-genocide-says-irans-v>.

139 "Turkey Seeks Explanation From Iran Over Alleged Genocide Remarks", Turkish Daily News, 27 Ağustos 2010.

140 "Iranian Vice President Renounces Statement On Armenian Genocide", Panarmenian.Net, 30 Ağustos 2010.

Böylelikle konu kapanmış görülse de İranlı yetkililerin geçmişte de soykırım iddialarından yararlandıkları hatırlanmaktadır. 1981 yılında 24 Nisan'da, Ermeniler Tahran'daki Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteri yaptıktan sonra binaya girmişler, Türk bayrağını indirerek yakmışlardı. İran polisinin göstericilere karşı yumuşak denebilecek tutumu nedeniyle bu gösteriler saatler sürmüştü. Sonunda zamanın Türk Hükümeti'nin, Yüksekova'ya getirilmiş Türk Komando Birliklerinin, Büyükelçiliği kurtarmak için Tahran'a müdahale edeceklerini bildirmesi üzerine Ermeni göstericiler dağıtılmıştı.¹⁴¹ İzleyen yıllarda da 24 Nisan'da Tahran'da yapılan gösteriler, 1981 yılı derecesinde olmasa da, sorun olmaya devam etmişti. Bu arada Büyükelçilikte Sekreter Işık Yönder Ermenilerce katledilmişti. Özellikle o yıllarda tam bir polis rejiminin hâkim olduğu İran'da, resmi makamların açık veya gizli rızası olmadan bu tür olayların vuku bulması mümkün değildi.

**İran Cumhurbaşkanı
Ahmedinejad: "Bizim bu
tarihi olaya karşı bakışımız
nettir ve biz bütün tarihi
zulümleri reddediyoruz"
demekle beraber, soykırım
anıtını ziyaret etmekten de
son anda vazgeçmişti.**

İran şu veya bu şekilde ülkesindeki Ermenileri ve Ermeni Sorunu'nu Türkiye'ye (ve Azerbaycan'a) karşı kullanmak eğiliminde olmuştur. 2000'li yıllardan şu örnekleri verebiliriz:¹⁴²

-2002'de İran Savunma Bakanı Ali Şemhanı Ermenistan'da "Soykırım Anıtını" ziyaret ederek "Osmanlı'nın Ermenilere yaptığı soykırımdır ve bunun gelecek nesillere aktırılması lâzımdır"

demmişti.

- Aynı yılın Nisan ayında İranlı 30 milletvekili "soykırım iddialarını kabul ettiklerini ve resmi yetkililer olarak bu cinayetleri kınadıklarını" belirtmişlerdi.
- Yine aynı yıl reformcuların önemli isimlerinden olan Hadi Hameney ve Ali Ekber Mohteşmi "Osmanlı'nın Ermenilere yaptığı katliamı kınadıklarını" açıklamışlardı.
- 9 Eylül 2004'de dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi "Soykırım Anıtı"na çelenk koymuştu.

Buna karşın Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2007 yılı Ermenistan ziyaretinde bir soruya cevaben: "Bizim bu tarihi olaya karşı bakışımız nettir ve biz bütün tarihi

141 Tanış Bleda, *Maskeli Balo*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, ss. 119.

142 Bu örnekler Arif Keskin'in 30 Ağustos 2010 tarihinde 21 Yüzyıl Enstitüsünde yayımlanan "İran ve Soykırım İddiaları" başlıklı yazısından alınmıştır.

143 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, *Olaylar ve Yorumlar*, Ankara, 2010, Sayı 27-28, ss. 34-35.

zulümleri reddediyoruz” demekle beraber, soykırım anıtını ziyaret etmekten de son anda vazgeçmişti.¹⁴³

İran’ın Ermeni soykırım iddiaları karşısındaki tutumunun, Türkiye ile olan ilişkileri kadar, iç siyasetindeki bazı çekişmeler ve hesaplaşmalar tarafından tayin edildiği görülmektedir. ABD ile olan büyük sorunları nedeniyle şu anda Türkiye’ye büyük ihtiyaç duyulduğu için Begayi’nin sözlerinin daha ziyade iç siyaset mülahazalarına dayanması olasıdır.

13. İspanya

İspanya’da Katalonya Bölgesi yerel parlamentosu 26 Şubat 2010 tarihinde Ermeni soykırım iddialarını oybirliğiyle kabul eden bir karar almıştır.¹⁴⁴ Buna karşılık Valencia Yerel Parlamentosu Ermeni soykırım iddialarının tanınmasını öngören bir karar tasarısını, parlamentoların bu tür tarihi olaylar hakkında karar vermemelerini gerektiğini belirterek reddetmiştir.¹⁴⁵

Türkiye, gayet iyi ilişkiler içinde olduğu İspanya’nın en önemli ve zengin eyaletlerden olan Katalonya’da böyle bir karar alınmasına tepki göstermiştir. Ankara’daki İspanya Büyükelçisi Joan Clos Matheu bu konudaki bir soruya, iki ülke arasındaki ilişkilerin son derecede dostane bir şekilde sürdüğünü, benzer yasa tekliflerinin İspanyol Parlamentosu’na getirilmediğini, İspanya’daki yerel parlamentoların istedikleri kararları alabileceklerini ancak bunların merkezi hükümet tarafından desteklenmesinin gerekmediğini, bu bağlamda Katalonya Parlamentosu kararının İspanyol Hükümeti’nin tutumunun bir göstergesi olmadığını söylemiştir.¹⁴⁶

İspanya’da daha önce de Ermeni soykırım iddialarının parlamentolardan geçirme girişimleri olmuştur. Hükümetin muhalefeti nedeniyle 2007 yılı sonunda bu nitelikteki bir tasarı kabul edilmemiş,¹⁴⁷ 2006 yılında Katalonya Parlamentosu’ndan böyle bir karar geçirilememiş,¹⁴⁸ buna karşın 2007 yılında Bask Bölgesi Parlamentosu soykırım iddialarını kabul etmiştir.¹⁴⁹

Bu arada, Granada 31 Mayıs’ta “Muzaffer Haç: Ermenistan 1915-1918” başlıklı bir

144 “Le Parlement de Catalogne A reconnu le Génocide”, Armenews, 6 Mart 2010.

145 “Valencia Parlamentosu ‘Soykırım’ Yasasını Reddetti”, Hurriyet.com.tr. 1 Haziran 2010.

146 “İspanyol Elçiden Ermeni İddiaları Açıklaması”, CNN Türk, 9 Mart 2010.

147 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 27-28, s.37.

148 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 23-24, s. 66.

149 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 25, ss.18-19.

150 “Espagne: Grand Succès Pour Une Exposition Sur Le Génocide Des Arméniens”, Armenews, 9 Ekim 2010.

fotoğraf ve resim sergi açılmıştır. Serginin bu şehrin Başpiskoposu Javier Martínez tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

14. İngiltere

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde bulunması, bu savaş içinde 1916 yılında, halen de içeriği tartışılan Mavi Kitab'ı yayımlaması, savaş sonrasında İstanbul'u işgal etmesi, bazı Osmanlı Devlet adamlarını Malta'ya sürgüne göndermesi ve içlerinden bir kısmını Ermenilere yapılan muamele nedeniyle yargılama çabalarında bulunması gibi nedenlerle İngiltere, yakın tarihte Ermeni Sorunu ile en fazla ilgilenmiş ülkelerden biridir.

Ancak, soykırım iddiaları ortaya atıldıktan ve özellikle bu iddialar nedeniyle bazı cinayetler işlendikten sonra İngiltere'nin, Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkilerinin de etkisiyle, Ermeni iddialarından uzak durmaya önem verdiği görülmektedir. Buna karşılık İngiltere'deki küçük ancak etkili Ermeni topluluğu, yakın işbirliği içinde bulunduğu bazı İngiliz politikacıların yardımıyla İngiliz Parlamentolarına (Avam ve Lordlar Kameraları) soykırım iddialarını kabul ettirmeye çalışmışlar, başarılı olamayınca yerel parlamentolara yönelmişlerdir.

Yerel parlamentolar arasında Ermeni soykırım iddialarına en fazla prim vereni Galler bölgesidir. Bu bölge parlamentosunun 2001 ve 2006 yıllarında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararları vardır. Ayrıca Galli milletvekilleri de Avam Kamerası'nda bu yolda karar alınmasına uğraşmışlardır.¹⁵¹

Galler dışında İskoçya'da Edinburgh Şehir Meclisi de 2005 yılında "Ermeni toplumuna karşı Osmanlı davranışlarının soykırım olduğuna" dair bir karar kabul etmiştir.

1915 olaylarının 95. yılı münasebetiyle, bir çok ülkede olduğu gibi İngiltere'de de Ermeni soykırım iddialarını tanıtmak çabalarının arttığı gözlemlenmiştir. Şubat ayında İngiltere'ye bir ziyarette bulunan Başkan Sarkisyan Chattam House'da yaptığı bir konuşmada,¹⁵² İngiliz toplumunun Ermenilerin maruz kaldığı trajedilere gösterdiği ilgiden, soykırımdan sonra Ermeni halkının desteklenmesi için İngiliz halkının yardımsever eylemlerinden bahsetmiş ve İngiltere'nin Ermeni soykırımını tanınmasının Kafkaslarda güvenliği zedelemeyeceğini ileri sürmüştür.

Bu yıl Ermeni soykırım iddialarının tanınması ve kınanması konusunda Avam Kamerası'na bir önerge verilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın Mart ayında İngiltere'yi ziyareti sırasında Türkiye-İngiltere İş Forumu tarafından verilen öğle yemeğine

151 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 27-28, s. 31.

152 <http://www.president.am/events/statements/eng/?pn=2&id=57>.

katılan İngiliz Adalet Bakanı Jack Straw, Avam Kamerası'nda 651 sandalye olduğunu, sözkonusu tasarıyı sadece bir üyenin desteklediğini, buna karşılık İngiliz Hükümeti'nin ve muhalefetinin desteklemediğini, o itibarla tasarının kabul ihtimalinin sıfır olduğunu, bu konuda güvence verdiğini söylemiştir.¹⁵³ Nitekim bu konu Avam Kamerası'nda bir gelişme göstermemiştir.

Bu kez konu Lordlar Kamerası'na götürülmüştür. Ermeni çıkarlarını korumakla ün salmış ve esasen İngiliz Parlamentosu'nda Ermenistan Grubu Başkanlığı'nı yapan Barones Cox, İngiliz Hükümeti'ne "Ermenistan'da 1915-1917 dönemindeki olayların soykırım olarak tanınması konusundaki tutumunu gözden geçirip geçirmeyeceğini" sormuştur.

Barones Cox gibi her zaman ve her yerde Ermeni görüşlerini büyük bir sadakatle dile getiren Lord Avebury' ile ayrıca Baroness Rawlins, Lord Hylton ve Lord Kilklooney'in de, daha ölçülü olmakla beraber, Ermeni görüşleri lehinde konuştukları, buna karşın Lord Maginnis of Drumglass ve Lord Wallace of Saltaire'in Türk görüşlerine yakın oldukları görülmüştür.

Dışişleri ve Commonwealth için Devlet Bakanı Baroness Kinnock of Holyhead bu soruya ve kendisinden evvel söz alanların bazı sorularına uzun bir cevap vererek, geçen asrın başında Osmanlı kıtaları tarafından öldürülen veya açlık veya hastalık nedeniyle ölen yüzbinlerce Ermeni için İngiiz Hükümeti'nin üzüntülerini ifade etmiş ve bu acılara maruz kalan kurbanlarının unutulmaması hakkındaki görüşleri paylaştıklarını söylemiştir. İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ve Ermenistan arasında bir yakınlaşma ve uzlaşma olması için çalıştığını belirten Barones Hükümeti'nin, bu süreci tehlikeye atabilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağını da belirtmiştir. Daha sonra soykırım konusuna değinen devlet bakanı, soykırımın belirli bir anlamı olduğunu ve bu sözcüğün en doğru kullanımının yetkili mahkeme tarafından değerlendirilebileceğini ifade ile, geçmişte olduğu gibi günümüzde de böyle bir değerlendirmeyi yapabilecek otoriteye sahip bir mahkeme olmadığını, bu itibarla hukuken karar verilemeyecek olaylar için bu deyim kullanılmasının İngiliz Hükümeti için uygun olmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁴

Sonuç olarak, Barones Kinnock'un ağzından İngiliz Hükümeti Ermeni soykırımını tanımayı reddetmiştir. Bunu, siyasi alanda, Türkiye ve Ermenistan arasında yakınlaşma ve uzlaşma sürecini tehlikeye atmamak endişesine bağlamıştır. Hukuki alanda ise soykırım olup olmadığına yetkili mahkemenin karar vermesi gerektiğini, ancak halen böyle bir mahkeme bulunmadığını söylemiştir.

1947 tarihli BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması

153 "İngiltere'den Ermeni Tasarısına Destek Yok", CNN Türk, 16 Mart 2010.

154 <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200910/ldhansrd/text/100329-gc0004.htm>.

Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre soykırım suçunun yargılanması, dolayısıyla bir olayın soykırım olup olmadığına karar verilmesi, "suçun işlendiği ülkedeki devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi"ne aittir. Bu dikkate alındığında, parlamentolar dahil, başka herhangi bir makam veya merciin soykırım kararı vermesi mümkün değildir. Keyfi bir şekilde böyle bir karar verilmişse bunun hukuki değeri veya sonucu yoktur. Diğer yandan, tüm uluslararası belgeler gibi, 1948 Sözleşmesi de geçmiş olaylara değil, yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olaylara uygulanabilir. Barones Kinnock'un "günümüzde de böyle bir değerlendirmeyi yapabilecek otoriteye sahip bir mahkeme olmadığını" sözlerini bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ve Ermenistan arasında bir yakınlaşma ve uzlaşma olması için çalıştığını belirten Barones Hükümeti'nin, bu süreci tehlikeye atabilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağını da belirtmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, İngiliz Hükümeti'nin soykırım iddiaları karşısındaki tutumu değişmemiş olmakla beraber, bu tutumunu dayandığı başlıca argümanda bir değişiklik olduğu görülmektedir. Daha önce bu konudaki sorulara verilen cevaplarda, sözleşmenin geçmiş olaylara uygulanmaması yanında, 1915 olaylarının, 1948 Sözleşmesi'ne göre soykırım olarak sınıflandırılması için, kesin kanıt bulunmadığı belirtilmekteydi.¹⁵⁵ Şimdi bu argümandan vazgeçilmiş ve 1948 Sözleşmesi'nin geriye uygulanamayacağına dayanan yetkili mahkeme olmadığı fikri ön

plana çıkarılmıştır. Bu haliyle İngiliz Hükümeti'nin tutumunda, sonuç değişmemekle beraber, bir gerileme olduğunu söylemek mümkündür.

15. İsrail

İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye kanlı saldırıları, Türkiye'nin çekincesiz bir şekilde Gazzelilerin haklarını savunması, 2009 yılında Başbakan Erdoğan'ın Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı Perez'i alenen (publicly) eleştirmesi ve protesto babında programı terk etmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ciddi gerginliğe neden olmuştu. Diğer yandan, Benjamin Netanyahu başkanlığında güçlükle kurulabilen ve bünyesinde bazı aşırı görüşlere sahip küçük partileri de barındıran yeni İsrail Hükümeti'nin, Gazze konusunda daha da sert bir tutum izlemeye başlaması da Türkiye-İsrail ilişkilerinin normale dönmesini engelledi.

Bu arada, 10 Ocak 2010 tarihindeki bir olay, bu ilişkileri neredeyse kopma

¹⁵⁵ Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 27-28, s.33.

noktasına getirdi. Anılan gün Türkiye Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u Parlamentodaki odasına davet eden İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, gazeteciler ve televizyon kameraları önünde büyükelçiyi aşağılamaya çalıştı. Türkiye bu durumu şiddetle protesto etti ve Büyükelçiyi Ankara'ya çağırdı.

Bilindiği üzere, İsrail Parlamentosu'nun Ermeni soykırım iddialarının kabul etmesi için küçük bir parti yıllardan beri gayret göstermektedir. Yukarıda değindiğimiz şekilde Türkiye- İsrail ilişkileri bozulunca, Meretz Partisi Başkanı Haim Oron (veya Auron), Nisan ayında bulunulmasından da yararlanarak, 1915 yılı olayları için genel görüşme açılmasını önerdi. Bu konunun müzakeresi sırasında lehte ve aleyhte konuşmalar yapıldı. Hükümet adına söz alan Çevre Bakanı Glad Erdan, Hükümet'in geçmişte ne olduğuna dair bir hüküm verilmesi gerektiğini düşünmediğini ve Türkiye ile Ermenistan arasında diyalogun devam etmesini umduğunu söyledi. Oron'un önerisi, hangi komisyonda ele alınacağını saptanması için, Knesett'in Genel Komisyonu'na gönderildi.¹⁵⁶

31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze'ye insani yardım götüren, başta "Mavi Marmara" olmak üzere bazı küçük gemiler uluslararası sularda İsrail komandoları tarafından durduruldu. Silahsız olarak komandalara karşı koymak isteyenlerden sekizi Türk, biri ABD vatandaşı dokuz kişi öldürüldü, gemilere el kondu. Bu olay İsrail ve Türkiye aranda ciddi bir bunalıma yol açtı, tarafların aralarındaki ilişkileri kesme olasılığı belirdi. Bu hava içinde Knesett'teki tasarının kabul edilmesi beklenebilirdi. Ancak öyle olmadı, komisyonda beklemeye devam etti. Bunun nedeni, gerginliğin hâkim olduğu bir ortamda tasarının Knesett tarafından kabul edilmesinin, gerginliği daha da arttırması ve belki de Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini koparması sonucunu verebilecek olmasıdır. Bu arada, ABD'de Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi'nden geçen 252 sayılı tasarının bu olaydan sonra, Yahudi Lobisinin çabalarıyla Meclis Genel Kurulu'nda tasdik edilmesi beklenebilirdi. Bu da olmadı.

İsraililerin ve ABD Yahudilerinin, İsrail'in Türkiye ile olan ilişkilerinde büyük gerileme yaşanmasına rağmen, bağları tamamen koparabilecek herhangi bir hareketten kaçındıkları, bu arada Ermeni soykırım iddiaları İsrail için gerçekte bir önem taşımadığından, bu konudaki karar tasarılarından kolaylıkla vazgeçebildikleri görülmektedir.

16. Uruguay

Latin Amerika'nın en küçük ülkelerinden olan Uruguay, Ermeni soykırım iddialarını

156 "İsrail Parlamentosu Ermeni İddialarını Görüşmeye Açıyor", Radikal, 29 Nisan 2010.

1965 yılında ilk tanıyan ülkedir. Türkiye ile, özellikle o yıllarda, hiçbir ilişkisi olmayan ve halen de bir temsilciliğimizin bulunmadığı ve bulunmasına da gerek olmadığı bu ülke parlamentosunun aldığı söz konusu kararın temelinde, Uruguay'da yerleşik küçük ve fakat zengin Ermeni Topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Uruguay Parlamentosu 2004 yılında aynı mealde bir ikinci karar daha kabul etmiştir.

Soykırım iddialarının 95. yıldönümü münasebetiyle Ermenistan'dan gönderilen bir haçkar, Uruguay Başkanı Jose Mujica'nın da hazır bulunduğu bir törenle şehrin merkezine konmuştur.¹⁵⁷

17. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'ndeki Ermeni milletvekilleri, Ermeni soykırım iddialarının tanınması ve kınanmasını amaçlayan bir metin hazırlamışlardır. İmzaya açılan bu metin Asamble'nin toplantısında, Asamble Başkanı Mevlut Çavuşoğlu'nun yerine başkanlık yapan Fransız milletvekili Claude Mignon tarafından Asamble'nin bilgisine sunulmuş ve imzaya açık olduğu bildirilmiştir.¹⁵⁸ Bu metnin 20 kadar imza topladığı anlaşılmaktadır. Parlamenter Asamble'nin üye sayısı 318'dir

VI – SOYKIRIM İDDİALARINA İLİŞKİN DİĞER GELİŞMELER

1. Dolaylı olarak Soykırım İddialarını Tanıyan veya Tanımış Addedilen Ülkeler

Bilindiği gibi, Ermenistan'da 1967 yılında açılışı yapılmış bir Soykırım Anıtı vardır. Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra bu anıta bir de Soykırım Müzesi eklenmiştir. Bu Anıt ve Müze halen Ermenistan'da soykırım iddialarının somut kanıtı olarak takdim edilmektedir. Ermenistan'ı resmen ziyaret eden yabancı devlet adamlarından veya delegasyonlardan bu anıtı ziyaret etmeleri istenmekte ve bu husus ziyaret programlarına konmaktadır. Tabii, kişiler bu anıtı ziyaret etmek zorunda değildir. Ancak, çok kere nezaket gereği, bu ziyaret yapılmakta ve ziyaretlere basın ve televizyonda geniş yer verilmektedir. Burada önemli olan husus, anıtı ziyaret edenlerin veya ülkelerinin Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiş addedilmeleri, en azından bu kabul yolunda önemli bir adım atmış olarak görülmeledir. Ermeni soykırım iddiaları parlamentolarınca kabul edilmiş ülke temsilcilerinin bu anıtı ziyaret etmelerini, ihtiram duruşunda bulunmalarını, celenk

157 "World Community Commemorates 95th Anniversary of Armenian Genocide", Arminfo, 26 Nisan 2010.

158 "PACE Statement Recognizes and Condemns Armenian Genocide", Tert.am, 29 Nisan 2010.

koymalarını, özel defteri imzalamalarını ve bir ağaç dikmelerini normal karşılamak gerekmektedir. Buna karşın parlamentolarında böyle karar alınmayan ve hatta bu konuda parlamentoya sunulan tasarıların kabul edilmediği ülkelerin temsilcilerinin anıtı ziyaret etmeleri, makul değildir. Ne var ki, son zamanlarda bu tür ziyaretlerin sayısında bir artış görülmüştür. Bu, 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan protokollerin, artık iki ülke arasında sorun kalmadığı gibi yanlış yorumlanmasından ileri gelebilir. Türkiye, söz konusu ziyaretlere yeterince tepki göstermemişse, bu da ziyaretlerin yapılmasını kolaylaştırmış olabilir.

Aşağıda, soykırım iddialarını tanımamış ülke temsilcilerinin Soykırım Anıtı'na, bu konuyu dergimizde son olarak ele almamızdan¹⁵⁹ bu yana, yaptıkları ziyaretler hakkında kısa bilgi verilmektedir.¹⁶⁰

- 27 Temmuz 2009. Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadic.
- 30 Ekim 2009. Belarus Dışişleri Bakanı Sergey Martinov
- 10 Aralık 2009. Latviya Cumhurbaşkanı Valdis Zatlers. Adı geçen özel deftere “İnsan belleği silinemez, sonsuza kadar kalır ve kuşaktan kuşağa geçer” yazmıştır.
- 4 Mart 2010. Çek Parlamentosu Başkan Yardımcısı Vojtech Filip ve beraberindeki parlamento heyeti
- 18 Mayıs 2010. Çek Başbakanı Jan Fischer. Adı geçen özel deftere, “Müzedede gördüklerimin hepsinden ve 20. asrın başında neler olduğundan çok etkilendim. Bunu hiçbir zaman unutmamalıyız” yazmıştır.
- 26 Haziran 2010. Avusturya'nın Avrupa Uluslararası İşler Bakanı Michael Spindelegger.
- 13 Haziran 2010. İsrail “Ombudsman”ı ve Devlet Denetçisi Hâkim Micha Lindenstrauss
- 11 Ekim 2010. Slovenya Devlet Başkanı Danilo Turk. Adı geçen özel deftere şunları yazmıştır: “20. asrın ve tüm insanlık tarihinin en iğrenç cinayetlerinden birinin anısından çok etkilendim. Bundan sonra tarihin değişik olmasına çalışalım. Tarih hiçbir zaman en kötü yönüyle kendini tekrarlamamalı”.

159 Ömer Engin Lütem. Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları Sayı32, ss.44-46

160 <http://www.genocide-museum.am/eng/delegation.php>

Erivan'daki Soykırım Anıtı ve Müzesi'ne yapılan en önemli ziyareti, 4 Temmuz 2010 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton gerçekleştirmiştir. Clinton, anıta bir çelenk koymuş, ancak özel deftere yazı yazmamış ve ağaç da dikmemiştir. Erivan'daki ABD Büyükelçiliği bu konuda yaptığı açıklamada, ABD Dışişleri Bakanı'nın "1915'te hayatını kaybeden 1,5 milyon Ermeni'ye bir saygı işareti olarak" anıta özel bir ziyarette bulunduğu vurgulanmıştır.¹⁶¹

Gerçekten de bu ziyaretin resmi bir nitelik taşımaması için çaba harcandığı görülmüştür. Yabancı devlet adamlarının Soykırım Anıtı'na gitmesi, ziyaretlerinin başında yapılmaktadır. Hillary Clinton resmi görüşmeler bittikten sonra, Gürcistan'a hareketinden az önce anıta gitmiştir. Kendisine Ermenistan Hükümeti'nden kimse refakat etmemiştir. Çelenk koyma sırasında gazeteciler ve televizyon bulunmamış, buna karşılık bazı fotoğraflar sonradan basına verilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı bu konuda basına demeç vermemiştir. Buna karşın çelenğin üzerinde ABD Dışişleri Bakanı yazması ve Erivan'daki ABD Büyükelçisi'nin de kendisine refakat etmesi "özel ziyaret" savını zedelemiştir.

Aslında, Ermenilerin ABD'de gitgide daha fazla sahip oldukları nüfuz karşısında Bayan Clinton'ın Soykırım Anıtı'nı ziyaret etmemesi beklenemezdi. Diğer yandan böyle bir ziyaretin Türkiye'nin tepkilerini çekeceği de muhakkaktı. ABD Dışişleri Bakanı ziyaretin "özel" nitelikte olduğunu belirterek ortalama bir yol izlemeye çalışmıştır. Bu arada Hillary Clinton'ın 2008 yılında başkan adaylığı sırasında Ermeni soykırım iddialarını açıkça benimsediği ve başkan olduğu takdirde Ermeni soykırımını tanıyacağını söylediğini de hatırlatalım.¹⁶²

Bayan Clinton, bu gayretine rağmen Türkiye'de eleştirilmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu ziyaretle ilgili rahatsızlığını Vaşington'a iletildiğini belirtmekle yetinirken,¹⁶³ MHP Ankara Milletvekili Deniz Bölükbaşı, "Bu ziyaret AKP Hükümeti'nin Ermenistan protokolünün ve Erivan açılımının iflasıdır" demiş, CHP İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ ise, "Türkiye, özellikle İran konusunda takındığı tavrın da etkisiyle, bundan sonra soykırım iddialarının kabulünü engellemekte zorlanacak" şeklinde konuşmuştur.¹⁶⁴

Genelde ABD Hükümetlerine yakın tutumu ile bilinen ABD'deki Amerika Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America) Bayan Clinton'un Anıta çelenk koymasını takdir edilen bir sembolik hareket olarak belirtilmiştir.¹⁶⁵

161 "Hillary Manevrası", Haber Türk, 6 Temmuz 2010.

162 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, *Olaylar ve Yorumlar*, Sayı 27-28, s. 47.

163 "Davutoğlu'ndan Ermeni Soykırım Anıtını Ziyaret Eden Clinton'a Tepki", Turkishny.com, 6 Temmuz 2010.

164 "Clinton Soykırım Anıtı'nda", Hürriyet, 6 Temmuz 2010.

165 "Secretary of State Hillary Clinton Visits Genocide Memorial in Yerevan", Armenian Assembly of America, Press Release, 5 Temmuz 2010.

Buna karşın, ABD’de Taşnakların bir yan organı olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (ANCA) Hillary Clinton’un ziyaretinin, Obama-Biden Hükümeti’nin Türkiye’nin soykırımı inkârına yarıklık etmek politikasını değiştireceğine işaret etmediğini, ayrıca bu suçun ABD tarafından gerektiği gibi kınanması ve anılması için bir hareket oluşturmadığı, bu ziyaretin Dışişleri Bakanı ve Amerika için kaçırılmış bir fırsat olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁶

Ermenistan’da ise Hillary Clinton’un Soykırım Anıtı ziyareti genelde memnurluk uyandırmış ancak Taşnak Partisi’nden Giro Manoyan, Bayan Clinton’un bu ziyareti Dışişleri Bakanı sıfatıyla gerçekleştirmediyse, bunun Ermenistan ve Ermeniler yönelik bir hareket olduğunu, eğer, çelenkte yazdığı gibi, Dışişleri Bakanı olarak geldiyse bunun Obama yönetiminin politikasını değiştirdiği ve Kongre’nin soykırımı tanınmasına destek vereceği anlamına geldiğini, aksi halde ise bu ziyaretin samimi bir saygı ifadesi olmayacağını ileri sürmüştür.¹⁶⁷

Ne var ki, son zamanlarda bu tür ziyaretlerin sayısında bir artış görülmüştür. Bu, 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan protokollerin, artık iki ülke arasında sorun kalmadığı gibi yanlış yorumlanmasından ileri gelebilir.

2. Ermenistan’da 24 Nisan’ın Anılması

Ermenistan’da 24 Nisan’ın anılması son yıllarda değişmeyen bir program içinde yapılmaktadır.

Bir gün önce, 23 Nisan gecesi Erivan’da Soykırım Anıtı’na doğru bir fener alayı yürüyüşü yapılmaktadır. Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnak) Partisi’nin gençlik kolu tarafından düzenlendiği anlaşılan¹⁶⁸ bu yürüyüş sırasında, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Türk Bayrakları yakılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun da posterleri yakılmıştır. Bu arada Başkan Obama, Başbakan Erdoğan ve İngiltere Başbakanı Brown’ı mahkûm giysileri içinde ve zincirlenmiş bir şekilde gösteren bir poster de görülmüştür.¹⁶⁹ “Soykırımı Tanı”, “Türkiye-Ermenistan (normalleşme) Sürecine Hayır”, “Türkiye’den Tazminat İstiyoruz”, “Tanımının Tam Zamanı” yazılı pankartlar açılmıştır.

Görüldüğü gibi, bu yürüyüş Türkiye aleyhine büyük taşkınlıklara vesile olmakta ve burada Türk bayrağının yakılması bir tür milli spora dönüşmüş bulunmaktadır. Bu

166 “Secretary Clinton Visits Armenian Genocide Memorial”, Armenian National Committee of America, Press Release, 5 Temmuz 2010.

167 “Clinton A Tsitsernakaberd: Le Secrétaire d’Etat Fait Une Visite ‘Privée’ Au mémorial”, Armenews, 6 Temmuz 2010.

168 “Armenia Marks Genocide Anniversary”, RFE/RL, 24 Nisan 2010.

169 “Erivan’da Küstahlık”, Hürriyet, 25 Nisan 2010.

170 “Taksim’de Ermeni Bayrağı Yakıldı”, Haberlercom., 25 Nisan 2010.

hareketlerin Türkiye ile Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulması sürecine bir yararı olmayacağı açıktır. Ayrıca bunlar Türkiye’de de benzer tepkilere yol açmaktadır. Nitekim bu yıl ilk kez 24 Nisan’da Büyük Birlik Partisi’nden bir Grup Taksim Meydanı’nda Ermeni Bayrağı’nı yakmıştır.¹⁷⁰ İki olay arasındaki fark İstanbul’da Emniyet yetkililerinin Ermenistan bayrağının yakılmasını önlemeye çalışmasıdır.

Diğer yandan Türk Bayrağı’nın yakılması çok daha büyük bir tepkiye neden olmuştur. 24 Nisan günü MHP T.B.M.M.’de bu olayın bir meclis kararıyla kınanmasını önermiş, CHP bu öneriyi desteklemiş, ancak AKP benimsemeyince bir karar alınamamıştır.¹⁷¹

Erivan’daki anma törenlerine dönecek olursak, 24 Nisan sabahı, başta Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan olmak üzere Ermenilerin Baş Patriği Karekin II ve diğer devlet erkânı Soykırım Anıtını ziyaret ederek çiçek koymuşlardır. Burada bir dini ayin yapılmış ve dua edilmiştir. Anıt sonradan halkın ziyaretine açılmıştır. Anıt kaç kişinin ziyaret ettiği, her yıl olduğu gibi, bu yıl da belirsizdir. Ziyaretin bütün gün sürmesi bir tahmini güçleştirmektedir. Genelde doğru haberler vermeye çalışan, Amerikan kökenli Radio Free Europe/Radio Liberty’e göre, bu rakam yüz binlercedir. Buna karşın bir Türk gazetesi bir milyon gibi gerçek olamayacak bir rakam vermiştir.¹⁷²

Aynı gün Serj Sarkisyan, geleneksel 24 Nisan mesajında, özetle, Ermeni sürgününün (tehcirin) devlet tarafından düşünülmüş bir plan olduğu, sonuçlarının sadece Ermeni halkının tarihi için değil dünya tarihi için de eşi olmayan bir cürüm olarak medyana çıktığı, Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet mekanizmasının tüm kurulları aracılığıyla Ermenilerin yok edilmesini öngören bir programı uyguladığını, 24 Nisan 1915’in Ermeni halkı tarihini önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırdığını, sonuçta bir buçuk milyon kişinin öldüğünü, bütün bir milletin anavatanından atıldığını, eski bir kültürün yok edildiğini, mucizevi bir şekilde kurtulanların bu darbenin altından kalkamayacağını düşündüğünü, ancak Ermenilerin bir devlet olarak yeniden uluslararası alana çıkabildiklerini ve bu tür cinayetlerin yeniden olmasını önlemeye kararlı olduklarını söylemiştir.

Sarkisyan ayrıca, “Türkiye dahil, dünyanın bir çok ülkesinde insanlığa karşı suçların önlenmesinin anlamını kavrayan ve bu mücadelede bizim yanımızda yer alanların hepsine minnettarız. Bu süreç durdurulamaz ve alternatifi yoktur” da demiştir.¹⁷³

Mesajın en önemli bölümü kanımızca bu son cümlelerdir. Her ne kadar “mücadele” den ve “süreç”ten ne kastedildiği açık değilse de, 24 Nisan’da telafuz

171 Murat Yetkin, “Ve Meclis 24 Nisan’da 1915’i konuştu”, Radikal, 25 Nisan 2010.

172 “Ölenlere Fatiha Okunsa”, HaberTürk, 25 Nisan 2010.

173 <http://www.president.am/events/statements/eng/?pn=1&id=61>.

edildiklerine göre bunların soykırım iddialarının kabulünü ve hatta tazminat ve belki de toprak taleplerini içerdiği düşünülebilir.

Diğer yandan Sarkisyan'ın mücadelelerinde (yani,büyük olasılıkla, soykırım iddialarının kabulü ve hatta tazminat ve belki de toprak almak mücadelesi) onların yanında yer alan Türklere de minnettarlığını ifade etmesi anlamlıdır. Bu, önümüzdeki dönemde bu tür düşünen ve hareket edem Türklerin sayısının, Diaspora'nın da yardımıyla artırılmasına çalışılacağına işaretidir.

2. Ermeni Sorununa ve Soykırım İddialarına İlişkin Bazı Konferanslar

Ermeni soykırım iddiaları konusunda her yıl bir çok ülkede bilimsel nitelikte, daha doğrusu öyle görünen ve genelde bazı bilim adamları, üniversite mensupları ve yazarların katıldığı konferans, sempozyum ve benzeri bir çok toplantı yapılmaktadır. 2010 yılı, 1915 Olayları'nı 95. yılı olduğundan, bu tür toplantıların sayısında artış olduğu görülmüştür.

ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü'nün 2002 yılında düzenlediği ve 120'den fazla bilim adamı ve yazarın katıldığı 114 sunum yapıldığı Ermeni Araştırmaları Birinci Kongresi'nden ve 2004 yılındaki yine büyük bir katılımı gerçekleştirmiş olan İkinci Kongre'den sonra Türkiye'de de, genellikle üniversitelerde, Ermeni sorununun çeşitli yönleri hakkında bilimsel toplantılar yapılmaya başlanmış ve bunların sayısı 2006 yılında üst düzeye ulaşmış, sonra tedricen bir azalma görülmüştü. Mesela içinde bulunduğumuz yılda, münhasıran Ermeni sorunu konusunda çok katılımlı bir bilimsel toplantı bilinmemektedir veya olmuşsa da adını duyuracak önemde olmamıştır. Kısaca, halen, bu sorun hakkında diğer ülkelerdeki bilimsel toplantılar artarken Türkiye'de azalmaktadır.

Yazımızın bu bölümünde 1915 olaylarının 95. yıldönümünü anmak amacıyla yapılan çok sayıdaki bilimsel toplantılardan en önemli gördüğümüz bir kaç hakkında bazı bilgiler vereceğiz.

a. Tanıma, Kınama, Geri Ödeme Konferansı, Erivan, 19 Nisan 2010.

Erivan Soykırım Müzesi tarafından düzenlenen bu konferansa kimlerin katıldığı hakkında bilgi verilmemiş ve sadece yerel ve yabancı uzmanların katıldığı belirtilmiştir. Konferansta Müze Müdürü Hayk Demoyan ile Yardımcısı Suren Manukyan'ın ve ayrıca Erivan'daki Alman Büyükelçisi Hans Jochen Schmidt'in konuştuğuna dair bilgiler vardır.¹⁷⁴ Hayk Demoyan Ermeni soykırımı sorunu için

174 "Recognition, Condemnation, Reimbursement", Radiolur, 19 Nisan 2010.

tanınmadan soykırımın sonuçlarının giderilmesi aşamasına, diğer bir deyimle Türkiye'nin tazminat ödemesi ve Ermenistan'a toprak vermesi aşamasına geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Yardımcısı ise "Bizim amacımız, suçluları hesap vermeye çağırmak ve manevi, maddi ve siyasi tazminat istemektir" demiştir. Alman Büyükelçisi ise ülkesinde çevrilen "Aghet" adlı belgesel filminden bahsetmiştir. Bu belgesel hakkında yukarıda bilgi verdik. Burada değinmek istediğimiz husus, Büyükelçilerin hükümetlerinin tutumlarını yansıtmaları gerektiğidir. Oysa söz konusu belgeselin, Alman hükümetiyle bir ilgisi yoktur. Ermenistan'da hemen her çevreye hâkim olan, kendine acındırma davranışı karşısında bazı yabancı büyükelçilerinin sempatik olma amacıyla hükümetlerinin tutumunun dışına çıkabildikleri, Türkiye'den de bir tepki gelmediği takdirde de bunu rahatlıkla sürdürebildikleri görülmektedir.

b. Geriye Bakmak, İleriye Gitmek Sempozyumu, Los Angeles, 18 Nisan 2010

Bu sempozyum, halen ABD'de Ermeni sorunu konusunda en fazla isim yapmış olan, Los Angeles'teki UCLA Üniversitesi'nden emekli ancak bu konulardaki faaliyetini sürdüren Prof. Ricahard G. Hovannisian tarafından, adı geçen üniversite ve bazı Ermeni kuruluşlarının yardımıyla düzenlenmiştir.¹⁷⁵ Başlıca konuşmacılar Kopenhag Üniversitesi'nden Mathias Bjornlund ve Güney Kalifornia Üniversitesi'nden DR Wolf Gruner olmuştur. Bjornlund, "İskandinavya ve Ermeni Sorunu: Başlangıç Görgü tanıkları ve Sonrası" başlıklı bir sunum yapmış, Gruner ise Nazi almanyası döneminde Almanların Ermeni Soykırımı hakkında ne bildikleri konusunda konuşmuştur. Bu sempozyuma Amsterdam Üniversitesi'nden doktora almış olan ve ötedenberi Ermeni görüşlerini savunmasıyla dikkatleri çeken, halen Dublin Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalar yapan Uğur Ümit Üngör'de katılmıştır.

Üngör, sempozyumdan birkaç gün önce, Hovannisian'ın düzenlediği bir program içinde UCLA'da "Jön Türklerin Ermeni Mallarına El Koyması" konusunda bir konferans vermiş ve İttihatçıların milli bir ekonomi kurmak amacıyla Ermenileri ortadan kaldırdığı fikrini savunmuştur.

c. Woodrow Wilson'dan Barack Obama'ya Amerika'da Ermeni Sorununa Tepkiler

Bu konferans ünlü MIT (Massachusetts Institute of Technology)'de 13 Mart 2010 tarihinde, bu kuruluştaki Profesör olan Bedross Der Matossian ile Christopher Capozzola tarafından düzenlenmiş ve MIT tarafından finanse edilmiştir.¹⁷⁶

175 "New Approaches to Armenian Genocide", Asbarez, 21 Nisan 2010.

176 "MIT Conference Explores America's Response to the Genocide", The Armenian Weekly, 17 Mart 2010.

Konferans konuyu kronolojik bir şekilde ele alan şu üç oturumdan oluşmuştur: Woodrow Wilson ve Ermeni Sorunu, Soğuk Savaş ve Ermeni Soykırımı ve Soğuk Savaş Sonrası Dönemi ve Obama Hükümeti.

Bu konferansa ABD’de isim yapmış Ermeni kökenli tarihçi ve yazarlarını önemli bir bölümünün katıldığı gözlemlenmiştir. Bunlardan bazılarının isimlerini veriyoruz: Ermeni soykırım iddialarının vazgeçilmez ismi Richard G. Hovannisian’dan başka Dennis Papazian, Simon Payaslian, Ruben Adalian, Marc Mamigonian, Gregory Aftandilian ve Suzanne Moranian.

Konferansta ileri sürülen görüşler hakkında basında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Ancak verildiği kadarıyla bu görüşlerde ciddi yanılmalar olduğu gözlemlenmektedir. Mesela, Başkan Wilson’un Osmanlı (Türkiye) aleyhindeki tutumunun 1947 Truman Doktrini ile değiştiği iddia edilmiştir ki, bu doğru değildir. Başkan Wilson’un ölümünden sonra ABD Hükümetleri, Kongre’nin direnmesine rağmen Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olmak için çaba harcamışlardır. İki savaş arasındaki dönemde iki ülke ilişkileri tamamen normaldir ve ABD Hükümetleri hiçbir şekilde Wilson Ermenistan’ından bahsetmemişlerdir.

d. Modern Zamanların Soykırım Prototipi

Bu başlığını taşıyan ve “soykırımın” 95. yıldönümünü anmak amacını taşıyan konferans 22-24 Nisan 2010 tarihinde Brezilya’nın Sao Paulo Üniversitesi’nde yapılmıştır. Konferansı düzenleyenler Ermenistan Cumhuriyeti, Brezilya’nın Sao Paulo Eyaleti ve ABD’deki Ermeni Zoryan Enstitüsüdür.¹⁷⁷

Bu tür bir konferansın neden Brezilya’da ve neden Sao Paulo’da yapıldığı sorusu akla gelebilir. Latin Amerika’nın bazı ülkeleri (Arjantin, Şili, Venezuela, Uruguay) Ermeni soykırım iddialarını tanımış olmasına karşın bu bölgenin en büyük devleti olan Brezilya’da bu yönde yapılan girişimler bir sonuç vermemiştir. Buna karşın Sao Paulo Eyaleti Parlamentosu 20 Ekim 2005 tarihinde bu iddiaları kabul eden ve Ermeni soykırımın federal düzeyde de tanınmasını isteyen bir karar kabul etmiştir.¹⁷⁸ Böyle bir konferansla konunun yeniden gündeme taşınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

1915 olaylarının “Modern Zamanların Soykırım Prototipi” olduğu görüşüne gelince. 1915 olaylarının neredeyse bir asır öncesine ait olması ve her zaman Yahudi Soykırımı’nın gölgesinde kalması bu iddiaların dikkat çekmesinin dolayısıyla kabul edilmesinin önündeki en büyük engeldir. O nedenle Ermeni

177 “International Conferans on Armenian Genocide Held in Brazil”, Armenian Weekly, 10 Mayıs 2010.

178 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 18, s.29.

“soykırımı”na bir önem, bir tür “kişilik” kazandırmak düşünülmüş, bu da “XX. Asrın İlk Soykırımı” veya “ Modern Zamanların Prototipi” gibi sloganlarla sağlanmaya çalışılmıştır.

Konferansa katılanların tümünün Ermeni görüşlerini tamamen desteklediklerini belirtmeye gerek yoktur. Bunlar arasında Robert F. Melson, Roger W. Smith ve Vahakn N. Dadrian gibi bu alanda tanınmış kişiler vardır. Ragıp Zarakolu’da konferansta Türk Devleti’nin Ermeni soykırımını reddetmesi konusunda konuşmuştur. Genellikle akademik ünvanı olanların sunumlar yaptığı bir konferansta Zarakolu’ya söz verilmesinin iki nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi, soykırım iddialarını kabul eden Türklerin de bulunmasının bu iddiaların kabulünü kolaylaştıracağı düşüncesidir. İkincisi ise, Zarakolu’nun yönettiği Belge Yayınlarının soykırım iddialarına dair yabancı kitaplarının en önemlilerinin çevirisini yayımlamış olmasıdır.

e. Ermeni Soykırımı Araştırmalarını Son Durum: Tarih Yazımı, Kaynaklar ve Gelecekteki Yönelimler

Bu başlığı taşıyan bir çalıştay, 9 ve 10 Nisan 2010 tarihinde ABD Clark Üniversitesi’nde yapılmıştır. Gerek incelenen konuların çeşitliği gerek katılanların sayısı itibarıyla bu toplantının 2010 yılında Ermeni soykırım iddiaları konusunda en büyük toplantı olduğu söylenebilir.¹⁷⁹

Clark Üniversitesi, Massachussets Eyaletinde, Worcester’de küçük bir üniversitedir. (1900 öğrenci, 650 lisans üstü öğrenci) Bu üniversiteyi Ermeni sorunu bakımından önemli kılan, burada Ermeni soykırımı iddiaları için bir paralı kürsü mevcut olmasıdır. ABD’de bazı üniversitelerde parası verilmek kaydıyla bir konunun incelenmesi için bir kürsü kurdurmak ve bu kürsüye parayı ödeyenlerin adını vermek mümkündür. Clark Üniversitesindeki kürsünün adı “Kaloosdian/Mugar Ermeni Soykırımı Kürsüsü”dür.

Bu kürsünün başında tanınmış Ermeni asıllı Amerikalı tarihçi Simon Payaslıyan vardı. Adı geçen daha büyük ve ünlü olan Boston Üniversitesi’ne geçince, bu kürsü bir süre boş kalmış sonra 2008 yılında buraya, 1990’dan bu yana yaşamını Ermeni soykırım iddialarına adanmış bulunan ve geçimini de bu yolla sağlayan Taner Akçam atanmıştır.

Bu uzun toplantı hakkında ayrıntılı bilgi vermeye yerimiz müsait değildir. İlgilenenler <http://www.armenianweekly.com/2010/05/18/clark-conference/>

179 “Conférence: Génocide Arménien, Historiographie et Sources”, Armenews, 6 Haziran 2010.

adresinde Çalıştay' da ileri sürülen görüşlerin bir özetini bulabilirler. Biz sadece oturumların başlıklarını ve katılanların isim ve ünvanlarını vermekle yetineceğiz.

Çalıştay şu oturumlara ayrılmıştır:

- 1- Ermeni Soykırımına İlişkin Güncel Bilgilerle İlgili Sorunlar. Araştırmalar Ne Aşamadadır?
- 2- Ermeni Kaynakları ve Arşivleri
- 3- Arşivler ve Osmanlı Kaynakları
- 4- Diğer Kaynaklar ve Arşivler
- 5- Ne yapmalı?
- 6- Çalıştay Hakkında Düşünceler ve Öneriler

Bu konferansa katılanları üç gruba ayırarak (Ermeni, Ermeni olmayan ve Türk) bilgi veriyoruz.

Ermeniler: Ricahard G. Hovannisian: Kaliforniya Üniversitesi'nden emekli profesör, Rouben Adalian: ABD'de Ermeni Milli Enstitüsü (Armenian National Enstitute) Direktörü, Raymond Kévorkian: Paris'teki Nubar Paşa'nın evrakını da içeren Bibliothèque Nubar'ın idarecisi; Dikran Kaligian: Amerikalı Tarih profesörü, Boross Dert Matossian: MIT'de (Massachussetts Institute of Technology) de tarihçi. Hayk Demoyan: Erivan'daki Soykırım Anıtı ve Müzesi Müdürü, Asbed Kotchikian: Betley Üniversitesi'nde profesördür. Khatchig Mouradian: Boston'da yayımlanan The Armenian Weekly'nin redaktörü, Aram Arkun: Tarihçi, ABD Ermeni Kilisesi Haber Merkezi Müdür Yardımcısı, Ronald Grigopr Suny: Kafkasya ve Sovyet Ermenistan'ı üzerinde uzmanlığı bulunan Ermeni asıllı tarihçi,

Ermeni Olmayanlar: Donald Bloxham: Edinburg Üniversitesinde Profesörü, Peter Holquist: Pennsylvania Üniversitesinde Profesör, Hans-Lukas Keiser Zürich Üniversitesi, Wolfgang Gust: Aslen gazeteci, Alman Arşivlerinde soykırım iddiaları üzerinde araştırmalar yapmıştır, Margaret Anderson. Kaliforniya'da Berkeley Üniversitesinde profesör. Matthia Bjornlund: Danimarkalı tarihçi, Eric Weitz: Minnesota Üniversitesinde çalışan Alman Tarihçi, Henry Theriault: Worcester Üniversitesinde Felsefe Profesörü.

Türkler: Taner Akçam: Yukarıda kendisinden bahsettik, Oktay Özel: Bilkent Üniversitesi. Ayhan Aktar. Bilgi Üniversitesinde Profesör, Seda Altuğ. Boğaziçi

Üniversitesi mezunu olup Utrecht Üniversitesinde doktora yapmaktadır, Nazan Maksudyan: Sabancı Üniversitesi mezunudur; Uğur Ümit Üngör: Yukarıda kendisinden bahsettik.

Türkiye dışında yapılan bu toplantının başlıca özelliği, sadece Ermeni soykırımı olduğuna inanmaları bir araya getirmesidir. Aksini düşünenler çağrılmamış olduğundan, bu toplantı incelediği konular için bir diyalog oluşturamamış, aksine herkesin aynı hususları, başka açılardan da olsa, söylediği bir monolog niteliği taşımıştır.

Bu nedenledir ki, bu ve benzeri diğer toplantılar, az sayıda yeni bilgiler ortaya koysa dahi, belirli bir tezi kanıtlamayı amaçladığından esasi itibariyle bilimsel bir katkı yaratmamaktadır.

VII- ERMENİSTAN'DAKİ RUS ÜSSÜ

Karabağ Savaşı'ndan sonra, Ermenistan ile Rus Federasyonu arasında 1995 yılında yapılan bir anlaşma ile Türkiye'ye yaklaşık 20 km mesafedeki Gümrü şehrinde bir Rus Üssü kurulmuştu. Söz konu anlaşma, 25 yıllık olup 2020 yılında son bulacaktı. Süresinin dolmasına on yıl kadar bir zaman varken bu anlaşmanın, beklenmedik bir şekilde, 24 yıl daha, 2044 yılına kadar uzatılması bir şaşkınlık yarattı.

Gürcistan'daki Rus üslerinin kapanmasından sonra Ermenistan'daki tesis Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'da tek üssü olmaktadır ve bu yönden Rusya için özel bir öneme sahiptir. Rusya'nın bu üs aracılığıyla bölgede nüfuzunu korumak ve arttırmak için çalıştığı görülmektedir. Söz konusu üssün bölge ülkelerine etkisini şu şekilde özetleyebiliriz.

a. Ermenistan

Ermenistan bu üssün kendisini Türkiye'ye karşı koruyacağına inanmaktadır. Karabağ savaşları sırasında Ermenistan'ın saldırgan ve yayılmacı siyaseti Türkiye'nin bir çok kez tepkisini çekmişti. Özellikle savaşın, Nahçıvan bölgesine sıçraması karşısında Türkiye'nin bu bölgeyi koruyacağını açıklaması, bir kriz doğmasına neden olmuş ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden bazılarının savunması için kurulmuş olan CIS Kumandanı Kumandanı Yevgeni Şopoşnikov Türkiye'nin müdahalesinin bir üçüncü dünya savaşı çıkarabileceğini söyleyecek kadar ileri gitmiş, ancak Ermeni güçlerinin Nahçıvan'dan çekilmesiyle bu bunalım sona ermişti. Ruslar bu olaydan Ermenistan'da bir üs kurmak için yararlanmışlar ve Ermenilerde, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu üssün Türkiye'ye

karşı kendilerini koruyacağı düşüncesiyle bu üssün kurulmasını istemişlerdi. Diğer yandan, 1995 yılında yapılan bu üs için yapılan anlaşma Rus güçlerine Ermenistan'ın Sovyetler Birliği zamanındaki sınırlarını koruma görevini de vermişti. Bu, fiiliyatta, Türkiye ve İran'a karşı Rusya'nın Ermenistan'ın korunması anlamına geliyordu.

b. Azerbaycan

Bu üssün ve Ermenistan'daki Rus güçlerinin Ermenistan'ı Azerbaycan'a karşı korumak gibi bir görevi yoktu. Ancak, Ermenistan'daki Rus güçleri, Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri yardımını önleyecek olduğundan, ortada dolaylı bir şekilde, Azerbaycan'ın aleyhinde bir durum bulunmaktaydı. Aşağıda açıklayacağımız üzerine, Rus üssünün statüsünde yapılan yeni değişiklik, doğrudan Azerbaycan aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır.

*Aksini düşünenler
çağrılmamış olduğundan,
bu toplantı incelediği
konular için bir diyalog
oluşturamamış, aksine
herkesin aynı hususları,
başka açılardan da olsa,
söylediği bir monolog
niteliği taşımıştır.*

c. Gürcistan

Bu ülkedeki Rus üsleri üç yıl önce kapanmıştır. Bu üslerdeki kıtaların ve silahların önemli bir bölümü Gümrü'deki Rus üssüne nakledilmiştir. Bilindiği üzere Rus-Gürcü ilişkileri 2008 yılında Osetya nedeniyle çarpışmalara neden olacak derecede gergindi. O itibarla, Gürcistan sınırına yaklaşık 40 km. mesafede büyük bir Rus üssünün bulunması, Abhazya'da ve Osetya'da da Rus üsleri bulunduğu dikkate alındığında, Gürcistan'ın aleyhindedir. Diğer yandan Gümrü'deki üssün karadan ikmal için Gürcistan'dan geçilmesi gerekmekte, ancak Gürcistan buna izin vermemektedir.

d. Türkiye

Gümrü'deki Rus üssü doğrudan Türkiye için bir tehdit oluşturacak büyüklükte değildir. Aksine, bir bunalım halinde, Türkiye'ye bu kadar yakın olması üssün kendisi için bir tehlike yaratabilir. Diğer yandan, bu üssün ve genel olarak Ermenistan'daki Rus güçlerinin, gerektiğinde Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri alanda yardım yapmasını güçleştireceği açıktır. Bununla beraber, Türkiye Karabağ Sorunu'nun barışçı yollarla çözümlenmesini ısrarla savunduğu, Türkiye-Rusya ilişkilerinin de gayet iyi olduğu ve ekonomik işbirliğinin büyük bir gelişme gösterdiği düşünüldüğünde, bu üs ve Ermenistan'daki Rus güçleri nedeniyle iki ülke arasında bir bunalım çıkabileceğini düşünmek zordur.

Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması, 1995 Anlaşmasını değiştiren bir protokolün 20 Ağustos 2010 tarihinde Ermenistan'a resmi bir ziyarette bulunun Başkan Medvedev ile Başkan Sarkisyan arasında imzalanmasıyla olmuştur. Bu protokolün metni açıklanmamış olup, içeriği hakkında Ermeni basını ve devlet adamlarının verdiği bazı bilgilerden bir fikir edinmek mümkün olabilmektedir.

Ermeni basınına göre bu üs, Rusya'nın çıkarlarını korumaya ek olarak, Ermeni silahlı güçleriyle birlikte Ermenistan'ın güvenliğini de sağlayacaktır. Ayrıca Rusya'nın Ermenistan'a modern ve uygun silahlar ve özel askeri teçhizat verilmesini kabul etmiştir.¹⁸⁰ Böylelikle, 1995 yılı anlaşmasından farklı olarak iki ögenin meydana çıktığı görülmektedir. Birincisi, Rusya'nın Ermenistan'ın güvenliğini sağlaması, ikincisi ise Ermenistan'a modern silah verilmesidir.

İmzalanan protokolün içeriği, 20 Ağustos'ta Başkan Medvedev ile birlikte yaptığı basın toplantısında, Başkan Sarkisyan'ın şu sözlerinden daha iyi anlaşılabilir: "Protokol Ermenistan'daki Rus askeri üssünün varlığını uzatmakla kalmamakta, aynı zamanda coğrafi ve stratejik yükümlülüklerinin kapsamını da genişletmektedir. Şimdiye kadar üssün faaliyeti eski Sovyetler Birliği devleti sınırlarıyla kısıtlıydı, şimdi bu kısıtlama anlaşmanın metninden çıkarılmıştır. Rusya, ortaklaşa olarak Ermenistan Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlama sorumluluğunu ve modern silahlarla kuvvetlerimizin silahlarının artırılmasına yardım etmeyi yüklenmiştir."¹⁸¹

Kısaca Rusya, Ermenistan'ı sadece eski Sovyetler Birliği sınırında bulunan Türkiye ve İran'a karşı değil, diğer tüm ülkelere karşı koruyacaktır. Ayrıca modern silahlar edinmesine yardım edecektir. Burada önemli olan husus Rusya'nın Ermenistan'ı tüm ülkelere karşı korumasıdır ki, bu günümüzde Azerbaycan'a karşı koruyacağı anlamına gelmektedir. Ancak sonraları basında yapılan bazı yorumlar ortaya daha değişik bir tablo koymuştur. Ermenistan ile Azerbaycan arasında olası bir savaş Karabağ'da ve bu bölgeyi çevreleyen 7 Azeri "rayon"unda cereyan edecektir. Bu topraklar, hukuken, Ermenistan'a ait değildir, o nedenle de böyle bir savaş Ermenistan'ın korunmasını, diğer bir deyimle Rusya'nın Ermenistan'ı korumak için Azerbaycan'a müdahalesini gerektirmeyecektir. Ancak, nasıl ve nerede olursa olsun Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki yeni bir savaşta, Rusya'nın seyirci kalmasını düşünmek zordur.

Silahlara gelince. Ermenistan'ın elindeki tüm silahlar Rus malıdır. Azerbaycan'ın petrol gelirleri sayesinde modern silahlar almaya başlaması Ermenistan'da da daha modern silahlar edinme ihtiyacını doğurduğu anlaşılmaktadır. Rusya'nın buna itirazı yoktur. Zira bu silahları satacaktır. Diaspora da bedelini, hiç olmazsa büyük bir

180 "Russia-Armenian Defense Pact Will Avert New War in Karabakh", Armenialiberty.org, ve RFE/RL 17 Ağustos 2010.

181 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>.

kısmını ödeyecektir. Ermenistan'ın modern silahlara sahip olması Azerbaycan'ın silahlanmasını daha da arttıracaktır. Sonuç olarak, Rusya'nın çıkarlarına hizmet eden bir silahlanma yarışı başlayabilir. Bu arada Azerbaycan'ın bir süreden beri Rusya'dan S-300 yerden havaya füze almak için uğraştığını belirtelim.

Gümrü'deki Rus üssünün önemine yukarıda değindik. Bu üssün süresinin uzatılması her şeyden önce Rusya'nın Güney Kafkaslarda askeri varlığını daha uzun zaman sürdürmeye kararlı olduğu anlamına gelmektedir. 2008 yılında Gürcistan ile çarpışmalardan sonra Rusya'nın Ermenistan'dan böyle bir talepte bulunmuş olması, ancak Ermenistan'ın, aşağıda değineceğimiz eleştirileri dikkate alarak, bu talebe sıcak bakmamış olması olasıdır. Ermenistan'ın fikir değiştirmesine neden olan gelişme ise, Başkan Aliev'in son yıllarda gitgide artan bir şekilde, Karabağ Sorunu'nu barışçıl yollarla çözmek istediklerini, bu olmadığı takdirde kuvvete başvurabileceklerini dile getirmesidir. Diğer yandan, Azerbaycan ciddi bir silahlanma çabası içindedir ve Ermenistan'ın yıllık bütçesi kadar Azerbaycan'ın bir milli savunma bütçesi olması hedefine varmak üzeredir. Uzak olmayan bir gelecekte Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı tam bir askeri üstünlük sağlaması kaçınılmazdır. Böylelikle Rusya'nın, üssün süresinin uzatılması karşılığında Ermenistan'ın da Azerbaycan'a karşı korunmayı ve ayrıca modern silahlar edilmeyi talep ettiği anlaşılmaktadır.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir husus, Ermeni tarafının 20 Ağustos protokolü hakkında kamuoyuna bilgi verirken, Rus ilgililerin bu konuda çok hasis davranmaları ve geçiştirmeye çalışmalarıdır. Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Başkan Medvedev'in ziyaretinden hemen önce Ermenistan Kamu (Public) Televizyonu'na söz konusu ziyaret hakkında verdiği bir mülakattaki bir soruya, yapılacak protokolün askeri üssün işlevlerine bir değişiklik getirmeyeceği şeklinde cevap vermiştir.¹⁸² Başkan Medvedev ise Başkan Sarkisyan'la beraber yaptığı ve yukarıda değindiğimiz basın toplantısındaki konuşmasında imzalanan protokolün “ Güney Kafkasya'da ve genel olarak Kafkasya'da barış ve güvenliğin sağlanmasını amaçladığını”¹⁸³ söylemekle yetinmiştir. Rus Devlet adamlarının bu tutumunun, Azerbaycan'dan olabildiğince az tepki çekmeyi amaçladığı düşünülmektedir.

Rus üssü ile ilgili protokole Ermenistan'da gösterilen tepkilere gelince. Basının önemli bir kısmı, protokolün Ermenistan'ı Rusya'ya daha da bağımlı hale getireceğini savunmuştur.¹⁸⁴ Muhalefet Partileri de, değişik ölçülerde olmakla beraber, üssün süresinin arttırılmasına karşı çıkmışlardır. En şiddetli muhalefet, Miras Partisi Başkanı Raffi Hovannisian'dan gelmiş, adı geçen Rus üssünün Ermenistan'ın egemenliğine, dış politikasının bağımsızlığına ve yaşamsal çıkarlarına aykırı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁵ Ancak, diğer muhalefet partileri Rus

182 “Lavrov Explains Military Deal with Armenia”, Asbarez, 19 Ağustos 2010.

183 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>

184 “Armenia: Opposition Blast Russia's Proposed 49 year lease on Military Base”, EurasiaNet, 12 Ağustos 2010.

185 “Russian Power, Armenian Sovereignty and a Region At Risk”, Armenian News Network / Groong, 15 Ağustos 2010.

üssü ve süresinin uzatılmasına taraftar görülmüşlerdir. Bu arada Taşnak Partisi, Ermenistan'ın Rusya ile askeri ilişkilerini derinleştirmek ve genişletmekten başka seçeneği olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁶

Halen, Rusya'nın Ermenistan ekonomisine hâkim durumuna, (enerji hatlarını ve demiryollarına sahip olması, yeni nükleer santrali inşa edecek olması, Ermenistan'ın petrol ve doğal gazının çok büyük bölümünü Rusya'dan alması v.s.) ek olarak savunma konularında da Rusya'ya muhtaç hale gelmesi böylelikle egemenlik kavramı ile bağdaşmayacak bir şekilde Rusya'ya bir bağımlılığın ortaya çıkmış olması, bazı istisnalar dışında, Ermenistan'da rahatsızlık yaratmamış olduğu

gözlemlenmektedir. Bunun başlıca nedeni yukarıda da değindiğimiz, Rusya'nın Ermenistan'ı koruduğu hakkında Ermeni kamuoyundaki köklü kanıdır. Bu "koruma" karşılığında, Rusya'ya bazı tavizler verilmesinin normal addedildiği anlaşılmaktadır.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir husus, Ermeni tarafının 20 Ağustos protokolü hakkında kamuoyuna bilgi verirken, Rus ilgililerin bu konuda çok hasis davranmaları ve geçiştirmeye çalışmalarıdır.

Rus üssünün süresinin uzatılması, Azerbaycan resmi çevrelerinde değişik hatta birbirinin tersi tepkiler yaratmıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Elhan Polukov Azerbaycan'ın, Ermenistan'daki Rus üssündeki teçhizat ve kaynakları Azerbaycan'a karşı kullanmayacağı hakkındaki

taahhütlerine sadık kalacağını ümit etmekte olduklarını ifade etmiştir.¹⁸⁷ Rusya'nın 2006 yılında Gürcistan'daki askeri üsteki mühimmat ve silahları Gümrü üssüne taşırken böyle bir taahhütte bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Novruz Mammadov, Rus üssünün süresinin uzatılmasının Azerbaycan için bir tehdit oluşturmadığını, söylendiği gibi bu belgenin büyük bir etkisi olmayacağını, bu belgede yeni bir şey aramaya gerek olmadığını, zira bölgedeki statüko'yu değiştirmedini söylemiştir.¹⁸⁹ Ancak Mammadov bir hafta kadar sonra başka fikirler ileri sürmeye başlamış ve bu arada Rusya'nın Ermenistan'daki askeri varlığını arttırarak ve anlaşmanın süresini uzatarak Karabağ anlaşmazlığı konusundaki tarafsız statüsünü tartışmaya açtığını, Ermenistan'a sağlanan bu destekle objektif bir arabulucu olmanın zor olduğunu söylemiş, ayrıca bu anlaşmanın (protokolün) sadece Ermenistan için tehdit oluşturduğunu düşünmediğini de belirtmiş ve böylelikle bu

186 "Dashnaks Back New Russian-Armenian Pact", RFE/RL, 31 Ağustos 2010.

187 "Baku Hopeful Russia Will Remain Loyal to Its Commitments and Won't Use Gyumri Military Base Against Azerbaijan", Tert.am, 20 Ağustos 2010.

188 "Military Agreement Between Russia and Armenia Necessitates Azerbaijan Integration into NATO", Azeri Report.com, 21 Ağustos 2010.

189 "Armenian-Russian New Agreement Prolonged the Status Quo For Other Few Years: Novruz Mamadov", Times.am, 22 Ağustos 2010.

üssün süresinin uzatılmasının diğer ülkeler (Türkiye, Gürcistan, ABD vs) için de tehlike yaratabileceğine işaret etmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kamu ve Siyaset Dairesi Ali Hasanov da benzer bir görüşle, Güney Kafkasya'nın güvenliği ve bölgede konvansiyonel stratejik silahlar konuşlandırılması ve bunların miktarının sadece iki ülkenin (Rusya ve Ermenistan) sorunu olmadığını, Ermeni-Rus anlaşmasının 1992 Avrupa Konvansiyonel Silahlar Antlaşması'nda konan sınırlamaları aşmaması gerektiğini bildirmiştir

Azerbaycan Savunma Bakanlığı Sözcüsü Elgar Sabiroğlu, daha ağır ifadeler kullanarak, artık Ermenistan'ın bağımlı bir ülke olarak nitelendirmek için tüm nedenlerin mevcut olduğunu, Ermenistan'ın uluslararası toplum önünde tamamen gözden düştüğünü belirtmiştir.¹⁹⁰ Sabiroğlu ayrıca, bu protokolün Azerbaycan Ordusu'nu engellemeyeceğini ve Azerbaycan'ın yeni silahlar almak suretiyle silahlı güçlerinin düzeyini yükseltmekten başka çaresi olmadığını da belirtmiştir.¹⁹¹

Azerbaycan Savunma Bakanı Safar Abiev, Ermenistan'ın Rusya ile askeri ittifakının Azerbaycan'ı Karabağ Sorunu için askeri bir çözüm aramaktan caydıracağı hakkındaki Ermeni iddialarını reddetmiş, bunların psikolojik beyanlar olduğunu ifade etmiştir.¹⁹²

Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Araz Azimov ise tamamen değişik düşünceler ileri sürerek, Rus-Ermeni protokolünü önemini azımsar bir şekilde, Rusya'nın Ermenistan'ı savunmasının spekülasyon olduğunu, bu sözlerin Ermenistan iç politikasını ilgilendirdiğini ve Azerbaycan'a baskı yapmayı amaçladığını, Rusya'nın Ermenistan'daki çıkarlarını koruduğunu, Azerbaycan Karabağ'da askeri harekate başlarsa Rusya'nın Ermenistan'ı destekleyeceğini ileri süren beyanların siyasi bakımdan sorumsuz ve cahilce olduğunu, bu protokolün sadece iki ülkeyi ilgilendirdiğini, süre uzatma haricinde önemli bir değişiklik bulunmadığını, o nedenle kaygılanacak bir durum olmadığını belirtmiştir.¹⁹³ Bakan Yardımcısının bu sözlerinin yukarıda değindiğimiz diğer resmi kişilerin görüşlerinden temelde ayrı olduğunu ve yukarıda değindiğimiz gibi daha ziyade Rus tarafının görüşlerine benzediği görülmüştür.

Azerbaycan muhalefet partileri liderleri ise Rusya-Ermenistan protokolünü olumsuz değerlendirmişlerdir. Musavat Partisi Başkanı İsa Kamber Minsk Grubu eş başkanlarından olan ve arabulucu sıfatını taşıyan Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer almasının uluslar arası kurallara aykırı olduğunu belirtmiş ve

190 "Baku Looking into New Russian-Armenia Accord", RFE/RL, 25 Ağustos 2010.

191 "Azeri Official Accuses Russia, West of Pro-Armenian Bias", RFE/RL, 27 Ağustos 2010.

192 "Azeri Defense Chief Scoffs At Armenian 'Psychological' Pressure", RFE/RL, 31 Ağustos 2010.

193 "Baku Unruffled by Armenian Russian Military Deal", Newz.az, 30 Ağustos 2010.

Azerbaycan'ın bir an önce Türkiye ile askeri yakınlığını arttırması ve NATO üyeliği konusunda girişimde bulunması gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁴

Azerbaycan Demokrat Partisi Başkanı Sardar Celaloğlu, imzalanan protokolün Ermenistan'ın bağımsızlığına son verdiğini ve bu ülkeyi önümüzdeki yıllarda Rusya'nın siyasi etkisi altına aldığını, bu durumun Azerbaycan için bazı tehlikeler doğurduğunu, bunları engelleyebilmek için Bakü'nün bazı adımlar atması ve Türkiye gibi başka bir ülkeyle aynı düzeyde bir anlaşma yapması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

İktidardaki Yeni Azerbaycan Partisi İcra Sekreteri Mubariz Gurbanlı da benzer görüşler ifade ederek, Rusya'nın tarafsız bir rol oynayamayacağını ve barış sürecinin bir tarafıymış gibi hareket edeceğini, bu durumun açıkça Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer aldığını gösterdiği söylemiştir.¹⁹⁶

*Azerbaycan Savunma
Bakanı Safar Abiev,
Ermenistan'ın Rusya ile
askeri ittifakının
Azerbaycan'ı Karabağ
Sorunu için askeri bir çözüm
aramaktan caydıracağı
hakkındaki Ermeni
iddialarını reddetmiş,
bunların psikolojik beyanlar
olduğunu ifade etmiştir.*

Bu konuda Dışişleri Bakanı Mehmetyarov ve Devlet Başkanı İlham Aliev'in beyanlarına rastlanmamıştır.

Rusya Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev, Eylül ayı başında Bakü'ye bir resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Rusya-Azerbaycan sınırının tam olarak saptanmasına ve Azerbaycan'ın Rusya'ya satmakta olduğu ham petrolün miktarının 2011 ve 2012 yıllarında

bir misli arttırılmasına dair anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁹⁷

Bu ziyaretten hemen önce, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bir Azerbaycan gazetesine verdiği mülakatta,¹⁹⁸ Ermenistan'daki Rus üssü konusuna da değinmiştir. Lavrov, Rus üssü hakkında Ermenistan'la 20 Ağustos'ta imzalanmış olan protokolün, sadece üssün süresini uzattığını, bu üssün işlevini değiştirmedeğini, ne üsteki askerlerin ne de silahların sayısını arttırmadığını, bu nedenle söz konusu protokolün bölgede güçler dengesinde bir değişiklik yaptığını söylemenin gereksiz olduğunu, bu üssün esas amacının Rus Federasyonu'nun çıkarlarını korumak olduğunu, bu çıkarların Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinde

194 "Baku, Rus-Ermeni İlişkilerini İzliyor", Dünyabülteni.net, 22 Ağustos 2010.

195 "Russia Pact to Extend its Military Presence in Armenia", AzerNews Weekly, 21 Ağustos 2010.

196 "Military Agreement Between Russia and Armenia Necessitates Azerbaijan Integration into NATO", AzeriReport.com, 21 Ağustos 2010.

197 "Dimitri Medvedev Rassure !Azerbaidjan sur l'Accord Arméno-Russe", Armenews, 3 Eylül 2010.

198 "Russian FM Sergey Lavrov on Essence of St. Petersburg Proposals on Nagorno-Karabakh Conflict, Major Goal of Russian Military Base in Armenia", Today Azerbaijan, 29 Ağustos 2010.

istikrarın korunmasını da içerdiğini, üssün süresinin uzatılmasıyla bu amacın değişmediğini söylemiştir.¹⁹⁹ Başkan Medvedev de ziyareti sırasında aynı mealde konuşmuş ve imzalanan protokolün Azerbaycan'ın güvenliği için bir tehlike oluşturmadığını ileri sürmüştür.²⁰⁰ Azeri basınında yer alan haberlere göre, Medvedev ile yapılan görüşmelerde Ermenistan'daki Rus üssü konusu gündeme getirilmemiştir.²⁰¹ Bunda Rusya'nın Azerbaycan'a, S-300 füzeleri dahil, silah satması olasılığının rol oynamış olabileceği ileri sürülmektedir. Bu doğrusa, Rusya hem Ermenistan hem de Azerbaycan'a silah satmak gibi kârlı olmanın yanında siyasi etkinliğini de sürdüren bir konumda bulunmaktadır. Azerbaycan Musavat Partisi Başkanı İsa Kamber'e göre, Rusya bir taraftan Ermenistan'a her türlü desteği verirken diğer taraftan Azerbaycan'ı kendi kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır.²⁰²

Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması konusunda ABD, olaydan bir hafta kadar sonra tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mark Toner bunun Rusya ile Ermenistan arasında ikili bir konu olduğunu, ABD'nin Ermenistan ile güçlü ortaklık ilişkileri bulunduğunu ve bunun devam etmesini beklediklerini söylemiştir. Ayrıca Karabağ Sorunu'nun çözümü için Rusya'nın yapıcı rolünü övmüştür.²⁰³ Bir yoruma göre, Vaşington'un bu "karışmazlık" politikasının, Orta Asya ülkelerinin istikrara kavuşmasında Rusya Federasyonu'nun başlıca rol oynayacağını kabul etmesinden ileri gelmektedir.²⁰⁴ Diğer yandan bu davranış, Hillary Clinton'a atfedilen "Soft Power" (yumuşak güç) politikasına da uygun olmaktadır. Ancak bu durumda Rusya, Kafkasya'da gerektiği taktirde, "Hard Power" politikasını istediği gibi yürütebilecektir.

Türkiye'ye gelince. Ermenistan'daki Rus üssüne ilişkin gelişmeler hakkında resmi bir tepki gösterilmemiştir. Basında da bu konu, haberler dışında, fazla yer almamıştır. Azerbaycan'dan gelen Türkiye'ye üst verilmesi gibi görüşlerin ciddi bir yankı uyandırdığını söylemek de mümkün değildir. Bu durum, büyük olasılıkla, söz konusu gelişmelerin Türkiye açısından önemli sonuçlar doğuramayacak olmasından ileri gelmektedir. Oysa, söz konusu üstle ilgili değişikliklerin sadece Ermenistan için değil Güney Kafkasya için önemli sonuçları olacağına kuşku yoktur. Yukarıda açıkladığımız üzere, bu protokolün getirdiği değişiklikler üssün süresinin uzatılması, Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasına katkısı ve Ermenistan'a modern silahlar edinmesine yardımcı olmasıdır. (Son iki husus Rusya tarafından ifade edilmemiş ancak ret de edilmemiştir.)

199 Aynı kaynak.

200 "Dimitri Medvedev Rasure !:Azerbaidjan sur l'Accord Arméno-Russe", Armenews, 3 Eylül 2010.

201 "Medvedev Bakü'de, Ermenistan Masada Yok", Dünya Bülteni, 3 Eylül 2010.

202 Aynı kaynak.

203 "U.S. Sees No Fallout From Russian-Armenian Pact", Asbarez, 26 Ajustos 2010.

204 Hürriyet Daily News, 30 Ağustos 2010.

İlk olarak, artık 2020 yılına kadar değil, en azından 2044 yılına kadar Ermenistan'da bir Rus üssü bulunacağı hesaba katılmalıdır. Bu süre içinde Rusya'nın, sırf bu üs için, makul bir ölçüde de olsa, Ermenistan'ı her alanda desteklemesi beklenmemelidir.

İkincisi, şimdiye kadar sadece eski Sovyetler Birliği sınırlarını koruyan bu üs ve Rus Askeri Birliği'nin, bundan sonra Ermenistan'ı tüm dış tehlikelerden koruyacak olduğudur. Şu anda ve yakın hatta orta vadede Ermenistan'ın başlıca karşıtı Azerbaycan olacağına göre, bu durumun Azerbaycan'ı çok yakından ilgilendirmesi gerekmektedir; zira, özellikle İlham Aliev döneminde, gerektiğinde Azerbaycan topraklarının güç kullanılarak kurtarılacağı söylemlerinin, artık Rusya'nın koruyucu şemsiyesi altına girmiş bulunan Ermenistan'ı etkilemesi beklenemez, bu da Karabağ konusunda zaten uzlaşmaz bir politika güden Ermenistan'ı, artık

kendini güvende hissedeceği için, daha da uzlaşmaz ve taviz vermez bir hale getirebilir. Kısacası Karabağ'ın, eskiden olduğu gibi, geniş bir özerlik statüsü içinde Azerbaycan'a bağlanmasını beklemek artık pek gerçekçi görülmemektedir.

*Sonuç olarak,
Ermenistan'daki Sovyet
üssünün statüsünde
yapılan değişiklikler,
Azerbaycan'ın halen
izlediği Karabağ
politikasını zora
sokmuştur.*

Son olarak, Azerbaycan'ın son yıllarda silahlanma alanında Ermenistan'a karşı sağlamaya başladığı üstünlüğün de, Moskova'nın Ermenistan'a vereceği (satacağı) silahlarla dengelenmeye çalışılacağıdır.

Sonuç olarak, Ermenistan'daki Sovyet üssünün statüsünde yapılan değişiklikler, Azerbaycan'ın halen izlediği Karabağ politikasını zora soktuğunu, ancak kamuoyuna mal olmuş bu politikayı, özellikle kısa hatta orta vadede, değiştirmek pek mümkün olmadığına göre, Karabağ Sorunu'nun uzun sayılacak bir süre daha, zaman zaman tehlikeli gelişmeler de göstererek, süreceğini düşünmek mümkündür.

Türkiye de, Ermenistan ile olan ilişkilerinin normalleşmesini ve özellikle sınırın açılmasını Karabağ Sorunu'nun çözümüne, en azından çözüm yolunda önemli gelişmeler olmasına bağladığına göre, bu gelişmeler olmazsa Ermenistan'la normalleşme de, en azından kısa zamanda gerçekleşmeyecek demektir. Bu da Türkiye'nin her alanda Ermenistan ve Ermeniler ile bir uzlaşma sağlama siyasetiyle çelişen bir durum yaratmaktadır.